

DEVİRİMİN NEŞESİ

Ken Knabb

Çev. Eren Dönmez

Yazar, çevirmen ve radikal kuramcı **Ken Knabb** 1965 yılından beri Berkeley, California'da yaşıyor. *Gösteri Toplumu* dahil, Guy Debord ve Situasyonist Enternasyonal'in birçok metnini İngilizceye kazandırmıştır. Kendi yazıları bugüne kadar birçok dile çevrilmiştir.

Otonom 161

Politika 49

Devrimin Neşesi

Ken Knabb

ISBN 978-605-7872-64-7

1. Basım Eylül 2026, İstanbul

Kitabın Özgün Adı

The Joy of Revolution

© Ken Knabb, 1997

© Otonom Yayıncılık, 2026

İngilizceden Çeviren

Eren Dönmez

Yayıma Hazırlayan

Sinem Özer

Kapak ve İç Tasarım

Ece Durmuş

Baskı ve Cilt

Saytek Dijital Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

İvedik OSB Mah. 1518 Cadde no: 107 Sertifika no: 82296

Yenimahalle / Ankara

Yayınevi Sertifika no: 31383

Otonom Yayıncılık

Firuzaga Mah. Çukurcuma Cad. Yazıcı Çıkmaşı No:2

Beyoğlu - İSTANBUL

Tel 0 212 244 87 09

iletisim@otonomyayincilik.com

www.otonomyayincilik.com

DEVİRİMİN NEŞESİ

Ken Knabb

İÇİNDEKİLER

7

1. Hayatın Bazı Gerçekleri

Ya ütopya ya hiç
Stalinist “komünizm” ve reformist “sosyalizm”
kapitalizmin farklı biçimlerinden ibarettir
Temsili demokrasiye karşı delege demokrasisi
Kapitalizmin irrasyonellikleri
Emsal oluşturan bazı modern isyanlar
Bazı yaygın itirazlar
Gösterinin giderek artan egemenliği

25

2. Önhazırlık

Kişisel atılımlar
Eleştirel müdahaleler
İdeolojiye karşı teori
Sahte seçeneklerden kaçınmak, doğru seçenekleri
ortaya koymak
Ayaklanmacı tarz
Radikal film
Baskıya karşı oyunbazlık
Strasbourg skandalı
Seçim siyasetinin acizliği
Reformlar ve alternatif kurumlar
Politik doğruculuk ya da yabancılaşmada fırsat eşitliği
Ahlakçılığın ve indirgemeci aşırıcılığın sakıncaları
Cesaretin avantajları
Şiddetsizliğin avantajları ve sınırları

59

3. Doruk Noktaları

Toplumsal kırılmaların nedenleri
Savaş sonrası altüst oluşlar
Radikal durumların coşkusu

Yaygın özörgütlenme
Mayıs 1968'de Situasyonistler
İşçilik miadını doldurmuştur, ama işçilerin
konumu hâlâ belirleyici bir öneme sahiptir
Vahşi kediler ve işyeri işgalleri
Tüketici boykotları
Mayıs 1968'de neler olabilirdi?
Bilinç bulandırma ve düzenin içine çekme
yöntemleri
Terörizm devleti güçlendirir
Nihai hesaplaşma
Enternasyonalizm

95

4. Yeniden Doğuş

Ütopycılar devrim sonrası çeşitliliği hayal
etmekte yetersiz kalırlar
Ademi merkezileşme ve koordinasyon
Suistimallere karşı tedbirler
Oybirliği, çoğunluk yönetimi ve kaçınılmaz
hiyerarşiler
Savaşın ve suçun kökenlerini ortadan kaldırmak
Parayı ortadan kaldırmak
Günümüzdeki emek biçimlerinin birçoğunun
absürtlüğü
İş i oyuna dönüştürmek
Teknofobik itirazlar
Ekolojik meseleler
Özgür toplulukların yeşermesi
Daha ilginç meseleler

1. HAYATIN BAZI GERÇEKLERİ

*Bu dünyayı ancak onu bir bütün olarak sorgulayarak anlayabiliriz...
Günümüzde yaygın olan hayal gücü eksikliğinin kökeni, modern
yaşamda neyin eksik, yani yitik, gizli, yasak ve yine de mümkün
olduğunu hayal edemediğimiz sürece kavranamaz.¹*
- Situasyonist Enternasyonal

Ya ütopya ya hiç

Tarih boyunca, olabileceklerle gerçekte olan arasında hiç bu kadar çarpıcı bir zıtlık olmamıştı.

Günümüz dünyasındaki tüm sorunları tek tek ele almaya gerek yok — bunların çoğu zaten herkesçe biliniyor ve üzerinde durmamız çoğu kez bu sorunların gerçekliğine karşı duyarsızlaşmamıza neden olmaktan öteye gitmiyor. Ancak “başkalarının talihsizliklerine katlanacak kadar itidalli” olsak bile, günümüzdeki toplumsal yozlaşma eninde sonunda hepimizi etkiliyor. Doğrudan fiziksel baskıya maruz kalmayanlar bile, giderek daha acımasız,

¹ Ken Knabb (der. ve çev.), *Situationist International Anthology* (Bureau of Public Secrets, 1981), s. 81 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 106–107] [Kış Uykusunun Jeopolitiği]. Burada ve diğer yerlerde, *SI Anthology* içindeki orijinal çevirilerim üstünde bazen küçük değişiklikler yaptım.

stresli, cahil ve çirkin bir dünyanın dayattığı zihinsel baskılarla yüzleşmek zorunda. Ekonomik yoksulluktan kurtulanlar, yaşamın genel yoksullaşmasından kaçamıyor.

Ve bu acınası düzeydeki yaşam bile uzun süre devam edemez. Kapitalizmin küresel ölçekte yayılmasının gezegende yol açtığı tahribat, bizi insanlığın birkaç on yıl içinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir noktaya getirdi.

Ama bu aynı gelişme, daha önce maddi kıtlığa dayanan hiyerarşi ve sömürü sistemini ortadan kaldırmayı ve yeni, gerçek anlamda özgür bir toplum biçimini hayata geçirmeyi de mümkün hale getirdi.

Bir felaketten diğerine sürüklenirken kitlesel bir deliliğe ve ekolojik kıyamete doğru ilerleyen bu sistem, sözde efendilerinin bile kontrol edemediği bir ivme yarattı. Silahlı muhafızlar eşliğinde olmadan müstahkem gettolarımızdan çıkamayacağımız, hatta cilt kanseri olmamak için güneş kremi sürmeden dışarı çıkamayacağımız bir dünyaya doğru giderken, bize birkaç reform için avuç açmamızı tavsiye edenleri ciddiye almak zor.

Bence ihtiyacımız olan şey, hem kapitalizmi hem de devleti ortadan kaldıracak küresel çapta bir katılımcı demokrasi devrimidir. Bu kuşkusuz büyük bir hedef, ancak korkarım ki sorunlarımızın köküne inmek istiyorsak bundan daha azıyla yetinmeyiz. Devrimden söz etmek saçma gelebilir, ancak diğer tüm alternatifler mevcut sistemin devamını varsayıyor ki aslında bu daha da saçmadır.

Stalinist “komünizm” ve reformist “sosyalizm” kapitalizmin farklı biçimlerinden ibarettir

Bu devrimin neleri içereceği meselesine girmeden ve bazı tipik itirazlara yanıt vermeden önce, bu kelimenin, genellikle çağrıştırdığı iğrenç klişelerle (terörizm, intikam, siyasi darbeler, fedakârlığı vaaz eden manipülatif liderler, siyaseten doğrucu sloganlar atan zombi müritlerle) hiçbir ilgisi olmadığını söyleyelim. Bu devrim özellikle de, modern toplumsal değişimin iflasının iki temel örneği olan Stalinist “komünizm” ve reformist “sosyalizm”le karıştırılmamalıdır.

Önce Rusya'da, ardından pek çok başka ülkede on yıllarca iktidarda kaldıktan sonra, Stalinizmin özgür bir toplumun tam zıttı olduğu apaçık hale gelmiştir. Bu grotesk olgunun kökeni ise o kadar açık değildir. Troçkistler ve diğerleri, Stalinizmi Lenin ve Troçki'nin daha önceki Bolşevizminden ayırmaya çalışmışlardır. Bu ikisi arasında sahiden farklılıklar *vardır*, fakat bunlar doğa farkı değil yalnızca derece farklarıdır. Sözgelimi, Lenin'in *Devlet ve Devrim* adlı eseri, çoğu anarşist metinde bulabileceklerinizden daha tutarlı bir devlet eleştirisi sunar; sorun şu ki, Lenin'in düşüncesinin radikal yönleri, Bolşeviklerin fiili otoriter uygulamalarını kamufle etmekten öteye gitmemiştir. Temsil ettiğini iddia ettiği kitlelerin üstünde kendini konumlandıran ve parti militanları ile liderleri arasında buna uygun bir iç hiyerarşi kuran Bolşevik Partisi, daha Lenin ve Troçki iktidarı sıkı bir şekilde elinde tutarken, Stalinizmin gelişmesinin koşullarını yaratma yolunda ilerlemeye çoktan başlamıştı.²

Ne olursa olsun daha iyi sonuçlar elde etmek istiyorsak, neyin başarısız olduğunu net bir şekilde anlamamız gerekir. Eğer sosyalizm, insanların kendi yaşamlarını etkileyen toplumsal kararlara tam katılımı anlamına geliyorsa, böyle bir sosyalizm ne Doğu'daki Stalinist rejimlerde ne de Batı'daki refah devletlerinde var olmuştur. Stalinizmin yakın tarihteki çöküşü, ne kapitalizmin haklı çıktığının bir göstergesi ne de "Marksist komünizm"ın başarısızlığının bir kanıtıdır. Marx'ı okumaya zahmet eden herkes (onun yüzeysel eleştirmenlerinin birçoğunun bunu yapmadığı aşikâr), Leninizmin Marx'ın düşüncesinin ciddi bir çarpıtması, Stalinizmin ise bunun tam bir parodisi olduğunu bilir. Devlet mülkiyetinin de, sahih anlamıyla ortak ve komünal mülkiyeti içeren komünizmle hiçbir ilgisi yoktur; bu olsa olsa, devlete ait-bürokratik mülkiyetin

2 Bkz. Maurice Brinton, *Bolşevikler ve İşçi Denetimi: 1917-1921* (Ayrıntı Yayınları, 1990); Voline, *The Unknown Revolution*, Ida Mett, *Kronstadt Ayaklanması* (çev. Ramazan Macit ve Ümit Altuğ, Kaos Yayınevi, 2021); Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (çev. Gün Zileli, Versus Kitap, 2006); Peter Arshinov, *History of the Makhnovist Movement* ve Guy Debord, *Göstere Toplumu*, §§98-113 (çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, 2021).

özel-şirket mülkiyetinin yerini aldığı (ya da onunla birleştiği) farklı bir kapitalizm türüdür.

Bu iki kapitalizm türü arasındaki uzun süreli çatışma göstergisi, bunların birbirlerini karşılıklı olarak nasıl da güçlendirdiklerinin üstünü örttü. Ciddi çatışmalar, Üçüncü Dünya'daki vekâlet savaşlarıyla sınırlı kaldı (Vietnam, Angola, Afganistan vb.). Hiçbir taraf, düşmanı tam da kendi kalbinde devirmek için gerçek bir girişimde bulunmadı. (Fransız Komünist Partisi, Mayıs 1968 ayaklanmasını sabote etti; istenmedikleri ülkelere büyük müdahalelerde bulunan Batılı güçler, 1956'da Macar ayaklanmacılarının hayati derecede ihtiyaç duyduğu birkaç tanksavar silahını bile göndermeyi reddetti.) Guy Debord 1967'de, Stalinist devlet kapitalizminin klasik Batı kapitalizminin "fakir bir kuzeni" olduğunun çoktan açığa çıktığını ve bu sistemin çöküşüyle birlikte, Batı'daki iktidar sahiplerinin, kendi sistemlerine karşı tek alternatifmiş gibi görünen, oysa sadece onları güçlendirmeye hizmet eden sözde muhalefetten mahrum kalmaya başladığını söylemişti. "Burjuvazi, mevcut düzene karşı tüm muhalefeti hayali bir şekilde birleştirerek kendisini nesnel olarak destekleyen düşmanını kaybetme sürecindedir" (*Gösteri Toplumu*, § 110-111).

Batılı liderler, yakın tarihte yaşanan Stalinist çöküşü kendi sistemlerinin doğal bir zaferi olarak karşılamış gibi davransalar da, hiçbiri bunu önceden görmüş değildi; şimdi ise, bu çöküşün yol açtığı tüm o sorunlar karşısında ne yapacakları konusunda kesinlikle hiçbir fikirleri yok, tek düşünebildikleri sistem tamamen parçalanmadan önce bu durumdan çıkar sağlamak. "Serbest girişim"i her derde deva bir çözüm gibi sunan tekelci çokuluslu şirketler, New Deal tarzı birkaç sözde sosyalist reform sayesinde istemeden de olsa kurtarılmamış olsaydı, serbest piyasa kapitalizminin kendi çelişkileri yüzünden şimdiye kadar çoktan patlamış olacağının gayet farkındalar.

Bu reformlar (kamu hizmetleri, sosyal sigorta, sekiz saatlik çalışma günü vb.) sistemin en göze batan kusurlarından bazılarını hafifletmiş olabilir, ancak sistemin ötesine hiçbir şekilde geçmemiştir. Son yıllarda bu reformlar, hız kazanan krizlere ayak uydurmayı bile başaramadı. En önemli iyileştirmeler, her

halükârda, ancak uzun ve çoğu zaman şiddetli halk mücadeleleriyle kazanıldı ve bu mücadeleler sonunda bürokratların eli ni kolunu bağladı. Bu mücadelelere liderlik ediyormuş gibi görünen sol partiler ve işçi sendikaları öncelikle emniyet supabı işlevi gördüler, radikal eğilimleri kendi saflarına çekerek sosyal makinenin çarklarını yağladılar.

Situasyonistlerin de [Durumcular] ortaya koyduğu gibi, radikal hareketlerin insanları liderlerinin sürekli “ihanetine uğrayan” takipçilere indirgeyecek şekilde bürokratikleşmesi, modern kapitalist toplumun, insanları üzerinde hiçbir kontrole sahip olmadıkları bir dünyanın seyircilerine indirgeyecek şekilde, giderek *gösterileşmesiyle* bağlantılıdır — bu durum, genellikle sadece yüzeysel olarak anlaşılrsa da, giderek daha belirgin hale gelmektedir.

Tüm bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde, özgür bir toplumun sözde halk adına hareket eden hiyerarşik örgütler aracılığıyla değil, ancak halkın bir bütün olarak etkin katılımıyla yaratılabileceği sonucuna varabiliriz. Buradaki mesele, daha dürüst ya da “halkın taleplerine duyarlı” liderler seçmek değil, hiçbir lidere bağımsız bir iktidar verilmemesini sağlamaktır. Bi-reyler veya gruplar radikal eylemler başlatabilir, ancak bir hareketin yeni bir topluma yol açması ve sadece yeni yöneticileri iktidara getiren bir darbeye dönüşmemesi için, nüfusun önemli ve hızla genişleyen bir kesiminin bu eylemlere katılması gerekir.

Temsili demokrasiye karşı delege demokrasisi

Kapitalizm ve devlete yönelik klasik sosyalist ve anarşist eleştirilerin hepsini tekrarlamayacağım; bu eleştiriler zaten yaygın olarak biliniyor ya da en azından bunlara kolayca ulaşmak mümkün. Ancak geleneksel siyasi retorikğin yarattığı bazı kafa karışıklıklarını gidermek için, temel toplumsal örgütlenme biçimlerini özetlemek yine de faydalı olabilir. Anlaşılabilirlik adına, her ne kadar birbirleriyle bağlantılı oldukları açık olsa da, “siyasi” ve “ekonomik” yönleri önce ayrı ayrı ele alacağım. Paranın gücü, az sayıda zenginin, insanların sosyal gerçekliklere ilişkin farkındalığını belirleyen kurumları kontrol etmesine olanak sağlarken, devlet bürokrasisi aracılığıyla insanların ekonomik

koşullarını eşitlemeye çalışmak, toplumu demokratikleştirmeye çalışmak kadar boşunadır. Sistem bir bütün olarak işlediğinden, ancak bir bütün olarak kökten değiştirilebilir.

Öncelikle siyasi yönü ele alacak olursak, genel hatlarıyla “yönetim”in beş aşamasını ayırt edebiliriz:

1. Koşulsuz özgürlük
2. Doğrudan demokrasi
 - a. Konsensüs
 - b. Çoğunluk yönetimi
3. Delege demokrasisi
4. Temsili demokrasi
5. Açık azınlık diktatörlüğü

Günümüz toplumu, (4) ile (5) arasında, yani açık azınlık yönetimi ile göstermelik bir demokrasiyle kamufle edilmiş gizli azınlık yönetimi arasında gidip gelmektedir. Özgür bir toplum, (4) ve (5) seçeneklerini ortadan kaldıracak, (2) ve (3) seçeneklerine duyulan ihtiyacı giderek azaltacaktır.

(2) numaralı seçeneğin iki farklı türünü daha sonra ele alacağım. Asıl önemli ayrım (3) ile (4) arasındadır.

Temsili demokraside halk, gücünü seçilmiş yetkililere devreder. Adayların açıkladığı politikalar birkaç belirsiz genel ifadeyle sınırlıdır ve seçildikten sonra yüzlerce konuda aldıkları fiili kararlar üzerinde neredeyse hiçbir denetim yoktur — birkaç yıl sonra, yine aynı derecede denetlenemeyen rakip bir politikacıya oy verme gibi zayıf bir tehdit dışında. Temsilciler, rüşvet ve seçim kampanyası bağışları için zenginlere bağımlıdır; hangi konuların kamuoyuna duyurulacağına karar veren kitle iletişim araçlarının sahiplerine tabidirler; seçilmemiş bürokratlar ve bağımsız gizli kurumlar tarafından belirlenen birçok önemli konuda, halkın geneli kadar bilgisiz ve güçsüzdürler. Açık diktatörler bazen devrilebilir, ancak “demokratik” rejimlerin gerçek yöneticileri, yani neredeyse her şeye sahip olan veya her şeyi kontrol eden küçük azınlık hiçbir zaman oyla seçilmez ve hiçbir zaman oyla görevden alınmaz. Çoğu insan onların kim olduklarını bile bilmez.

Delege demokrasisinde delegeler, belirli amaçlar doğrultusunda ve oldukça kesin sınırlamalarla seçilir. Delegelere katı bir yetki verilebilir (belirli bir konuda belirli bir şekilde oy kullanmaları emredilebilir) ya da yetki açık bırakılabilir (delegeler en uygun gördükleri şekilde oy kullanma özgürlüğüne sahiptir); ikinci durumda delegeleri seçen halk, alınan herhangi bir kararı onaylama ya da reddetme hakkını elinde tutar. Delegeler genellikle çok kısa süreler için seçilir ve her an görevden alınabilirler.

Radikal mücadeleler bağlamında, delege meclisleri genellikle “konseyler” olarak adlandırılmıştır. Konsey biçimi, 1905 Rus Devrimi sırasında grevci işçiler tarafından icat edilmiştir (sovyet, Rusçada konsey anlamına gelir). 1917’de sovyetler yeniden ortaya çıktığında, Bolşevikler tarafından sırasıyla desteklenmiş, manipüle edilmiş, hâkimiyet altına alınmış ve işbirliğine zorlanmışlardır; Bolşevikler kısa sürede sovyetleri kendi parodilerine dönüştürmeyi başarmış, onları “Sovyet Devleti”nin onay makinesi haline getirmişlerdir (hayatta kalan son bağımsız sovyet, Kronstadt denizcilerinin sovyeti 1921’de ezilmiştir). Buna rağmen konseyler, sonraki tarihin en radikal anlarında Almanya, İtalya, İspanya, Macaristan ve başka yerlerde kendiliğinden tekrar ortaya çıkmaya devam etti, çünkü konseyler, halkın hiyerarşiye dayalı olmayan özörgütlenmesinin uygulanabilir bir biçimine duyulan ihtiyacı bariz bir biçimde karşılar. Ve tüm hiyerarşik örgütler konseylere karşı çıkmaya devam ediyorlar, çünkü konseyler *özyönetimin genele yayıldığı*, yani mevcut düzenin birkaç detayının özyönetimine değil, dünyanın tüm bölgelerine ve yaşamın tüm yönlerine yayılan bir özyönetime dayalı bir toplumun mümkün olduğunu göstererek uzmanlaşmış elitlerin egemenliğini tehdit ediyorlar.

Ancak az evvel de söylediğimiz gibi, demokratik biçimler meselesi ekonomik bağlamından ayrı düşünülemez.

Kapitalizmin irrasyonellikleri

Ekonomik örgütlenme, emek açısından şu şekilde ele alınabilir:

1. Tamamen gönüllü
2. Kooperatif (kolektif özyönetim)
3. Zor ve sömürüye dayalı
 - a. açık (köle emeği)
 - b. gizli (ücretli emek)

Ve dağıtım açısından:

1. Gerçek komünizm (tümüyle ücretsiz erişim)
2. Gerçek sosyalizm (kolektif mülkiyet ve düzenleme)
3. Kapitalizm (özel mülkiyet ve/veya devlet mülkiyeti)

Ücretli emekle üretilen mal veya hizmetlerin bedelsiz olarak dağıtılması yahut gönüllü veya kooperatif emekle üretilenlerin satılacak meta haline getirilmesi mümkün olsa da, bu emek ve dağıtım biçimleri genellikle birbirleriyle örtüşür. Günümüz toplumu ağırlıklı olarak (3)'ün altına düşer: metaların zorla üretimi ve tüketimi. Özgür bir toplum (3)'ü ortadan kaldırır ve (1)'i desteklemek amacıyla (2)'yi mümkün olduğunca azaltır.

Kapitalizm, meta üretimi (kâr amacıyla mal üretimi) ve ücretli emek (emek gücünün kendisi bir meta olarak alınıp satılır) üzerine kuruludur. Marx'ın da işaret ettiği gibi, köle ile "özgür" işçi arasında görüldüğünden daha az fark vardır. Köleler, hiçbir ücret almıyor gibi görünseler de, hayatta kalmaları ve yeniden üretimleri için gereken imkânlarla sahipken, işçiler (çalışma saatleri boyunca geçici kölelere dönüşürler) ücretlerinin çoğunu bu imkânlar için harcamak zorunda kalırlar. Bazı işlerin diğerlerinden daha az nahoş olması ve işçi bireylerin iş değiştirme, kendi işini kurma, hisse senedi satın alma veya piyangoda kazanma gibi nominal haklara sahip olması, insanların büyük çoğunluğunun toplu olarak köleleştirilmiş olduğu gerçeğini gizler.

Peki ama bu absürt duruma nasıl geldik? Yeterince geriye gidersek, bir noktada insanların zorla mülksüzleştirildiğini görürüz: İnsanlar topraklarından kovuldular ve yaşam için gerekli malları üretme imkânlarından mahrum bırakıldılar. (*Kapital*'in "ilksel birikim" hakkındaki meşhur bölümleri, bu sürecin İngiltere'de nasıl yaşandığını çok canlı bir şekilde tasvir eder.)

İnsanlar bu mülksüzleştirmeyi meşru kabul ettikleri süreçte, “sahipler”le (onları soyanlar ya da ilk soygunculardan “mülkiyet” haklarını daha sonra devralanlarla) eşitsiz pazarlıklara girmeye zorlanırlar; bu pazarlıklarda emeklerini gerçekte ürettiklerinin çok küçük bir kısmı karşılığında takas ederler; artı değer ise sahipler tarafından alıkonulur. Bu artı (sermaye) daha sonra aynı yoldan sürekli daha büyük miktarda artı üretmek amacıyla yenisinden yatırılabilir.

Dağıtım konusunda, umumi çeşme gerçek komünizmin (sınırsız erişim) basit bir örneğidir. Bir halk kütüphanesi ise gerçek sosyalizmin (ücretsiz ancak düzenlenmiş erişim) bir örneğidir.

Rasyonel bir toplumda, erişilebilirlik bolluğa bağlı olmaktadır. Kuraklık sırasında suyun kısıtlanması gerekebilir. Oysa kütüphaneler tamamen çevrimiçi hale getirildiğinde, tümüyle komünist bir nitelik kazanabilirler: Ödünç alma ve iade etme, hırsızlığa karşı güvenlik vb. ile uğraşmaya gerek kalmadan, herkeste istediği sayıda metne anında ücretsiz erişebilir.

Ancak bu rasyonel ilişki, birbirinden ayrı ekonomik çıkarların varlığı nedeniyle engellenmektedir. Son örneği ele alacak olursak, yakında teknik olarak, şimdiye kadar yazılmış her kitabın, çekilmiş her filmin ve kaydedilmiş her müzik performansının çevrimiçi erişilebilir olduğu küresel bir “kütüphane” oluşturmak mümkün olacak; bu da potansiyel olarak herkesin bu kütüphaneye serbestçe erişip bir kopyasını almasını sağlayacaktır (artık mağazalara, satışa, reklamlara, ambalajlamaya, nakliyyeye vb. gerek kalmayacaktır). Fakat bu, günümüzün yayıncılık, kayıt ve film sektörlerinden elde edilen kârları da ortadan kaldıracığından, potansiyel olarak herkesin yararına olabilecek bir teknoloji geliştirmek yerine, kopyalamayı önlemeye veya ücretlendirmeye yönelik karmaşık yöntemler uydurmak için çok daha fazla enerji harcanmaktadır (diğerleri ise, aynı enerjiyi bu yöntemleri aşmanın yollarını bulmak için harcamaktadır).

Marx’ın en önemli başarılarından birisi, toplumsal imkânların ve toplumsal bilincin büyük ölçüde maddi koşullar tarafından sınırlandırıldığını ve şekillendirildiğini ortaya koyarak, soyut felsefi ya da etik ilkelere dayanan siyasi söylemlerin

“insan doğası” şudur, herkes şu ya da bu alanda “doğal hakka” sahiptir) içi boşluğunu gözler önüne sermesidir. Neredeyse herkesin sadece hayatta kalabilmek için sürekli çalışmak zorunda olduğu bir durumda, soyut anlamda özgürlük pek bir anlam ifade etmez. Paylaşacak neredeyse hiçbir şey yokken insanların cömert ve elbirliği içinde olmasını beklemek gerçekçi değildir (“ilkel komünizm”in geliştiği, bugünkünden çok farklı koşulları bir kenara bırakıyoruz). Ancak yeterince büyük miktarda bir artı, daha geniş olanaklar sunar. Marx ve dönemin diğer devrimcilerinin umudu, Sanayi Devrimi’nin geliştirdiği teknolojik potansiyellerin nihayet sınıfsız bir toplum için gereken maddi temeli sunduğu düşüncesinden kaynaklanıyordu. Artık mesele, her şeyin farklı olması “gerektiği”ni ilan etmekten ziyade, farklı *olabileceğini*; sınıf egemenliğinin sadece adaletsiz değil, artık *gereksiz* de olduğunu göstermekti.

Peki hiç gerekli olmuş muydu ki? Marx, kapitalizmin ve devletin gelişimini kaçınılmaz aşamalar olarak görmekte haklı mıydı, yoksa bu sancılı dolambaçlı yoldan geçmeden de özgür bir toplum mümkün olabilir miydi? Neyse ki, artık bu soru hakkında endişelenmemize gerek yok. Geçmişte var olan ya da olmayan imkânlardan bağımsız olarak, günümüzün maddi koşulları küresel bir sınıfsız toplumu ayakta tutmak için fazlasıyla yeterli.

Kapitalizmin en ciddi dezavantajı, niceliksel adaletsizliği, yani servetin eşitsiz dağılımı ya da işçilere emeklerinin tam “değeri” kadar ücret ödenmemesi değildir. Asıl sorun, bu sömürü marjının (nispeten küçük bile olsa) özel sermaye birikimini mümkün kılması, bu birikimin ise nihayetinde her şeyi kendi amaçlarına göre yeniden şekillendirerek yaşamın her yönünü egemenliği altına alıp çarpıtmasıdır.

Sistem ne kadar çok yabancılaşma yaratırsa, onu ayakta tutmak için o kadar çok toplumsal enerji harcanmak zorundadır — gereksiz malları satmak için daha fazla reklam, insanları kandırmak için daha fazla ideoloji, edilgenleştirmek için daha fazla gösteri, suç ve isyanı bastırmak için daha fazla polis ve daha fazla hapisane, rakip devletlerle rekabet etmek için daha fazla silah — bunların hepsi daha fazla hayal kırıklığı ve düşmanlık yaratır;

bunlar da daha fazla gösteri, daha fazla hapishane vb. ile bastırılmak zorundadır. Bu kısır döngü devam ederken, gerçek insani ihtiyaçlar, karşılanırsa bile sadece tesadüfen karşılanır; neredeyse tüm emek, sistemi ayakta tutmaktan başka hiçbir amaca hizmet etmeyen absürt, lüzumsuz veya yıkıcı projelere yönlendirilir.

Bu sistem ortadan kaldırılrsa ve modern teknolojik imkânlar uygun bir şekilde dönüştürölüp yeniden yönlendirilse, gerçek insani ihtiyaçları karşılamak için gereken emek o kadar önem-siz bir düzeye indirgenir ki, ekonomik teşviklere ya da devletin zorlayıcı gücüne gerek kalmaksızın, gönüllülükle ve elbirliğiyle kolayca ifa edilebilir.

Açık hiyerarşik iktidarı aşma fikrini kavramak aslında çok da zor değil. Özyönetim, Batı toplumlarının resmi değerleri olan özgürlük ve demokrasinin gerçekleşmesi olarak görüleb-ilir. İnsanlar itaatkâr olmaya koşullandırılmış olmasına rağmen, herkesin tahakkümü reddettiği ve kendi adına konuşmaya veya hareket etmeye başladığı anlar olmuştur.

Ekonomik sistemi aşma fikrini kavramak ise çok daha zor-dur. Sermayenin tahakkümü çok daha incelikli ve kendi kendini düzenleyen bir nitelik taşır. Modern dünyada iş, üretim, mal, hizmet, değişim ve koordinasyona ilişkin meseleler o kadar karmaşık görünür ki, çoğu insan paranın evrensel bir dolayım olarak zorunlu olduğunu hiç sorgulamadan kabul eder ve para-nın daha adil bir şekilde dağıtılmasından öte bir değişimi hayal etmekte zorlanır.

Bu nedenle, ekonomik yönleri daha kapsamlı bir şekilde tartışmayı, meselenin ayrıntılarına daha çok girebileceğim daha sonraki bir bölüme bırakıyorum.

Emsal oluşturan bazı modern isyanlar

Peki böyle bir devrim olası mı? Muhtemelen olasılığı düşük. Asıl sorun ise, fazla zaman kalmamış olması. Geçmiş dönemler-de, insanlığın tüm aptallıklarına ve yaşadığı felaketlere rağmen, bunların bir şekilde üstesinden gelip, belki geçmiş hatalardan nihayet ders alacağımızı hayal etmek mümkündü. Ancak sos-yal politikalar ve teknolojik gelişmelerin geri dönüşü olmayan

küresel ekolojik sonuçlar yarattığı günümüzde, körü körüne deneme yanılma yöntemiyle hareket etmek artık yetmez. Durumu tersine çevirmek için önümüzde sadece birkaç on yılımız var. Ve zaman geçtikçe işimiz daha da zorlaşıyor. Temel toplumsal sorunların bırakalım çözüme kavuşturulmayı neredeyse hiç ele alınmaması, savaş, faşizm, etnik düşmanlık, dini fanatizm ve diğer kitlesel irrasyonellik biçimlerine yönelişlerin daha azgın ve çılgın bir hal almasına yol açıyor ve potansiyel olarak yeni bir toplum için çalışabilecek kişileri, sadece savunmacı ve nihayetinde boşuna olan direniş eylemlerine yönlendiriyor.

Ancak çoğu devrimin öncesinde, durumun bir gün değişebileceği fikriyle herkesin alay ettiği dönemler yaşanmıştır. Dünyanın dört bir yanında gözlemlenebilen birçok cesaret kırıcı eğilime rağmen, bazı umut verici işaretler de mevcuttur; bunların en önemlilerinden biri, geçmişteki sahte alternatifler konusunda hemen herkesin gözünün açılmış olmasıdır. Bu yüzyıldaki pek çok halk ayaklanması, daha baştan kendiliğinden doğru yönde ilerlemiştir. Bununla, istisnasız bir biçimde sahtekârlıktan ibaret olan “başarılı” devrimleri değil, daha az bilinen, daha radikal çabaları kastediyorum. En dikkat çekici örneklerden bazıları şunlardır: 1905 Rusya, 1918–19 Almanya, 1920 İtalya, 1934 Asturias, 1936–37 İspanya, 1956 Macaristan, 1968 Fransa, 1968 Çekoslovakya, 1974–75 Portekiz ve 1980–81 Polonya. 1910 Meksika devriminden Güney Afrika’da yakın tarihteki apartheid karşıtı mücadeleye kadar pek çok başka hareket de, bürokratik kontrol altına alınmadan önce halkın emsal oluşturan deneysel girişimlerine sahne olmuştur.

Bu hareketleri dikkatle incelememiş olan hiç kimse, devrim olasılığını göz ardı edecek bir konumda değildir. Onları “başarısızlıkları” nedeniyle görmezden gelmek, asıl meseleyi kaçırmak demektir.³ Modern devrim ya hep ya hiçtir: Baskının yakalayıp

3 “Gazetecilerin ve hükümetlerin bir devrimin ‘başarısı’ ya da ‘başarısızlığına’ yaptığı gelişigüzel atıflar, çok basit bir nedenden ötürü hiçbir anlam ifade etmez: Burjuva devrimlerinden bu yana *henüz hiçbir devrim başarıya ulaşmamıştır*; hiçbir sınıfları ortadan kaldıramamıştır. Proleter devrim şimdiye kadar hiçbir yerde zafer kazanamamıştır, ancak

kıstırabileceğinden daha hızlı yayılan uluslararası bir zincirleme reaksiyon tetiklenene kadar, bireysel isyanlar başarısız olmaya mahkûmdur. Bu isyanların daha ileriye gitmemiş olmasında şaşılacak bir şey yoktur; ilham verici olan, geldikleri noktaya kadar gelmiş olmalarıdır. Yeni bir devrimci hareket şüphesiz yeni ve öngörülemez biçimler alacaktır; ancak bu önceki çabalar, neler yapılabileceğinin yanı sıra nelerden kaçınılması gerektiğine dair örneklerle doludur.

Bazı yaygın itirazlar

Sık sık şöyle denir: Herkes melek olsaydı devletsiz bir toplum işleyebilirdi, ancak insan doğasının sapkınlığı nedeniyle insanları hizada tutmak için bir miktar hiyerarşi gereklidir. Aslında şöyle demek daha doğru olur: Herkes melek olsaydı, mevcut sistem fena sayılmayacak bir biçimde işleyebilirdi (bürokratlar dürüst çalışır, kapitalistler kârlı olsa bile topluma zarar veren

projesini ortaya koyan pratik süreç, tarihsel öneme sahip ve devrim olarak adlandırılmayı hak eden en az on devrimci an yaratmıştır. Bu anların hiçbirinde proleter devrimin *bütünsel içeriği* tam anlamıyla geliştirilmiş değildi; ancak her birinde egemen sosyoekonomik düzende köklü bir kesinti yaşandı, gerçek yaşama dair yeni biçimler ve anlayışlar ortaya çıktı: Bunlar ancak, gelecekteki potansiyel anlamları da dahil olmak üzere, genel önemleri içinde anlaşılıp değerlendirilebilecek, oldukça çeşitlilik gösteren fenomenlerdir. . . 1905 Devrimi Çarlık rejimini yıkamadı, ondan sadece birkaç geçici taviz koparabildi. 1936 İspanyol Devrimi mevcut siyasi iktidarı resmi olarak ortadan kaldırmadı; hatta Cumhuriyeti Franco'ya karşı savunmak amacıyla başlatılan bir proleter ayaklanmadan doğdu. Ve 1956 Macar Devrimi, Nagy'nin liberal-bürokratik hükümetini lağvetmedi. Esef verici diğer sınırlılıkları bir yana, Macar hareketi yabancı egemenliğine karşı ulusal bir ayaklanmanın pek çok özelliğini taşıyordu; bu ulusal direniş boyutu, Paris Komünü'nün doğuşunda da daha az önemli olsa da belli bir rol oynamıştı. Komün, yalnızca Paris sınırları içinde Thiers iktidarının yerini alabildi. 1905 St. Petersburg Sovyeti de başkentin kontrolünü bile hiçbir zaman tam olarak ele geçiremedi. Örnek olarak zikrettiğimiz tüm bu krizler, pratikteki başarıları, hatta perspektifleri bakımından yetersiz olsalar da, yine de meşru bir şekilde devrim olarak adlandırılmaya yetecek kadar çok radikal yenilik üretmiş ve toplumlarını ciddi şekilde sekteye uğratmıştır." (*SI Anthology*, s. 235–236 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 301–302] [Bir Çağın Başlangıcı].)

girişimlerden kaçınırlardı). Ama işte tam da insanlar melek olmadıkları için, bazılarının çok verimli şeytanlara dönüşmesine olanak tanıyan düzeni ortadan kaldırmak gerekir. Yüz kişiyi tek bir hava deliği olan küçük bir odaya kilitleyin, o deliğe ulaşmak için birbirlerini parçalayarak öldürürler. Ama onları dışarı çıkarın, o zaman bambaşka bir karakter sergileyebilirler. 1968 Mayıs'ındaki bir grafiti şöyle diyordu: "İnsan ne Rousseau'nun asil vahşisi ne de Kilise'nin ahlaksız günahkâridir. Eziliyorsa yırtıcıdır, özgürse naziktir."

Bazılarına göre ise, nihai nedenleri ne olursa olsun, insanlar artık o kadar bozulmuştur ki özgür bir toplum yaratmayı hayal edebilmeleri için önce psikolojik ya da ruhsal olarak iyileşmeleri gerekir. Wilhelm Reich, son yıllarında, "duygusal bir veba"nın halkın bünyesine iyice yerleştiğini, öyle ki insanların özgürlükçü bir toplumsal dönüşüme muktedir olabilmeleri için sağlıklı bir şekilde yetiştirilmiş birkaç neslin geçmesi gerektiğini hissetmeye başlamıştı; o an gelene kadar, sistemle kafa kafaya gelmekten kaçınmak gerektiğini, çünkü bunun cahil halkın tepkisini kışkırtacağını düşünüyordu.

Halk arasındaki irrasyonel eğilimler bazen ihtiyatlı davranmayı gerektirir. Ama ne kadar güçlü olursa olsunlar, bunlar yine de karşı konulamaz kuvvetler değildir. Kendi içlerinde çelişkiler barındırırlar. Mutlak bir otoriteye sarılmak, her zaman otoriteye olan inancın bir işareti değildir; bu, kişinin giderek büyüyen şüphelerini yenmek için gösterdiği umutsuz bir çaba da olabilir (elinden kayıp gidene daha da sıkı kavramaya çalışmak gibi). Çetelere veya gerici gruplara katılan, dini cemaatlere kayan veya vatanseverlik histerisine kapılan insanlar da bir nevi kurtuluş, bağ, amaç, katılım ve güçlenme arayışındalar. Reich'in kendisinin de gösterdiği gibi, faşizm bu temel özlemlere son derece güçlü ve dramatik bir ifade kazandırır; bu yüzden de liberalizm ve solculuğun tereddütleri, uzlaşmaları ve ikiyüzlülüklerinden daha derin bir çekiciliğe sahiptir.

Uzun vadede gericiliği yenmenin tek yolu, bu özlemleri daha açık bir şekilde dile getirmek ve gerçekleşmeleri için daha gerçekçi fırsatlar sunmaktır. Temel meseleler gün yüzüne çık-

tığında, psikolojik baskı altında gelişen irrasyonellikler, güneş ışığına ve temiz havaya maruz kalan hastalık mikropları gibi, zayıflamaya meyillidir. Her halükârda, galip gelemesek bile, tereddüt göstererek ve ikiyüzlülük ederek yenilgiye uğramaktansa, gerçekten inandığımız şey için mücadele etmek en azından bir nebze tatmin sağlar.

Hastalıklı bir toplum içinde kişinin kendini özgürleştirebilmesinin (ya da özgür çocuklar yetiştirebilmesinin) sınırları vardır. Yine de Reich, psikolojik olarak bastırılmış insanların toplumsal özgürleşmeyi hayal etme yeteneğinin daha zayıf olduğunu söylerken haklı olsa da, toplumsal isyan sürecinin psikolojik olarak ne kadar da özgürleştirici olabileceğini fark edememiştir. (Fransız psikiyatristlerin, Mayıs 1968 olaylarının ardından hasta sayılarında önemli bir düşüş yaşandığından şikâyet ettikleri söylenir!)

“Tam demokrasi” kavramı, “çoğunluğun tiranlığı” hayaletini doğurur. Çoğunluklar cahil ve bağınaz *olabilir*, bunu inkâr edemeyiz. Tek gerçek çözüm, bu cehalet ve bağınazlıkla yüzleşmek ve bunları aşmaya çalışmaktır. Kitleleri karanlıkta tutmak (sivil özgürlüklerin korunması için liberal yargıçlara ya da ilerici reformları el altından geçirmeleri için liberal milletvekillerine güvenmek), hassas konular sonunda su yüzüne çıktığında halkın tepkisine yol açar.

Bununla birlikte, daha yakından incelendiğinde, çoğunluğun azınlıklara uyguladığı baskıların birçoğunun, çoğunluk yönetiminden değil, aslında gizli bir azınlık yönetimine dayandığı ortaya çıkmaktadır. Bu azınlık yönetiminde, iktidar elitleri, sömürülen kitlelerin öfkelerini birbirlerine yöneltmesi için mevcut ırksal ya da kültürel çatışmaları kışkırtmaktadır. İnsanlar kendi hayatları üzerinde gerçek bir iktidara kavuştuklarında, azınlıklara zulmetmekten çok daha ilginç işlerle meşgul olacaklardır.

Hiyerarşiye dayalı olmayan bir toplumdan söz edildiği anda o kadar çok olası suistimal ya da felaket hatırlatılıyor ki, hepsine cevap vermek imkânsız. Her yıl savaşlarda ve kıtlıklarda milyonlarca insanı ölüme, milyonlarca diğerini ise hapis haneye ve işkenceye mahkûm eden bir sistemi boyun eğerek kabul etmiş

olan insanlar, özyönetimli bir toplumda bazı suistimallerin, şiddet, zorlama veya adaletsizliğin, hatta sadece geçici bir sorunun yaşanabileceği düşüncesi karşısında bile birdenbire tüm hayal güçlerini ve öfkelerini harekete geçirebiliyorlar. Yeni bir toplumsal sistemin tüm sorunlarımızı çözmekle yükümlü olmadığını unutuyorlar; yeni sistemin tek yapması gereken, bu sorunlarla mevcut sistemden daha iyi bir şekilde başa çıkmaktır — bu da erişilemeyecek kadar yüksek bir çıta değildir.

Tarih resmi yorumcuların kendinden emin görüşlerine göre ilerliyor olsaydı, hiçbir devrim yaşanmazdı. Herhangi bir durumda, radikal bir değişimin mümkün olmadığını ilan etmeye hazır birçok ideolog hep çıkar. Ekonomi iyi işliyorsa, devrimin ekonomik krizlere bağlı olduğunu iddia ederler; ekonomik bir kriz varsa, bazı başkaları da aynı özgüvenle, insanlar geçim sıkıntısıyla uğraştıklarından devrimin imkânsız olduğunu ilan ederler. 1968 Mayıs ayaklanması karşısında şaşkına dönen ilk grup, ideolojilerine göre mutlaka orada olması gereken görünmez krizi sonradan bulup ortaya çıkarmaya çalışmıştır. İkinci grup ise, o zamandan beri kötüleşen ekonomik koşulların situasyonist bakış açısını çürüttüğünü savunur.

Aslında Situasyonistler, kapitalist bolluğun yaygınlaşmasının, hayatta kalmanın garanti edilmesinin gerçek hayatın yerini tutamayacağını gösterdiğini söylemişlerdi sadece. Ekonomideki dönemsel iniş çıkışların bu sonuçla hiçbir ilgisi yoktur. Son zamanlarda tepedeki az sayıda insanın toplumsal servetin daha da büyük bir kısmını kendine çekmeyi başarması, giderek daha çok insanı sokaklara düşürmesi ve geri kalan nüfusu aynı kadere mahkûm olmakla korkutması, kıtlık sonrası bir toplumun gerçekleştirilebilirliğini şüpheli hale getiriyor; yine de maddi önkoşullar hâlâ mevcut.

“Beklentilerimizi düşürmemiz” gerektiğinin kanıtı olarak gösterilen ekonomik krizler, aslında *aşırı* üretim ve *eksik* işten kaynaklanmaktadır. Mevcut sistemin en büyük saçmalığı, işsizliğin bir sorun olarak görülmesi ve potansiyel olarak işgücünden tasarruf sağlayan teknolojilerin, gereksiz kıldıkları eski işlerin yerine yeni işler yaratmaya yönlendirilmesidir. Sorun, çok fazla

insanın işsiz olması değil, çok fazla insanın hâlâ işinin olmasıdır. Beklentilerimizi düşürmemiz değil yükseltmemiz gerekiyor.⁴

Gösterinin giderek artan egemenliği

Ekonomi karşısında sözde güçsüzlüğümüzü gözler önüne seren bu gösteriden çok daha vahim olan şey, bizatihi gösterinin gücünün muazzam derecede artmış olmasıdır; bu güç son yıllarda öyle katlanmıştı ki gösteri öncesi tarihe dair neredeyse her türlü farkındalığı ya da gösteri karşıtı olasılıkları gerçek anlamda bastırmıştır. Debord *Comments on the Society of the Spectacle* [*Gösteri Toplumu Üzerine Yorumlar*] (1988) adlı eserinde bu yeni gelişmeyi ayrıntılı olarak ele almaktadır:

Son yirmi yılda yaşanan her şeyde, en önemli değişim tam da gösterinin sürekliliğinde yatmaktadır. Önemli olan, gösterinin oldukça ileri bir gelişme aşamasına çoktan ulaşmış olan medya araçlarının daha da incelik kazanmış olması değildir; önemli olan, gösterinin egemenliğinin tamı tamına kendi kurallarına göre şekillendirilmiş koca bir nesli yetiştirmeyi başarmış olmasıdır... Gösteri egemenliğinin birinci önceliği, en yakın geçmişle ilgili neredeyse tüm bilgi ve rasyonel yorumlardan başlayarak, genel olarak tarihsel bilgiyi ortadan kaldırmaktı... Gösteri, insanların neler olup bittiğinden habersiz olmalarını ya da en azından farkına vardıkları her şeyi çabucak unutmalarını sağlar. Bir şey ne kadar önemliyse, o kadar gizlenir. Son yirmi yılda hiçbir olay, Mayıs 1968 kadar resmi yalanlarla bu kadar sıkı bir şekilde örtbas edilmemiştir... Görüntü akışı her şeyi önüne katarak sürükler ve algılanabilir dünyanın bu basitleştirilmiş özetini kontrol eden, akışın nereye varacağına karar veren, gösterilenlerin ritmini düşünmeye zaman bırakmayan sonsuz bir keyfi şaşırtmacalar dizisi olarak programlayan, daima bir başkasıdır... Sunulan her şeyi bağlamından, geçmişinden, niyetlerinden ve sonuçlarından koparır... Bu nedenle, çocukların artık eğitimlerine bilgisayar dilinin Mutlak Bilgisine coşkulu bir girişle başlarken, okuma becerilerini giderek yitirmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü

4 “Sömürücülerin ekonomik sorunları bizi hiç ilgilendirmiyor. Kapitalist ekonomi işçilerin taleplerini karşılayamıyorsa, tüm ekonomi ve toplumsal yaşam üzerinde karar alma gücünün bizde olacağı yeni bir toplum uğruna mücadele etmek için bir sebebimiz daha var demektir.” (Portekizli havayolu işçileri, 27 Ekim 1974.)

okumak, her satırda yargıda bulunmayı gerektirir; ve konuşma neredeyse ölmüş olduğundan (yakında konuşmayı bilenlerin çoğu da öleceğinden), okumak gösteri öncesi insan deneyiminin engin âlemlerine açılan tek kapı olarak kalmıştır.

Bu metinde, gösteriye dayalı bu yoğun baskının altında gömülü kalmış bazı temel noktaları özetlemeye çalıştım. Bu konular kimilerine sıradan, kimilerine de anlaşılmasa gelse de, hiç olmazsa, daha birkaç on yıl önce, insanların kendi tarihlerini anlayabilecekleri ve etkileyebilecekleri gibi eski moda bir düşünceye sahip oldukları o ilkel zamanlarda nelerin mümkün olduğunu hatırlamamıza yardımcı olabilirler.

60'lı yıllardan bu yana işlerin önemli ölçüde (çoğunlukla kötü yönde) değiştiğine şüphe yok, yine de durumumuz, gösterinin sunduğu her şeye kanamlara görüldüğü kadar umutsuz olmayabilir. Uyuşukluğu kırmak için bazen ufak bir sarsıntı bile yeter.

Nihai zaferin garantisi olmasa bile, bu tür atılımlar başlı başına bir zevktir. Bundan daha büyük bir oyun olabilir mi?

2. ÖNHAZIRLIK

Birey, eylem yoluyla kendini gerçekleştirene kadar gerçekte ne olduğunu bilemez... Bireyin bir şeye duyduğu ilgi, "harekete geçmeli miyim?" ve "ne yapmalı?" sorularının cevabını çoktan içinde barındırır.

- Hegel, Tinin Fenomenolojisi

Kişisel atılımlar

Daha sonra, mütemadiyen getirilen bazı itirazlara da yanıt vermeye çalışacağım. Ama itiraz edenler edilgen kalmaya devam ettikleri müddetçe, dünyadaki hiçbir argüman onları asla sarsmayacak, eski nakaratı söylemeye devam edecekler: "Güzel fikir, ama gerçekçi değil, insan doğasına aykırı, zaten hep böyleydi..." Kendi potansiyellerinin farkında olmayanların başkalarının potansiyelerini fark etmeleri pek olası değildir.

Son derece sağduyulu o eski duayı kendi sözlerimizle yeniden ifade edecek olursak, çözebileceğimiz sorunları çözmek için inisiyatif, çözemeyeceğimiz sorunlara katlanmak için sabır ve bu ikisini birbirinden ayırt edebilecek bir bilgelik gerekir. Ancak şunu da unutmamalıyız ki, tek başına bireylerin çözemeyeceği bazı sorunlar kolektif olarak pekâlâ çözülebilir. Başkalarının da aynı sorunu yaşadığını fark etmek, genellikle çözümün başlangıcıdır.

Elbette bazı sorunlar, incelikli terapiler ya da maneviyata hitap eden eylemlerden, bir hatayı düzeltmek, zararlı bir alışkanlığı bırakmak, yeni bir şey denemek gibi sağduyulu basit kararlara kadar uzanan çeşitli yöntemlerle bireysel olarak çözülebilir. Ama ben burada, kendi sınırları içinde ne kadar değerli olsalar da, salt kişisel geçici çözümlerden ziyade, insanların kasıtlı olarak yıkıcı girişimlerde bulunmak üzere “dışa” doğru adım attıkları anlarla ilgileniyorum.

İlk bakışta görüldüğünden daha fazla olasılık vardır her zaman. Gözünüzün korkutulmasına müsaade etmezseniz, bazıları aslında oldukça basittir. Herhangi bir yerden başlayabilirsiniz. Ve bir yerden başlamanız gerekir — hiç suya girmeden yüzmeyi öğrenebilir misiniz sizce?

Bazen gereksiz laf kalabalığını ortadan kaldırmak ve somut bir bakış açısını yeniden kazanmak için küçük bir adım atmak gerekir. Bunun illa çok büyük bir şey olması gerekmez; aklıma başka hiçbir şey gelmiyorsa, ortalığı biraz olsun hareketlendirecek ve beni silkeleyip uyandıracak, pek de planlı olmayan bir adım atmam bile yeterli olabilir.

Ama bazen de durmak, kendini dayatıp duran eylem ve tepkiler zincirini kırmak gerekir. Gerginliği dağıtmak, gösterinin gürültüsünden uzak küçük bir alan yaratmak için. Hemen herkes, içgüdüsel bir psikolojik savunma mekanizmasıyla bunu bir dereceye kadar yapar; ister bir biçimde meditasyonla, ister düzenli olarak, aynı amaca hizmet eden bir etkinlikte bulunarak (bahçede çalışmak, yürüyüşe çıkmak, balık tutmak), isterse günlük rutininin arasında bir durup derin nefes alarak, bir anlığına da olsa “sessiz merkeze” geri dönerek yapar bunu. Böyle bir alan olmadan, dünyaya dair sağlıklı bir bakış açısı kazanmak, hatta sadece akıl sağlığını korumak bile zordur.

Benim en yararlı bulduğum yöntemlerden biri, meseleleri yazıya dökmektir. Bunun yararı kısmen psikolojiktir (bazı sorunlar, onları daha objektif bir şekilde görebileceğimiz bir yere geçtiğimizde üzerimizdeki etkisini yitirir), kısmen de düşüncelerimizi düzenleyip farklı faktörleri ve seçenekleri daha net görebilmemizi sağlar. Çoğu zaman, kâğıda dökmeyi denemeden

önce, çelişkilerinin farkına varmadığımızdan tutarsız fikirleri-mize tutunmaya devam ederiz.

Yazmanın önemini abartmakla eleştirildiğim zamanlar oldu. Elbette birçok konu daha doğrudan ele alınabilir. Ancak sözsüz eylemler bile, etkili bir şekilde gerçekleştirilmeleri, ile-tilmeleri, tartışılmaları ve düzeltilmeleri isteniyorsa, üzerinde düşünmeyi, konuşmayı ve genellikle yazmayı gerektirir.

(Her halükârda, hiçbir şeyi dışarıda bırakmadığımı iddia etmiyorum; üstüne söyleyecek bir şeyim olduğunu düşündü-ğüm belirli noktaları tartışıyorum sadece. Bazı önemli konu-ları ele almadığımı düşünüyorsanız, neden bunu siz kendiniz yapmıyorsunuz?)

Eleştirel müdahaleler

Yazmak, hitabet becerileriniz konusunda kaygılanmadan veya sahne korkusu yaşamadan, fikirlerinizi kendi hızınızda netleştirmenizi sağlar. Demek istediğinizi tek seferde kesin bir şekilde ifade edebilir, böylece sürekli aynı şeyi tekrar-la-mak zorunda kalmaktan kaçınabilirsiniz. Gizlilik gerekiyor-sa, metin isimsiz olarak da yayımlanabilir. İnsanlar bu metni kendi hızlarında okuyabilir, durup üstüne düşünebilir, geri dönüp belirli noktaları yeniden gözden geçirebilir, metni ço-ğaltabilir, uyarlayabilir ve başkalarına tavsiye edebilir. Ko-nuşmak daha hızlı ve daha ayrıntılı geri bildirim sağlayabi-lir, ama enerjinizi dağıtabilir, odaklanmanızı ve fikirlerinizi hayata geçirmenizi engelleyebilir de. Sizinle aynı rutin içinde olanlar, kaçma çabalarınız karşısında direnç gösterebilirler, zira başarılı olursanız onların edilgenliklerine de meydan okumuş olacaksınız.

Bu tür insanları kıskırtmanın en iyi yolu bazen onları ge-ride bırakıp kendi yoluna devam etmektir. (“Hey, beni de bek-leyin!”) Ya da konuşmayı farklı bir düzeye taşımaktır. Mektup, hem yazarı hem de alıcısını düşüncelerini daha net bir şekilde ifade etmeye zorlar. Mektubun bir kopyasını ilgili diğer kişilere de göndermek tartışmayı canlandırabilir. Açık mektup ise çok daha fazla insanı konuya dahil eder.

Başkalarının metninizi okuduğunu ve hararetle tartıştığını görüp metninizi okumaya başlayan insanların sayısının gitgide çoğaldığı zincirleme bir reaksiyon yaratmayı başarırırsanız gündeme getirdiğiniz konuları artık hiç kimse görmezden gelemes.¹

Örneğin, bir grubu hiyerarşik olduğu, bir liderin üyeler (takipçiler ya da hayranlar da olabilir) üstünde güç sahibi olmasına izin verdiği için eleştirdiğinizi varsayalım. Üyelerden biriyle özel olarak konuşmak, tartışmanın hiçbir işe yaramayacağı bir dizi çelişkili savunma tepkisiyle karşılanabilir. (“Hayır, o bizim liderimiz filan değil... Öyle bile olsa, hiç otoriter biri değil... Üstelik senin eleştirmeye ne hakkın var?”) Oysa kamuya açık bir eleştiri, bu tür çelişkileri gün yüzüne çıkarır ve insanları çapraz ateşte bırakır. Bir üye grubun hiyerarşik olduğunu inkâr ederken, bir diğeri bunun doğru olduğunu kabul edebilir ve bunu liderin üstün sezgisine atfederek haklı çıkarmaya çalışabilir. Bu da üçüncü bir üyenin düşünmeye başlamasına neden olabilir.

Rahat ve huzurlu ortamlarını bozduğunuz için rahatsız olan grup, ilk başta, muhtemelen liderin etrafında kenetlenip sizi “olumsuzluğunuz” ya da “elitist kibriniz” yüzünden suçlayacaktır. Ama müdahaleniz yeterince isabetli olmuşsa, insanların zihnine zamanla nüfuz edebilir ve etkisini sonradan gösterebilir. Artık lider, adımlarına dikkat etmek zorunda kalacaktır, çünkü herkes eleştirinizi haklı çıkarabilecek her şeye karşı daha duyarlı hale gelmiştir. Ne kadar da haksız olduğunuzu göstermek için, üyeler daha fazla demokratikleşme konusunda ısrar edebilirler. Bu grup sonunda değişime dirense bile, onun oluşturduğu örnek

1 Situasyonist Enternasyonal’in Belçika’da gerçekleşen uluslararası bir sanat eleştirmenleri toplantısını kınayan bir metni yayma şekli bunun güzel bir örneğiydi: “Çok sayıda eleştirmene kopyalar postalandı veya bizzat elden verildi. Kimileri telefonla arandı, metnin tamamı veya bir kısmı telefonda okundu. Bir grup, eleştirmenlerin karşılandığı Basın Kulübü’ne zorla girerek dinleyiciler arasında bildirilerle kuşlama yaptı. Diğer bildiriler ise üst kat pencerelerinden veya bir arabadan kaldırımlara saçıldı... Kısacası, eleştirmenlerin metinden haberdar olmama ihtimalini ortadan kaldırmak için her türlü tedbir alındı.” (*SI Anthology*, s. 49 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 60–61] [Belçika’da Eylem].)

daha geniş bir kitle için ibretlik bir derse dönüşebilir. Duruma dışarıdan bakanlar, benzer hatalar yapabilecekken, tam da meseleyle kurdukları duygusal bağ daha zayıf olduğu için eleştirinin yerinde olduğunu daha kolay görebilirler.

Kurumları ve ideolojileri eleştirmek, bunların içinde kısılmış olan bireyleri hedef almaktan genellikle daha etkilidir — bu sadece sistemin makinesinin, değiştirilebilir parçalarından daha önemli olması nedeniyle değil, bu yaklaşımın bireylerin sistemden uzaklaşırken itibarlarını korumalarını kolaylaştırması nedeniyle de böyledir.

Fakat istediğiniz kadar ince düşünceli olun, neredeyse her türlü ciddi eleştirinin, size yönelik kişisel saldırılardan tutun da, toplumsal sorunların rasyonel bir şekilde ele alınmasının imkânsız olduğu izlenimini yaratan nice moda ideolojiden birine sarılmaya varıncaya kadar, birçok irrasyonel savunma tepkisini tetikleyebileceği gerçeğinden kaçamazsınız. İnsanların duygularını kullanmayı daha kolay bulan demagoglar, aklı soğuk ve soyut olduğu için karalarlar; teori, pratik adına hor görülür...

İdeolojiye karşı teori

Teori yapmak, yaptığımız şeyi anlamaya çalışmaktan ibarettir. Olanları dürüstçe tartıştığımız, önemli olanla önemsiz olanı ayırt ettiğimiz, yanıltıcı açıklamaların iç yüzünü gördüğümüz, neyin işe yarayıp neyin yaramadığını anladığımız ve bir şeyin bir dahaki sefere nasıl daha iyi yapılabileceğini düşündüğümüz her an hepimiz birer teorisyeniz. Radikal teorileştirme, daha genel konular hakkında daha soyut (yani daha geniş bir alana uygulanabilir) bir biçimde daha fazla insana konuşmak veya yazmaktır sadece. Teoriyi reddettiğini iddia edenler bile teori yapmaktadır — sadece bunu daha bilinçsiz ve caprisli, dolayısıyla daha hatalı bir şekilde yapmaktadırlar.

Ayrıntılardan yoksun teori boştur, ama teoriden yoksun ayrıntılar da kördür. Pratik, teoriyi sınar, ama teori de yeni pratiklere ilham verir.

Radikal teorinin riayet edeceği ve kaybedeceği hiçbir şeyi yoktur. Diğer her şey gibi, kendisini de eleştirir. İnançla kabul

edilmesi gereken bir doktrin değil, insanların kendileri adına sürekli sınaması ve düzeltmesi gereken geçici bir genellemedir, gerçekliğin karmaşıklıklarıyla başa çıkmak için vazgeçilmez bir pratik yalınlaştırmadır.

Yeter ki bu yalınlaştırmayla her şey aşırı basite indirgenmesin. Her teori bir ideolojiye dönüşebilir, dogmaya dönüşerek katılaştırılabilir, hiyerarşik amaçlar uğruna çarpıtılabilir. Sofistike bir ideoloji de belirli açılardan nispeten doğru olabilirse de teoriden farkı, pratikle dinamik bir ilişkisinin olmamasıdır. Fikirlerle sahip olduğunuzda bu teoridir, fikirler size sahip olduğunda ise bu ideolojidir. “Yalınlığın peşinden gidin ama ona güvenmeyin.”

Sahte seçeneklerden kaçınmak, doğru seçenekleri ortaya koymak

Kabul etmek gerek ki ne şaşmaz sihirli formüller vardır ne de herhangi bir radikal taktik duruma uygun düşer. Bir ayaklanma sırasında hep birlikteyken mümkün olan bir şey, tek başına bir birey için mantıklı bir seçenek olmayabilir. Bazı acil durumlarda, insanları belirli bir eylemde bulunmaya teşvik etmek gerekli olabilir; ama çoğu durumda, insanların kendi kararlarını verirken dikkate almaları gereken faktörleri açıklamak en iyisidir. (Zaman zaman doğrudan tavsiye vermeye kalkışmışım gibi olsa da, bunun tek nedeni böyle söylemenin daha kolayıma gelmesi. “Bunu yapın” dediğimde, bunu “Bazı durumlarda bunu yapmak iyi bir fikir olabilir” olarak anlayabilirsiniz.)

Bir toplumsal analiz uzun ya da ayrıntılı olmak zorunda değildir. “Biri ikiye bölmek” (belirli bir olgu, grup ya da ideoloji içindeki çelişkili eğilimlere işaret etmek) ya da “ikiyi bir yapmak” (görünüşte birbirinden farklı olan iki şey arasındaki ortak noktaları ortaya çıkarmak) bile, özellikle de meseleyle doğrudan ilişkili olanlara aktarılabilirdiğinde, yararlı olabilir. Çoğu konuda zaten gereğinden fazla şey biliniyor; asıl ihtiyaç, bu bilgi yığını süzüp özü ortaya çıkarmaktır. Bunun yapılması, bilgi sahibi içerdiden kişiler de dahil, başka insanları daha kapsamlı araştırmalar yapmaya teşvik edecektir.

Belirli bir konu önümüze geldiğimizde, ilk yapmamız gereken, bunun sahiden tek bir konu olup olmadığını belirlemektir. “Marksizm”, “şiddet” veya “teknoloji” hakkında, bu gibi adlar altında toplanmış olan farklı anlamları birbirinden ayırt etmeden anlamlı bir tartışma yürütmek imkânsızdır.

Öte yandan, geniş ve soyut bir kategoriye alıp -böyle bir saf tip gerçekte var olmasa bile- baskın eğilimlerini ortaya koymak da yararlı olabilir. Sözgelimi, Situasyonistlerin Öğrenci Yoksulluğu broşürü, “öğrenci”nin türlü budalalıkları ve ukalalıklarını sert bir dille tek tek sayıp döker. Her öğrencide bu kusurların tümü bulunmaz elbette, ancak bu stereotip, genel eğilimlerin sistematik bir eleştirisi için bir odak noktası görevi görür. Broşür, çoğu öğrencinin ortak özelliklerini vurgulayarak, buna istisna oluşturduğunu iddia edenleri bunu kanıtlamaya davet eder. Aynı durum, Debord ve Sanguinetti’nin *The Real Split in the International* (Enternasyonal’deki Gerçek Bölünme) kitabında geliştirdikleri “situasyonizm yanlısı” eleştiri için de geçerlidir — bu eleştiri, radikal hareketlerin tarihinde belki de eşi benzeri görülmemiş bir biçimde, bizatihi enternasyonalin takipçilerine meydan okuyan bir reddiyedir.

“Herkesin bütünlük hakkında bir fikir oluşturmasının önüne geçmek için, herkesin her ayrıntı hakkında fikri sorulur” (Vaneigem). Birçok meselenin duygusal yükü o kadar fazladır ve insanın yakasını öyle bir bırakmaz ki bunlara tepki veren herkes kendini yanlış seçeneklerin ağına yakalanmış olarak bulur. Örneğin, iki tarafın çatışma halinde olması, sizin bunlardan birini illa desteklemeniz gerektiği anlamına gelmez. Belirli bir sorunla ilgili hiçbir şey yapamıyorsanız, bu gerçeği açıkça kabul edip, pratik olanaklar sunan başka bir meseleye geçmek en iyisidir.²

2 “Avrupa’da devrimci bir hareketin yokluğu, Sol’u en yalın ifadesine indirgemıştır: sömürgelerdeki ezilenler efendilerine karşı her silah kullandığında coşkuyla kendinden geçen ve bu ayaklanmaları Devrimin somut örneği olarak görmekten kendisini alamayan bir seyirciler yığını... Nerede bir çatışma varsa, orada her zaman İyi’nin Kötü’ye karşı savaşını, ‘mutlak devrim’ ile ‘mutlak gericiliğin’ karşı karşıya gelişini görürler... Devrimci eleştiri iyinin ve kötünün ötesinden başlar; kökleri tarihtedir ve mevcut dünyanın bütünlüğü üzerinde işler. Hiçbir koşulda savaşan bir *devleti* alkışlayamaz veya oluşum aşamasındaki sömürücü

Ayaklanmacı tarz

Gerek Marx gerekse Situasyonistler, çoğu zaman bilgisizlikten, sırf meseleleri öncelikle eleştirel bir gözle açıklığa kavuşturmaya odaklandıklarından ve insanların edilgenlikle sarılabilecekleri herhangi bir olumlu ideolojiyi teşvik etmekten bilerek kaçındıklarından, bu tür bir olumsuzlukla itham edilmiştir. Marx, tam da kapitalizmin hayatlarımızı amansız bir ekonomik rekabet nasıl indirgediğini ortaya koyduğu için, bu durumun “idealist” savunucuları tarafından “hayatı materyalist kaygılara indirgemekle” suçlanmıştır — sanki Marx’ın çalışmalarının tüm amacı, ekonomik köleliğin ötesine geçip daha yaratıcı potansiyellerimizi geliştirmemize katkı sunmak değilmiş gibi. “İnsanları kendi durumlarıyla ilgili yanılsamalarından vazgeçmeye çağırmak, yanılsamaları gerektiren bir durumdan vazgeçmeye çağırmaktır... Eleştiri, zincirin üstünü kaplamış olan hayali çiçekleri yolar atar; ama bunu, insan o zinciri hayale ya da teselliye sarılmadan taşımaya devam etsin diye değil, zincirden kurtulup canlı çiçekleri dermek için yapar” (“Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş”).³

Önemli bir meseleyi doğru bir şekilde ifade etmek, genellikle le şaşırtıcı derecede güçlü bir etki yaratır. Meseleleri gün yüzüne çıkarmak, insanları her ihtimale açık kapı bırakmaktan vazgeçip bir tavır almaya zorlar. Taoist masaldaki, her zaman eklem aralarından kestiği için bıçağını bilemeye hiç ihtiyaç duymayan o becerikli kasap gibi, en etkili radikal kutuplaşma da gürültülü protestolardan değil, hâlihazırda var olan bölünmeleri ortaya koymaktan, farklı eğilimleri, çelişkileri ve seçenekleri açıklığa kavuşturmaktan doğar. Situasyonistlerin etkisinin büyük bir kısmı, çoğu insanın çoktan deneyimlediği ama başka biri gergin havayı dağıtana kadar ifade edemediği ya da ifade etmekten korktuğu şeyleri dile getirmelerinden kaynaklanıyordu. (“Fikirlerimiz herkesin zihninde yaşıyor.”)

Bazı situasyonist metinler ilk bakışta zor geliyorsa, bunun nedeni diyalektik yapılarının bizim şartlanmalarımıza ters düş-

3 Karl Marx, *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1997.

mesidir. Bu şartlanma kırıldığında, bu metinler o kadar da anlaşılmaz gelmezler (nitekim Mayıs 1968'in en popüler duvar yazılarından bazılarının kaynağı bu metinlerdi). Birçok akademisyen seyirci, gösterinin *Gösteri Toplumu* içindeki çeşitli "çelişkili" tanımlarını tek bir "bilimsel olarak tutarlı" tanımda birleştirmek için çırpınıp dursalar da bunu başaramamıştır; halbuki bu topluma karşı mücadele eden herkes, Debord'un toplumu farklı açılardan incelemesini son derece açık ve yararlı bulacak, onun tek bir kelimesini bile akademik laf kalabalıkları ya da beyhude öfke patlamaları için harcamadığını görüp takdir edecektir.

Hegel ve Marx'tan Situasyonistlere uzanan diyalektik yöntem, doğru öngörüler geliştirmek için sihirli bir formül değil, toplumsal değişimin dinamik süreçleriyle başa çıkmak için bir araçtır. Bu yöntem bize toplumsal kavramların ebedi olmadığını, kendi içlerinde çelişkiler barındırdıklarını, birbirleriyle etkileşime girip birbirlerini dönüştürdüklerini, hatta tam karşıtlarına bile dönüştüklerini, yani bir bağlamda doğru ya da ilerici olanın, başka bir bağlamda yanlış ya da gerici olabileceğini hatırlatır.⁴

4 "Mistikleştirilmiş biçimiyle diyalektik Almanya'da moda oldu, çünkü mevcut durumu yüceltiyor ve onu göklere çıkarıyor gibi görünüyordu. Rasyonel biçimiyle ise, burjuva toplumu ve onun doktriner profesörleri için bir skandal ve iğrençlik kaynağıdır, çünkü mevcut durumu kavrarken, aynı anda bu durumun olumsuzlanmasını, yani kaçınılmaz yıkılışını da kabul eder; çünkü tarihsel olarak gelişmiş her toplumsal biçimi akışkan bir hareket içinde görür ve bu nedenle onun geçici niteliğini de anlık varlığı kadar hesaba katar; çünkü kendisine hiçbir şeyin dayatılmasına izin vermez ve özü gereği eleştirel ve devrimcidir." (Marx, *Kapital*.) [Türkçede: *Kapital*, 3 Cilt, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1965, 1976 ve 1978.

Marksizm ile anarşizm arasındaki bölünme her iki tarafı da felç etti. Anarşistler, Marksizmdeki otoriter ve dar ekonomist eğilimleri haklı olarak eleştirdiler; ancak bunu genellikle diyalektik olmayan, ahlakçı ve tarihdışı bir tarzda, çeşitli mutlak ikilikleri karşı karşıya getirerek yaptılar (Otoriteye karşı Özgürlük, Kolektivizme karşı Bireycilik, Adem-i merkezileşmeye karşı Merkezileşme vb.). Ta ki Situasyonistler nihayet özgürlükçü ve diyalektik yönleri yeniden bir araya getirene kadar, tutarlı diyalektik analizin tekeli neredeyse tamamen Marx'a ve birkaç daha radikal Marksiste bırakıldı. Marksizm ve anarşizmin artıları ve eksileri hakkında bkz. *Gösteri Toplumu*, §§78–94.

Diyalektik bir metin dikkatli bir inceleme gerektirebilir, ama her yeni okuma da yeni keşifler getirir. Doğrudan sadece birkaç kişiyi etkilese de, onları o kadar derinden etkiler ki, bu insanların birçoğu da başkalarını aynı şekilde etkiler ve böylece niteliksel bir zincirleme reaksiyon ortaya çıkar. Solcu propagandanın diyalektik olmayan dili daha kolay anlaşılır, ancak etkisi genellikle yüzeysel ve geçicidir; meydan okuyan bir yanı hiç olmadığından, hedef kitlesi olan sersemlemiş seyircileri bile çok geçmeden sıkır.

Debord'un son filminde de belirttiği gibi, onun sözlerini fazla zor bulanlar, onun anlaşılmazlığından yakınmak yerine, kendi cehaletlerini ve edilgenliklerini, kendilerini bu hale getiren okulları ve toplumu suçlasalar daha iyi olur. Önemli metinleri yeniden okuyacak ya da kendi başlarına küçük araştırmalar ya da denemeler yapacak kadar inisiyatif gösteremeyenlerin, başkaları tarafından hazır bilgiyle beslenerek bir şey başarmaları pek olası değildir.

Radikal film

Debord, aslında sinemayı gerçek anlamda diyalektik ve gösteri karşıtı bir şekilde kullanan tek kişidir [bkz. Guy Debord'un Filmleri]. Radikal olmaya çalışan sinemacılar, Brechtçi "yabancılaştırma"ya –yani seyircileri kahramanla ya da olay örgüsüyle edilgen bir biçimde özdeşleşmeye sürüklemek yerine, kendi başlarına düşünmeye ve hareket etmeye teşvik etme fikrine– sözde bağlı olsalar da, çoğu radikal film seyircisine hâlâ aptallara sesleniyormuş gibi sesleniyor. Aptal kahramanımız, zamanla "baskıyı fark eder" ve "radikalleşir"; öyle ki "ilerici" politikacıların ateşli bir destekçisi ya da bürokratik bir sol grubun sadık bir militanına dönüşmeye hazırdır. Yabancılaştırma etkisi, seyircinin şöyle düşünmesine müsaade eden birkaç numaradan ibarettir: "İşte Brechtçi bir dokunuş! Ne zeki bir adam bu yönetmen! Ve bu incelikleri fark edebilen ben ne kadar da zekiyim!" Verilen radikal mesaj genellikle o kadar bayağıdır ki, filmi izlemeye giden hemen herkes için aslında zaten apaçıktır; fakat seyirci, *diğer* insanların da bu filmi izleyebilselerdi kendisinin

farkındalık düzeyine ulaşabilecekleri gibi bir izlenime kapılarak bundan bir tatmin duygusu devşirir.

Seyirci izlediği yapımın niteliği konusunda herhangi bir şüpheyi kapılırsa, bu şüpheler eleştirmenler tarafından hemen giderilir, zira eleştirmenlerin temel işlevi, neredeyse her filmde derin ve radikal anlamlar bulmaktır. Tıpkı “İmparatorun Yeni Giysileri” masalında olduğu gibi, kendisine açıklanana bu sözde anlamların kadar farkında olmadığını itiraf etmeye hiç kimse cesaret edemez, çünkü böyle yaparsa, diğer seyircilerden daha az bilgili olduğunun meydana çıkmasından korkar.

Bazı filmler, içler acısı bazı durumları ortaya çıkarmaya ya da radikal bir durumun atmosferini aktarmaya yardımcı olabilir. Ancak hem görüntüler hem de mücadele eleştiriye tabi tutulmuyorsa, bir mücadelenin görüntülerini sunmanın pek bir anlamı yoktur. Seyirciler bazen bir filmin belirli bir sosyal grubu (örneğin kadınları) yanlış bir şekilde tasvir ettiğinden şikâyet ederler. Film yanıltıcı belli stereotipleri yeniden ürettiği ölçüde bu elbette doğrudur, ancak bunun genellikle ima ettiği diğer seçenek -yani yönetmenin “baskıya karşı mücadele eden kadınların görüntülerini sunması gerektiği” fikri de- çoğu durumda gerçekliğe aykırı olacaktır. Kadınlar (tıpkı erkekler veya diğer ezilen gruplar gibi) aslında genellikle edilgen ve itaatkâr olmuştur — zaten yüzleşmemiz gereken sorun tam da budur. Zafere ulaşan radikal kahramanlık gösterileri sunarak insanların kendini tatmin etmesine hizmet etmek, bu esareti sadece daha da pekiştirir.

Baskıya karşı oyunbazlık

İnsanları radikalleştirmek için baskıcı koşullara bel bağlamak akılsızlıktır, bu süreci hızlandırmak amacıyla bu koşulları kasten kötüleştirmek ise kabul edilemez. Belli radikal girişimlerin bastırılması, egemen düzenin saçmalığını tesadüfen ortaya çıkarabilir, ama bu tür girişimler kendi başlarına bir değer taşımalıdır — sadece baskıyı kıskırtmak için bir vesile olarak kalırlarsa güvenilirliklerini yitirirler. En “ayrıcalıklı” çevrelerde bile yeterince sorun vardır, bunlara bir yenisini eklemek bile gerekmez. Önemli olan, mevcut koşullar ile mevcut *olanaklar* ara-

sındaki *zıtlığı* ortaya çıkarmak, insanlara gerçek hayatı yeterince tattırarak daha fazlasını istemelerini sağlamaktır.

Solcular çoğu zaman, iktidarın ters yöndeki propagandalara karşı koymak için basitleştirme, abartma ve tekrarlamaya epey ihtiyaç olduğunu söylemeye getirirler. Ama bunun, sağ kroşeyle sersemletilmiş bir boksörün sol kroşeyle kendine geleceğini söylemekten bir farkı yoktur.

İnsanların bilinci, onları korku hikâyeleri, hatta bilgi selinde boğarak “yükseltilemez.” Eleştirel bir şekilde özümsemeyen ve kullanılmayan bilgiler kısa sürede unutulur. Hem zihinsel hem de fiziksel sağlık, aldığımız bilgiler ile bunlarla ne yaptığımız arasında bir denge gerektirir. Kendi halinden memnun insanları farkında bile olmadıkları bazı adaletsizliklerle yüzleşmeye zorlamak bazen gerekli olabilir, ama bu tür durumlarda bile aynı konuyu bıktırıncaya kadar tekrarlamak, genellikle onları daha az sıkıcı ve iç karartıcı gösterilere kaçmaya itmekten başka bir işe yaramaz.

Durumumuzu anlamamızı engelleyen en önemli unsurlardan biri, başkalarının gözle görülür mutluluğunun gösterisidir, çünkü bu gösteri, kendi mutsuzluğumuzu utanç verici bir başarısızlık işareti olarak görmemize neden olur. Fakat her yerde karşımıza çıkan sefalet gösterisi de olumlu potansiyellerimizi görmemizi engeller. Hezeyanlı fikirlerin ve mide bulandırıcı zulümlerin sürekli dolaşımda olması bizi felç eder, paranoyak ve takıntılı bir siniğe dönüştürür.

“Ezenlerin” sinsi ve iğrenç yönlerine takılıp kalan sert sol propaganda, çoğu zaman insanların en hastalıklı ve kötü niyetli yanlarına hitap ederek, bu hezeyanı besler. Eğer kötülükler üstüne kafa yormaktan çıkamazsak, bu toplumun hastalığı ve çirkinliğinin ona karşı isyanımıza bile bulaşmasına izin vererek, ne için savaştığımızı unuttur, sonunda sevme, yaratma, zevk alma yeteneğimizi bile yitiririz.

En iyi “radikal sanat” iki yönlüdür. Modern yaşamın yabancılaştırmasını eleştirse de, aynı zamanda onun içinde gizli olan şiirsel imkânları da bize hatırlatır. Kendimize acıma eğilimimizi pekiştirmek yerine, direncimizi güçlendirir, hem kendi dertlerimi-

ze hem de “düzen” güçlerinin saçmalıklarına gülmemizi sağlar. IWW⁵ ideolojisinin modası artık biraz geçmiş olsa da, eski IWW şarkıları ve çizgi romanları buna iyi örneklerdir. Ya da Brecht ve Weill’in ironik, acı-tatlı şarkıları. Aslan Asker Şvayk’ın komikliği, savaşın tipik savaş karşıtı broşürlerin ahlaki öfkesinden çok daha etkili bir panzehri olabilir.

Hiçbir şey otoriteyi onu alay konusu yapmak kadar zayıflatamaz. Baskıcı bir rejime karşı en etkili argüman, onun kötü olduğu değil, saçma olduğudur. Albert Cossery’nin *La violence et la dérision* [Şiddet ve Alay] adlı romanının Ortadoğu’da bir diktatörlük altında yaşayan kahramanları başkentin duvarlarını resmi görünümlü bir posterle kaplarlar, posterler diktatörü öyle saçma bir şekilde över ve alay konusu haline getirir ki diktatör sonunda utançtan istifa etmek zorunda kalır. Cosséry’nin şakacıları apolitiktir ve belki de gerçek olamayacak kadar büyük bir başarı yakalarlar, ama benzer parodilerin daha radikal amaçlarla kullanıldığı da olmuştur (örneğin, 304. sayfada bahsedilen Li I-Che darbesi [Hong Kong’daki Radikal Bir Grup]). 1970’lerde İtalya’daki gösterilerde Metropol Yerlileri (belki de Lewis Carroll’un *Sylvie ve Bruno* kitabının “Daha Az Ekmek! Daha Fazla Vergi!” başlıklı açılış bölümünden esinlenerek), “İktidar Patronlara!” ve “Daha Fazla Çalışma! Daha Az Ücret!” gibi pankartlar ya da sloganlar kullanmışlardı. Buradaki ironiyi herkes anlamıştı, ama bunu her zamanki kalıplaşmış kategorilere sokarak geçiştirmek bu sefer daha zordu.

Mizah, hem sol hem de sağdaki her türlü ortodoksluğa karşı sağlıklı bir panzehirdir. Son derece bulaşıcıdır ve bize kendimizi fazla ciddiye almamamız gerektiğini hatırlatır. Fakat mizah, memnuniyetsizliği yüzeysel ve edilgen bir sinizme yönelterek kolayca bir emniyet supabına da dönüşebilir. Gösteri toplumu, en hezeyanlı yönlerine verilen hezeyanlı tepkilerden beslenir. Hicivciler genellikle hedefleriyle bir bağımlılık, sevgi-nefret ilişkisi içindedir; parodiler, parodileştirdikleri şeyden ayırt edilemez hale gelir ve her şeyin eşit derecede tuhaf, anlamsız ve umutsuz olduğu izlenimi yaratır.

5 Dünya Sanayi İşçileri: 1905 yılında Chicago’da kurulan devrimci işçi sendikası – ç.n.

Yapay olarak sürdürülen bir kargaşaya dayalı bir toplumda, ilk yapılması gereken, bu kargaşayı daha da artırmamaktır. Kaotik karışıklıklar genellikle sadece rahatsızlık ya da panik yaratır ve insanları hükümetin düzeni yeniden sağlamak için aldığı her türlü önlemi desteklemeye itebilir. Radikal bir müdahale ilk başta tuhaf ve anlaşılmaz görünebilir, ancak yeterince net bir şekilde tasarlanmışsa insanlar bunu hemen gayet iyi anlayacaktır.

Strasbourg skandalı

1966 sonbaharında, yeni öğretim yılının açılışında Strasbourg Üniversitesi'nde olduğunuzu hayal edin; öğrenciler, öğretim üyeleri ve seçkin konuklar, açılış konuşmasını dinlemek üzere bir konferans salonunda toplanmışlar. Her koltuğun üzerine küçük bir broşür bırakılmış. Konferansın programı mı? Hayır, “öğrenci hayatının yoksulluğu” ile ilgili bir broşür. Öylesine açıp okumaya başlıyorsunuz: “Polis ve rahipleri bir yana bırakırsak, Fransa’da en çok hor görülen varlıkların başında öğrencilerin geldiğini söylemek hiç de abartı olmaz...” Kafanızı kaldırıp etrafınıza bakıyorsunuz, herkesin broşürü okuduğunu görüyorsunuz; verdikleri tepkiler çok çeşitli, kimileri şaşırıyor, eğleniyor, kimileri şok geçiriyor, öfkeleniyor. Kim bunun sorumlusu? İç kapakta broşürün Strasbourg Öğrenci Birliği tarafından yayımlandığı belirtilmiş, ama her ne demekse “Situasyonist Enternasyonal”e de atıf var...

Strasbourg skandalını sıradan bir öğrenci şakasından ya da Yippies gibi grupların kafası karışık ve kafa karıştırıcı numaralarından ayıran şey, skandal niteliğindeki biçiminin aynı derecede skandal yaratacak bir içeriğe sahip olmasıdır. Öğrencilerin toplumun en radikal kesimi ilan edildiği bir dönemde, bu metin olayları doğru bir perspektife oturtan tek metindi. Ancak öğrencilere özgü yoksulluk sadece bir başlangıç noktasıydı; toplumun diğer tüm kesimlerinin yoksulluğu hakkında da (tercihen onları içeriden bilenler tarafından) aynı derecede sert metinler yazılabilirdi, yazılmalıydı da. Aslında bazı denemeler de yapıldı, ancak hiçbirisi, özlü olduğu kadar kapsamlı, kışkırtıcı olduğu kadar isabetli, belirli bir durumdan yola çıkıp

giderek genelleşen sonuçlara doğru metotlu bir şekilde ilerleyen, öyle ki son bölümde modern devrimci projenin var olan en özlü özetini sunan situasyonist broşürün berraklığına ve tutarlılığına yaklaşmadı. (Bkz. *SI Anthology*, s. 204–212, 319–337 [Öğrenci Yaşamının Yoksulluğu, Hedeflerimiz ve Strasbourg Skandalındaki Yöntemlerimiz].)

Situasyonistler, 1968 Mayıs ayaklanmasını tek başlarına tetiklediklerini hiçbir zaman iddia etmediler — kendi deyimleriyle, ayaklanmanın tarihini ya da yerini değil, içeriğini öngörmüşlerdi. Ancak Strasbourg skandalı ve bunu izleyen, Situasyonist Enternasyonal’in etkisindeki Öfkeliiler (Enragés) grubunun yarattığı kargaşa olmasaydı (daha tanınmış olan 22 Mart Hareketi, bu grubun sadece geç kalmış ve kafa karıştırıcı bir taklidiydi), bu ayaklanma hiç gerçekleşmeyebilirdi. Ülkeyi istikrarsızlaştıran bir ekonomik veya siyasi kriz, savaş ya da ırk çatışması yoktu; böyle bir ayaklanmayı tetikleyebilecek başka bir belirli sorun da yoktu. İtalya ve İngiltere’de daha radikal işçi mücadeleleri, Almanya ve Japonya’da daha militan öğrenci mücadeleleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Hollanda’da daha yaygın karşıkültür hareketleri vardı. Ancak bunların hepsini birbirine bağlayan bir perspektif sadece Fransa’da vardı.

Strasbourg skandalı gibi özenle planlanmış müdahaleler, sadece kafa karıştıran altüst edişlerden değil, sırf gösteri amaçlı ifşalardan da ayırt edilmelidir. Toplumsal eleştirmenler kendilerini şu ya da bu ayrıntıya itiraz etmekle sınırladıkları sürece, gösteri-seyirci ilişkisi sürekli yeniden kurulur. Öyle ki bu tür eleştirmenler mevcut siyasi liderleri itibarsızlaştırmayı başarırlarsa, kendileri de genellikle yeni bir yıldızla dönüşür (Ralph Nader, Noam Chomsky, vb.) ve biraz daha bilinçli seyirciler, kendilerini nadiren harekete geçiren şok edici bilgilerin sürekli akışı için hayranlıkla onlara bel bağlamaya başlarlar. Daha ılımlı ifşaatlar, seyircileri yönetim içi iktidar mücadelelerinde şu ya da bu fraksiyonu desteklemeye yöneltir; daha sansasyonel olanlar ise insanların hastalıklı merakını besleyerek, onları daha fazla makale, haber programı ve belgesel drama tüketmeye teşvik eder, çeşitli komplo teorileri hakkında bitmek bilmeyen tartışmaların

içine çeker. Bu tür teorilerin çoğu, açıkça modern gösterinin yol açtığı eleştirel tarih bilinci eksikliğinin hezeyanlı yansımalarından ibarettir; bunlar giderek tutarsızlaşan ve absürt bir hal alan bir toplumda tutarlı bir anlam bulmaya yönelik çaresiz girişimlerdir. Her halükârda, her şey gösteri dünyasının sınırları içinde olup bittiği sürece, bu teorilerden herhangi birinin doğru olup olmaması pek de önemli değildir: *Neler olacağını görmek için izlemeye devam edenler, olacaklara asla etki edemezler.*

Bazı ifşaatlar, önemli konuları kamusal bir tartışmaya açmakla kalmayıp, bu sürece pek çok insanı dahil ettikleri için de daha ilginçtir. Bunun çarpıcı bir örneği, 1963 yılında İngiltere’de yaşanan “Barış Casusları” skandalıdır; bu olayda, kimliği bilinmeyen birkaç kişi, hükümet üyelerine ayrılmış gizli bir sığınığın konumunu kamuoyuna açıklamıştı. Hükümet artık hiç kimse için sır olmayan bu “devlet sırrı”nı yayan herkesin yargılayacağı konusunda ne kadar çok tehdit savurduysa, bu sır binlerce grup ve birey tarafından (ki bunlar başka birkaç gizli sığınığı daha keşfedip işgal ettiler) yaratıcı ve oyunbaz bir şekilde o kadar daha çok yayıldı. Hükümetin ahmaklığı ve nükleer savaş gösterisinin çılgınlığı herkesin gözünde apaçık hale gelmekle kalmadı, insanların kendiliğinden açığa çıkan zincirleme tepkisi bambaşka bir toplumsal potansiyelin tadına varılmasını sağladı.

Seçim siyasetinin acizliği

1814’ten beri tüm Liberal hükümetler ancak şiddet yoluyla iktidara gelmişti. Cánovas, bunun doğuracağı sıkıntıları ve tehlikeyi göremeyecek kadar akılsız değildi. Bu nedenle, her Muhafazakâr hükümetin ardından Liberal bir hükümetin başa geçmesini sağladı. Uyguladığı plan, ne zaman bir ekonomik kriz ya da ciddi bir grev yaşansa, istifa edip bu dertle uğraşmayı Liberallere bırakmaktı. Yüzyılın geri kalanında geçirilen baskıcı yasaların çoğunun Liberaller tarafından geçirilmiş olmasının sebebi budur.

- Gerald Brenan, *The Spanish Labyrinth*

Radikal seçim siyaseti lehine en güçlü argüman, Birinci Dünya Savaşı'na karşı çıktığı için hapisteyken 1920 yılındaki başkanlık seçimlerinde neredeyse bir milyon oy alan Amerikalı sosyalist lider Eugene Debs tarafından dile getirilmişti: "Halk kime oy vereceğini bilecek kadar bilgili değilse, kime ateş edeceğini de bilemez." Öte yandan, 1918-19 Alman devrimi sırasında işçiler, devrimi bastırmak için fazla mesai yapan "sosyalist" liderlerin hükümette bulunması nedeniyle, tam olarak kime ateş edecekleri konusunda kafa karışıklığı yaşamıştı.

Oy vermek, kendi başına ne olumlu ne de olumsuz açıdan büyük bir öneme sahiptir (oy kullanmayı reddetmeyi abartanlar, yalnızca kendi fetişizmlerini ortaya koymaktadırlar). Asıl sorun, oy vermenin genellikle insanları başkalarının kendileri adına hareket etmesine bel bağlamaya yönelmesi, böylece onları daha önemli olanaklardan uzaklaştırmasıdır. Yaratıcı bir inisiyatif alan bir avuç insan (sivil haklar için yapılan ilk oturma eylemlerini düşünün), enerjilerini daha az kötü politikacılar için kampanya yapmaya harcamış olsalardı elde edeceklerinden çok daha büyük bir etki yaratabilirler. En iyi ihtimalle, yasa koyucular ancak halk hareketlerinin onları yapmaya zorladıkları şeyleri yaparlar ve bunun ötesine pek geçmezler. Bağımsız radikal hareketlerin baskısı altındaki muhafazakâr bir rejim, radikal desteğe güvenebileceğini bilen liberal bir rejimden genellikle daha fazla taviz verir. Eğer insanlar her zaman daha az kötü olanın arkasında birleşirlerse, iktidarlarını tehdit eden herhangi bir durumda yöneticilerin tek yapması gereken, daha büyük bir kötülük tehdidi yaratmaktır.

"Radikal" bir politikacının seçimleri kazanma şansı olduğu nadir durumlarda bile, binlerce kişinin seçim kampanyası için harcadığı onca emek, politikacının özel hayatına dair önemsiz bir skandal ya da istemeden söylediği akıllıca bir söz yüzünden bir günde boşa gidebilir. Olur da bu tuzaklardan kurtulmayı başarırsa ve kazanmaya yakın gibi görünüyorsa, kararsız seçmenleri kendinden uzaklaştırma korkusuyla tartışmalı konulara girmekten genellikle kaçınır. Sonunda seçilse bile, vaat ettiği reformları uygulamaya geçirebilecek bir duruma aslında hiçbir zaman gelemmez, belki ancak yeni meslektaşlarıyla yıllarca süre-

cek pazarlıklar ve yapacağı anlaşmalardan sonra bu mümkün olabilir; bu durum ona, görevde kalması için gerekli olan her türlü tavizi vermeyi birinci önceliği olarak görmesi için iyi bir bahane sunar. Zengin ve nüfuzlu kişilerle içli dışlı oldukça yeni ilgi alanları ve zevkler geliştirir; bunu da, iyi amaçlar için yıllarca emek verdikten sonra bazı ayrıcalıklara sahip olmayı hak ettiğine kendini inandırarak meşrulaştırır. En kötüsü de, sonunda birkaç “ilerici” düzenlemeyi yasalaştırmayı başaracak olursa, bu istisnai ve genellikle önemsiz başarı, seçim siyasetine güvenmenin değerinin kanıtı olarak gösterilir ve çok daha fazla insanı gelecekteki benzer kampanyalarda enerjilerini boşa harcamaya teşvik etmeye yarar.

1968 Mayıs’ından bir duvar yazısında şöyle deniyordu: “Patronlara boyun eğmemiz yeterince acıtırıcıdır; onları kendimiz seçmemiz ise daha da ahmakça!”

Belirli konulara ilişkin referandumlar, kişiliklerin değişkenliğinden daha az etkilenir elbette; ancak konular genellikle çok basitleştirilmiş bir şekilde ortaya konduğu için çoğu zaman daha iyi sonuç vermez ve güçlü çıkarları tehdit eden her türlü düzenleme paranın ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle genellikle engellenir.

Yerel seçimler, insanlara bazen politikaları etkileme ve seçilmişleri denetleme konusunda daha gerçekçi bir fırsat sunar. Ancak en aydınlanmış topluluklar bile dünyanın geri kalanındaki çürümeden kendilerini koruyamazlar. Bir şehir arzu edilen kültürel veya çevresel özelliklerini korumayı başarsa bile, tam da bu avantajlar onu gitgide daha büyük bir ekonomik baskı altına sokar. İnsani değerlerin emlak değerlerine kıyasla öncelikli tutulması, sonuçta emlak değerlerinde muazzam artışlara yol açar (daha fazla insan oraya yatırım yapmak veya taşınmak isteyecektir). Emlak değerindeki artış, er ya da geç insani değerlere üstün gelir: Yerel politikalar yüksek mahkemeler veya eyalet ya da ulusal hükümetler tarafından geçersiz kılınır, belediye seçimlerine dışarıdan para akıtılır, şehrin idarecileri rüşvet alır, yüksek binalara ve otoyollara yer açmak için mahalleler yıkılır, kiralılar fırlar, yoksul sınıflar (şehrin kendine özgü canlılığına ve çekicili-

ğine katkıda bulunan çeşitli etnik gruplar ve sanatsal bohemler dahil) zor yoluyla dışarı atılır ve şehrin eski topluluğundan geriye sadece, turistlerin tüketimine yönelik, “tarihi öneme sahip” ve izole birkaç yer kalır.

Reformlar ve alternatif kurumlar

“Yerel düzeyde hareket etmek” yine de iyi bir başlangıç noktası olabilir. Küresel durumun umutsuz ya da akıl almaz olduğunu düşünen insanlar bile, belirli bir yerel konuda etki yaratma şansı bulabilirler. Mahalle kulüpleri, kooperatifler, telefon santalleri, çalışma grupları, alternatif okullar, ücretsiz sağlık klinikleri, topluluk tiyatroları, mahalle gazeteleri, halka açık radyo ve televizyon kanalları ve diğer birçok alternatif kurum, kendi başarılarına zaten kıymetlidir, yeterince katılımcı olmaları halinde ise daha geniş hareketlere yol açabilirler. Kalıcı olmayı başaramasalar bile, radikal denemeler için geçici bir zemin sağlarlar.

Ancak bu daima belirli sınırlar içinde olur. Kapitalizm, feodal toplum içinde yavaş yavaş gelişti, öyle ki kapitalist devrim feodalizmin son kalıntılarını ortadan kaldırdığında, yeni burjuva düzenin mekanizmalarının birçoğu çoktan yerleşiklik kazanmıştı. Buna karşılık, antikapitalist bir devrim, yeni toplumunu “eskinin kabuğu içinde” gerçekten inşa edemez. Kapitalizm, feodalizmden çok daha esnektir ve her alana yayılmıştır, muhalif örgütleri bile genellikle kendi safına çeker.

On dokuzuncu yüzyılın radikal teorisyenleri, geleneksel komünal biçimlerin belli bir düzeyde varlıklarını hâlâ sürdürüklerini görüyorlardı, bu yüzden her şeyi tepeden kuşatan sömürü yapısı ortadan kaldırıldığında, bu komünal biçimlerin yeniden canlanıp genişleyerek yeni bir toplumun temelini oluşturabileceğini varsayabiliyorlardı. Ancak bizim yüzyılımızda gösteri kapitalizminin küresel yayılımı, halkın kontrolü ve doğrudan insan etkileşiminin neredeyse tüm biçimlerini yok etti. Altmışlı yılların karşıkültürünün daha modern girişimleri bile uzun zaman önce sisteme entegre oldu. Kooperatifler, zanaatlar, organik tarım ve diğer marjinal girişimler, daha iyi çalışma koşulları altında daha kaliteli mallar üretebilir, ancak bu mallar yine de piyasada birer

meta olarak iş görmek zorundadır. Başarılı olan az sayıdaki girişim genellikle sıradan işletmelere, kurucu üyeler ise mülk sahibine, yeni işçileri denetleyen idarecilere dönüşüyorlar ve “yeni bir toplumun zeminini hazırlamak”la hiçbir ilgisi olmayan, türlü rutin ticari ve bürokratik meseleyle uğraşıyorlar.

Alternatif bir kurum ne kadar uzun süre ayakta kalırsa, genellikle gönüllü, deneysel ve kaybedecek hiçbir şeyi olmayan karakterini o kadar çok yitiriyor. Düzenli maaş alan personel mevcut durumun sürmesinde çıkar sahibi haline geliyor, destekçilerini gücendirme ya da devletten veya vakıflardan aldıkları fonların kesileceği korkusuyla, ortalığı karıştırmaktan kaçınıyor. Ayrıca alternatif kurumlar genellikle insanların kısıtlı olan boş zamanlarının büyük bir bölümünü buralara ayırmalarını istiyor; bu da onları gitgide yoruyor, daha genel sorunlarla yüzleşmek için gereken enerji ve hayal gücünü ellerinden alıyor. Kısa bir katılım döneminden sonra çoğu insan yorgun düşüyor ve yapılması gerekenleri görev bilincine sahip kişilere ya da ideolojik bir mesaj vermek isteyen solculara bırakıyor. İnsanların mahalle dernekleri kurması vs. kulağa hoş gelebilir, ancak gerçek bir yerel acil durum ortaya çıkmadıkça, komşularınızın şikâyetlerini dinlediğiniz bitmek bilmeyen toplantılara katılmayı ya da aslında umursamadığınız konulara kendinizi adamayı *istemeyebilirsiniz*.

Gerçekçilik adına, reformistler kendilerini “başarılabilir” hedeflerin peşinden gitmekle sınırlarlar; ancak sistemde küçük bir değişiklik yapılmasını sağlasalar bile, bu genellikle başka bir düzeydeki başka bir gelişmeyle etkisizleştirilir. Bu, reformların önemsiz olduğu anlamına gelmez; sadece yetersiz olduklarını gösterir. Belirli kötülöklere karşı direnmeye elbette devam etmeliyiz, ancak tümöyle son verene kadar sistemin yeni kötölöklöler üretmeye devam edeceğöini de görmöek zorundayız. Bir dizi reformun birike birike sonunda niteliksel bir değışöime yol açacağına varsaymanın, üç metrelik bir uçurumu adım adım sıçrayarak aşabileceğimizi düşünmekten farkı yoktur.

İnsanlar çoğunlukla, reformlardan çok daha büyük bir değışöim gerektirdiğı için devrimin gerçekleştirilmesinin daha zor olacağı düşöncesindedirler. Uzun vadede ise devrimin gerçek-

leştirilmesi aslında daha kolay olabilir, zira tek bir hamlede pek çok önemsiz karmaşıklığı ortadan kaldırır ve çok daha büyük bir coşku uyandırır. Belli bir noktada, bozuk bir yapıyı sürekli onarmaya çalışmaktansa, sıfırdan başlamak daha pratik bir şey haline gelir.

Bu arada, devrimci bir durum bizi gerçekten kurucu olmaya elverişli hale getirene kadar, yapabileceğimiz en iyi şey *yaratıcı bir şekilde olumsuz* olmaktır — meseleleri eleştirel bir açıdan açıklığa kavuşturmaya odaklanarak, insanları kendilerine çekici gelen olumlu projelerin peşinden gitmek konusunda özgür bırakmak, ancak bu tür projelerin zamanla birikmesiyle yeni bir toplumun “inşa edileceği” yanılmasına asla kapılmamak.

Baştan sona olumsuz nitelikteki projeler (örneğin, uyuşturucu kullanımı, rızaya dayalı cinsel ilişki ve mağduru olmayan diğer suçlara karşı yasaların kaldırılması), basit olmak gibi bir avantaja sahiptir; başarılı oldukları takdirde, neredeyse herkeşe (organize suç ve suçla mücadele endüstrisi arasındaki o simbiyotik ikili hariç) anında fayda sağlarlar ve bir takip çalışması yapılmasını gerektirmezler. Öte yandan, bu tür projeler yaratıcı katılım için çok az fırsat sunar.

En iyi projeler, kendi başlarına kıymetli olmanın yanı sıra sistemin bazı temel yönlerine örtük bir meydan okuma içeren projelerdir; bu tür projeler hem insanların kendi ilgi düzeylerine göre önemli meselelerde katılım göstermelerini sağlarlar, hem de daha radikal olanakların önünü açarlar.

Daha az ilgi çekici olsa da yine kıymetli olan başka bir adım, koşulların iyileştirilmesinin veya daha eşit hakların talep edilmesidir. Bu tür girişimler kendi başlarına çok katılımcı olmasalar bile, katılımın önündeki engelleri ortadan kaldırabilirler.

En istenmeyecekler ise, bir grubun kazancının başka bir grubun kaybı olduğu sıfır toplamı mücadelelerdir.

Ama bu son durumda bile asıl mesele, insanlara ne yapmaları gerektiğini söylemek değil, yaptıklarının farkına varmalarını sağlamaktır. Eğer bir konuyu sırf insanları kendi saflarına çekmek için öne çıkarıyorlarsa, doğrusu manipülatif niyetlerini ortaya çıkarmaktır.

Eğer radikal bir değişime katkıda bulunduklarına inanıyorlarsa, yaptıkları faaliyetin aslında bir şekilde sistemi nasıl pekiştirdiğini göstermek faydalı olabilir. Ama projeleriyle ilgillemelerinin nedeni gerçekten projenin kendisi ise, bırakın onu gerçekleştirsinler.

Önceliklerine katılmasak bile (örneğin, sokaklar evsizlerle doluyken opera için bağış toplamak gibi), insanların yalnızca vicdanına hitap eden her türlü stratejiye temkinli yaklaşmalıyız; bunun tek nedeni bu tür çağrıların genellikle önemsiz bir etkiye sahip olması değildir, bu tür bir ahlakçılık, sağlıklı ve olumlu özelemleri de bastırır. Sistem bizi sürekli hayatta kalma mücadelesiyle karşı karşıya bıraktığı için “yaşam kalitesi”ne ilişkin meseleleri tartışmaktan imtina etmek, artık hiçbir gerekçesi kalmamış olan bir şantajla boyun eğmek demektir. “Ekmek ve güller” artık birbirini dışlayan şeyler değildir.⁶

Hatta “yaşam kalitesi” projeleri, aslında rutin siyasi ve ekonomik taleplerden çok daha ilham vericidir, çünkü insanların daha zengin bakış açılarıyla tanıştırır. Paul Goodman’ın kitapları, yaratıcı ve çoğu zaman eğlenceli örneklerle doludur. Önerileri “reformist” ise de, bunların canlılığı ve kıskırtıcılığı, kendilerini gericilerin gündemine tepki vermekle sınırlayan günümüz reformistlerinin birçoğunun sergilediği çekingen ve savunmacı tavırla nefes aldırıcı bir tezat oluşturur. (“İstihdam yaratmanın, suçla mücadelenin, ülkemizi güçlü tutmanın gerekli olduğu konusunda hemfikiriz; ancak tüm bunlar muhafazakârların aşırı önerileri değil de ılımlı yöntemlerle çok daha iyi başarılabilir.”)

6 “Zürih’te bu bahar bir gençlik merkezinin kapatılmasına karşı bir protesto olarak başlayan hareket, boğucu buldukları bir toplumdan sıyrılmak için yanıp tutuşan genç bir kuşağın huzursuzluğundan beslenerek İsviçre’nin dört bir yanına yayıldı. Lozan’daki pankartlarda ve spreyle boyanmış vitrinlerde şu yazıyordu: ‘Açlıktan ölmemeyi garantilememizin bedeli olarak, can sıkıntısından öleceğimizin kesin olduğu bir dünya istemiyoruz.’” (*Christian Science Monitor*, 28 Ekim 1980.) Bu slogan, Vaneigem’in *Gündelik Hayatta Devrim* adlı eserinden alınmıştır [Türkçede: *Gençler İçin Hayat Bilgisi El Kitabı Gündelik Hayatta Devrim*, çev. Işık Ergüden ve Ali Çakıroğlu, Ayrıntı Yayınları, 2000].

Diğer koşullar aynı olmak şartıyla, enerjiyi kamuoyunun dikkatini henüz çekmemiş konulara yoğunlaştırmak mantıklıdır; ayrıca, devlet kurumları aracılığıyla çalışmak gibi tavizler gerektiren projeler yerine, temiz bir şekilde ve doğrudan yürütülebilen projeleri tercih etmek de mantıklıdır. Bu tür tavizler çok ciddi görünmese bile, kötü bir emsal teşkil ederler. Devlete bel bağlamak neredeyse her zaman ters teper (bürokrasideki yolsuzluğu ortadan kaldırmak için kurulan komisyonların tam da kendileri yeni yoz bürokrasiler yaratır; silahlı gerici grupları engellemek için çıkarılan yasalar, sonuçta esas olarak silahsız radikalleri taciz etmek için kullanılır).

Sistem, muhaliflerini kendi krizlerine “yapıcı çözümler” sunmaya yönlendirerek bir taşla iki kuş vurabiliyor. Aslında sistem, sorunları konusunda kendisini uyarak, kendisini rasyonelleştirmeye zorlayacak, kontrol araçlarını test etmesine imkân verecek ve yeni kontrol biçimlerini dayatmak için bahaneler sunacak belli seviyede bir muhalefete hep ihtiyaç duyar. Panik durumlarında normalde dirençle karşılaşacak düzenlemeler getirildiğinde, olağanüstü hal tedbirleri bir bakmışsınız standart prosedüre dönmüştür. Okuldan fabrikaya, reklamcılıktan şehirciliğe kadar, yabancılaşmış toplumun tüm kurumlarının insan kişiliğine karşı yavaş yavaş ama hiç durmadan yürüttüğü saldırı, gösteri yalnızca ama yalnızca sansasyonel bireysel suçlara odaklandıkça ve insanları kanun ve düzen histerisine sürükledikçe, normal bir şeymiş gibi gösterilir.

Politik doğruculuk ya da yabancılaşmada fırsat eşitliği

Her şeyden önce, bu sistem, toplumsal itirazları kendi içindeki ayrıcalıklı konumlar etrafında yaşanan çekişmelere yönlendirebildiği oranda güçlenir.

Bu özellikle çetrefilli bir alandır. Tüm toplumsal eşitsizliklere karşı çıkılmalıdır, sadece adaletsiz oldukları için değil, var oldukları sürece insanları bölmek için kullanılabilecekleri için de karşı çıkılmalıdır. Ancak eşit ücretli köleliğin, bürokrat ya da kapitalist olmak konusunda fırsat eşitliğinin sağlanması, bürokratik kapitalizm karşısında pek de zafer sayılmaz.

İnsanların kendi çıkarlarını savunması hem doğal hem de gereklidir; ama bunu belirli bir sosyal grupla aşırı derecede özdeşleşerek yapmaya çalıştıklarında, büyük resmi genellikle gözden kaçırmazlar. Giderek parçalanmış kategoriler kendilerine ayrılan kısıtlılar için birbirleriyle kapışırken, birbirini suçlamaya dayalı küçük oyunların tuzağına düşerler ve tüm hiyerarşik yapıyı ortadan kaldırma fikri unutulur gider. Normalde en ufak aşağılayıcı stereotipi bile hemen kınayan insanlar, tüm erkekleri veya tüm beyazları “ezen” olarak yaftaladıkları bir duruma sürüklenirler, sonra da bırakalım başkalarının hayatlarını, kendi hayatları üzerinde bile gerçek bir güçlerinin neredeyse hiç olmadığını gayet iyi bilen bu grupların büyük çoğunluğunun kendilerine neden bu kadar şiddetli bir tepki gösterdiğini düşünür dururlar.

Gericici demagoglar bir yana (“ilericiler”in kendilerini kendi elleriyle, alay edilebilecek kolay bir hedef haline getirmeleri karşısında tatlı bir şaşkınlık içindedirler), bu iç çekişmelerden gerçekte yarar sağlayan tek kesim, kaynakların giderek azaldığı bir dönemde bürokratik görevler, devlet hibeleri, akademik kadrolar, yayın sözleşmeleri, ticari müşteri kitleleri ya da siyasi seçmen tabanları için mücadele eden birkaç kariyeristtir. Bu insanlar “politik doğruculuğa aykırılık” avcılığıyla, rakiplerini ve eleştirmenleri yerden yere vururlar ve kendi alanlarının tanınmış uzmanları ya da sözcüleri olarak konumlarını güçlendirirler. Bu tür sözcüleri kabul edecek kadar saçmalayan çeşitli ezilen gruplar, kendini haklı gören bir hıncın buruk heyecanından ve Orwell’in Yenisöylem’ini anımsatan gülünç bir resmi terminolojiden başka bir şey elde edemezler.⁷

Toplumsal kötülüklerle mücadele etmekle bunlardan *beslenmek* arasında kimi zaman çok ince olsa da önemli bir fark

7 Bazı komik örnekler için bkz. Henry Beard ve Christopher Cerf, *The Official Politically Correct Dictionary* (Villard, 1992): Bu “Doğru-konuş” (Correctspeak) terimlerinden hangilerinin hiciv amaçlı olduğunu, hangilerinin ise gerçekten ciddi ciddi önerildiğini, hatta resmi olarak benimsenip zorunlu kılındığını ayırt etmek genellikle oldukça zordur. Bu tür bir çılgınlığın tek panzehiri, bolca sağlıklı kahkahalar atmaktır.

vardır. İnsanlar, kendi mağduriyetlerinde boğulmaya teşvik edilerek güçlendirilmez. Bireysel özerklik, bir grup kimliğine sığarak geliştirilmez. Mantıksal akıl yürütmeyi “tipik beyaz erkek taktiği” deyip reddetmek eşit zekânın kanıtı olamaz. Radikal diyalog, belli bir siyasi ortodoksluğa uymayan insanları taciz ederek, hele ki bu ortodoksluğun yasal olarak uygulanması için çaba göstererek teşvik edilemez.

Tarih de onu yeniden yazarak yapılmaz. Geçmişe hiçbir eleştirelilik içermeyen bir saygıyla yaklaşmayı bırakmamız, tarihin nasıl çarpıtıldığının farkına varmamız gerekiyor. Ama şunu da kabul etmemiz gerekir: Geçmişteki önyargıları ve adaletsizlikleri onaylamasak da, aynı koşullar altında yaşasaydık bizim daha iyisini yapabileceğimiz hiç de kesin değildir. Günümüzün standartlarını geriye dönüp geçmişe uygulamak (eskinin alışıldık eril kalıplarını her kullandıklarında eski yazarları kendini beğenmiş bir tavırla düzeltmek ya da Huck, Jim’den “renkli tenli insan” olarak bahsetmediği için *Huckleberry Finn*’i sansürlemeye çalışmak), modern gösterinin son derece mahirane bir şekilde beslediği tarihsel cehaleti pekiştirmekten başka bir işe yaramaz.

Ahlakçılığın ve indirgemeci aşırırcılığın sakıncaları

Bu saçmalıkların çoğu, radikal olmanın bir tür ahlaki “ilkeye” uymak anlamına geldiği şeklindeki yanlış varsayımdan kaynaklanıyor — sanki hiç kimse tam bir pasifist olmadan barış için çalışamaz ya da tüm parasını bağışlamadan kapitalizmin ortadan kaldırılmasını savunamazmış gibi. Çoğu insan bu kadar basite indirgenmiş ideallere gerçekten riayet etmeyecek kadar sağduyu sahibidir, yine de bunu yapmadıkları için genellikle belli belirsiz bir suçluluk hissederler. Bu suçluluk duygusu onları felç eder ve solcu manipülatörlerin şantajına daha açık hale getirir (bu manipülatörler bize, kendimizi feda edecek cesaretimiz yoksa bunu yapanları üstüne eleştirel bir şekilde hiç düşünmeden desteklememiz gerektiğini söylerler). Ya da kendilerinden daha uzlaşmacı görünen başkalarını küçümseyerek suçluluk duygularını bastırmaya çalışırlar: Bir kol emekçisi, bir hoca gibi zihnini satmamış olmaktan gurur duyabilir; bu hoca belki bir reklam ta-

sarımcısından üstün olduğunu hissedebilir; reklam tasarımcısı ise silah endüstrisinde çalışan birini hor görebilir...

Toplumsal sorunları kişisel ahlaki meselelere dönüştürmek, dikkatleri bu sorunların olası çözümlerinden uzaklaştırır. Toplumsal koşulları hayırseverlik yoluyla değiştirmeye çalışmak, okyanusa kova kova su dökerek deniz seviyesini yükseltmeye çalışmaktan farkısızdır. Özverili eylemlerle bir miktar fayda sağlanmış olsa bile, genel bir strateji olarak bunlara yaslanmak boşunadır, zira bu tür eylemler her zaman istisna olarak kalacaktır. Çoğu insan doğal olarak önce kendini ve en yakınlarını düşünür. Situasyonistlerin en önemli meziyetlerinden biri, yapacağımız bir devrimi en başta kendimiz için yapacağımızı vurgulayarak, geleneksel solun suçluluk duygusu ve özveri çağrılarını boşa düşürmüş olmalarıydı.

Halka “hizmet etmek”, halkı “örgütlemek” ya da “radikalleştirmek” amacıyla “halka gitmek” genellikle manipülasyona yol açar ve çoğu zaman ilgisizlik ya da düşmanlıkla karşılaşır. Başkalarının örnek oluşturan bağımsız eylemleri, ilham vermenin çok daha güçlü ve sağlıklı bir yoludur. İnsanlar kendi başlarına harekete geçmeye başladıklarında, deneyimlerini paylaşmak, eşit şartlarda işbirliği yapmak ve gerekirse somut yardım *istemek* için daha elverişli bir konumda olurlar. Ve kendi özgürlüklerini kazandıklarında, bunu onlardan geri almak çok daha zordur. 1968 Mayıs’ının grafiti sanatçılarından biri şöyle yazmıştı: “Ben halkın hizmetkârı değilim (hele hele kendini onların lideri ilan edenlerin hiç değilim) — bırakın halk kendi kendine hizmet etsin.” Bir diğeri bunu daha da özlü bir şekilde ifade etmişti: “Beni özgürleştirmeyin — bunu ben hallederim.”

Topyekûn eleştiri, her şeyin sorgulanması demektir, her şeye tümüyle karşı çıkılması gerektiği anlamına gelmez. Radikaller bunu sıklıkla unuttur ve giderek gitgide daha uç iddialarla birbirlerini alt etmeye çalışırlar, böylece herhangi bir uzlaşma ihanettir, hatta herhangi bir şekilde keyif almak sistemle suç ortaklığıdır, demeye getirirler. Halbuki bir siyasi duruştan “yana” ya da ona “karşı” olmak, bir spor takımını tutmak ya da ona cephe almak kadar kolaydır ve genellikle aynı derecede anlamsızdır.

Her türlü uzlaşmaya, her türlü otoriteye, her türlü örgütlenmeye, her türlü teoriye, her türlü teknolojiye vb. karşı “topyekûn karşıtlıkları”nı gururla ilan edenlerin genellikle hiçbir *devrimci* perspektifleri olmadığı görülür sonunda — mevcut sistemin nasıl devrilebileceğine ya da devrim sonrası bir toplumun nasıl işleyebileceğine dair pratik bir kavrayıştan yoksundurlar. Hatta aralarından bazıları, yalnızca bir devrimin asla kendi ebedi ontolojik isyanlarını tatmin edecek kadar radikal olamayacağını öne sürerek bu eksikliği haklı çıkarmaya çalışır.

Bu tür “ya hep ya hiç” türündeki abartılı söylemler bir avuç seyirciyi bir süreliğine etkileyebilir, ancak nihai etkisi insanlarda bıkkınlık yaratmaktır sadece. Er ya da geç, çelişkiler ve ikiyüzlülükler hayal kırıklığına yol açar ve pes ettirir. Boşa çıkmış yarısamalarını dünyaya yansıtan eski aşırılık yanlıları, radikal değişimlerden hiçbir zaman medet umulamayacağı sonucuna varırlar ve tüm bu deneyimi bastırırlar; hatta aynı derecede saçma bir gerici tutuma kayabilirler.

Her radikal bir Durruti olmak zorunda olsaydı, en iyisi bunu unutup kendimizi daha gerçekleştirebilir meselelere adanmak olurdu. Ama radikal olmak, en aşırı olmak anlamına gelmez. Asıl anlamıyla, sadece köküne inmek demektir. Kapitalizmin ve devletin ortadan kaldırılması için mücadele etmenin gerekli olmasının nedeni, bunun hayal edilebilecek en aşırı hedef olması değil, ne yazık ki bundan daha azının yeterli olmayacağını açıkça meydana çıkmış olmasıdır.

Hem gerekli hem de yeterli olanın ne olduğunu bulmamız gerekiyor; gerçekten yapabileceğimiz ve gerçekçi bir şekilde gerçekleştireme olasılığımız olan projeleri arayıp bulmalıyız. Bunun ötesindeki her şey boş laftan ibarettir. En eski ve hâlâ etkili olan radikal taktiklerin çoğu — tartışmalar, eleştiriler, boykotlar, grevler, oturma eylemleri, işçi konseyleri — tam da basit, nispeten güvenli, geniş çapta uygulanabilir ve olanakları genişletecek kadar açık uçlu olmaları nedeniyle bu denli rağbet görmüştür.

İndirgemeci aşırıcılık, doğal olarak kendisine en aşırı karşıt örneği arar. Eğer tüm sorunlar “tam faşist” olan kötü niyetli bir kliğe yüklenebilirse, geri kalan her şey bunun yanında güven ve-

rici ölçüde ilerici görünür. Bu arada, genellikle daha incelikli olan modern egemenliğin mevcut biçimleri fark edilmeden ve hiçbir itirazla karşılaşmadan yoluna devam eder.

Yalnızca ama yalnızca gericilere odaklanmak onları yalnızca daha da güçlendirir, daha etkili ve daha ilgi çekici görünmelerine neden olur. “Rakiplerimizin bizimle alay etmesi ya da bize hakaret etmesi, bizi palyaço ya da suçlu gibi göstermesi pek önemli değildir; asıl önemli olan, bizden söz etmeleri, bizimle meşgul olmalarıdır” (Hitler). Reich’a göre, “insanlara polisten nefret etmeyi aşmak, polis otoritesini sadece güçlendirmeye yarar ve yoksulların, çaresizlerin gözünde ona mistik bir güç kazandırır. Güçlü olanlardan nefret edilir ama aynı zamanda onlardan korkulur, onlara özenilir, onların peşinden gidilir. Siyasi gericilerin gücü kısmen ‘yoksun olanların’ hissettiği bu korku ve kıskançlıkla açıklanabilir. Özgürlük için verilen akılcı mücadelenin başlıca amaçlarından biri, güçlerinin yanıltıcı niteliğini ortaya koyarak gericileri etkisiz hâle getirmektir” (*People in Trouble*).

Uzlaşmanın temel sorunu ahlaki olmaktan çok pratiktir: Bir şeye, biz de onun bir parçasıysak saldırmamız zordur. Başkaları da bizi eleştirir diye eleştirilerimizi sınırlandırır, yumuşatırız. Büyük düşünmek, cesurca hareket etmek giderek zorlaşır. Birçok kişinin dikkat çektiği gibi, Alman halkının büyük bir kısmı Nazi baskısına rıza göstermiştir, çünkü bu süreç oldukça yavaş başlamış ve başlangıçta daha ziyade pek sevilmeyen azınlıklara (Yahudiler, Romanlar, Komünistler, eşcinseller) yönelmişti. Genel nüfusu etkilemeye başladığında, artık ona karşı herhangi bir şey yapabilecek durumda değillerdi.

Geriye dönüp bakarak faşizme ya da Stalinizme boyun eğenleri kınamak kolaydır; oysa biz aynı koşullar altında olsaydık birçoğumuzun bundan daha iyisini yapabileceği oldukça şüphelidir. Hayallerimizde kendimizi bizi hayranlıkla izleyen bir seyirci önünde net bir seçimle karşı karşıya kalan dramatik bir kahraman gibi tasavvur eder ve doğru kararı vermekte hiç zorlanmayacağımızı düşünürüz. Oysa gerçekte karşılaştığımız durumlar genellikle çok daha karmaşık ve belirsizdir. Çizgiyi nereden çekeceğimize karar vermek çok kolay değildir.

Mesele, öyle ya da böyle o çizgiyi *bir yerden* çekmektir; suçlulukla, suçlamakla ve kendini haklı çıkarmakla uğraşmayı bırakıp saldırıya geçmektir.

Cesaretin avantajları

Bu ruhun en iyi örneklerinden birini, hiçbir talepte bulunmaksızın greve giden İtalyan işçilerde görebiliriz. Bu tür grevler, o alışıldık bürokratik sendika pazarlıklarından daha ilginç olmakla kalmaz, onlardan çok daha etkili de olabilir: Patronlar, ne kadar ileri gitmeleri gerektiğinden emin olamadıkları için, çoğu zaman grevcilerin talep etmeye cesaret edebileceğinden çok daha fazlasını teklif etmek zorunda kalırlar. Böylece işçiler, karşılığında hiçbir taahhütte bulunmadan bir sonraki adımlarına karar verebilirler.

Şu ya da bu toplumsal semptomla karşı verilen savunmacı bir tepki, en iyi ihtimalle yalnızca belirli bir konuda geçici bir taviz verilmesini sağlar. Kendini sınırlamayı reddeden saldırgan bir ajitasyon ise çok daha büyük bir baskı yaratır. 1960'lar karşıkültürü ya da Mayıs 1968 isyanı gibi yaygın ve öngörülemez hareketlerle -her şeyi sorgulayan, birçok cephede özerk itirazlar yaratan, tüm topluma yayılma tehlikesi içeren ve sistemin saflarına kolayca çekilebilecek liderlerce kontrol altına alınamayacak kadar geniş hareketlerle- karşı karşıya kalan iktidarlar aceleyle, kendi imajlarını düzeltmek, reformlar yapmak, ücretleri artırmak, mahkûmları serbest bırakmak, af ilan etmek, barış görüşmeleri başlatmak gibi adımlar atarlar; tek amaçları bu hareketleri önceden etkisizleştirip kontrolü yeniden sağlamaktır. (Ordunun bile içine sızmakta olan Amerikan karşıkültürü muhtemelen, Vietnam Savaşı'nın sona erdirilmesinde açıkta cereyan eden savaşı karşıtı hareketin kendisi kadar önemli bir rol oynamıştır.)

İnisiyatif eline alan taraf, mücadelenin şartlarını da belirler. Yenilik yapmayı sürdürdüğü sürece şaşırtma unsurunu da elinde tutar. "Cesaret adeta yaratıcı bir güçtür... Cesaret ne zaman tereddütle karşılaşsa ona göre önemli bir avantaja sahiptir, çünkü tereddüt hali denge kaybını da içerir. Cesaret ancak ihtiyatlı bir öngörüyle karşılaşırsa dezavantajlı duruma düşer"

(Clausewitz, *Savaş Üzerine*). Fakat toplumu yönetenlerde böyle bir ihtiyatlı öngörüye nadiren rastlanır. Sistemin metalaştırma, gösterileştirme ve hiyerarşileştirme süreçlerinin birçoğu körlemesine ve otomatik bir şekilde işler. Tüccarlar, medya ve liderler yalnızca para kazanma, seyirci çekme ya da takipçi toplama yönündeki doğal eğilimlerinin peşinden giderler.

Gösteri toplumu çoğu zaman kendi sahtekârlıklarının kurbanı olur. Bürokrasinin her katmanı kendini şişirilmiş istatistiklerle güvence altına almaya çalıştıkça, her “bilgi kaynağı” daha sansasyonel hikâyelerle diğerlerini geçmeye çalıştıkça; rekabet halindeki devletler, devlet kurumları ve özel şirketler kendi bağımsız dezenformasyon operasyonlarını yürüttükçe (bkz. Debord, *Comments on the Society of the Spectacle* [Gösteri Toplumu Üstüne Yorumlar], 16. ve 30. bölümler), hatta biraz feraset sahibi istisnai bir yönetici bile gerçekte neler olup bittiğini anlamakta zorlanır. Debord’un aynı kitapta başka bir yerde belirttiği gibi, kendi tarihsel bilgisini bastıran bir devlet artık stratejik davranamaz.

Şiddetsizliğin avantajları ve sınırları

İnsanlığın özgürlüğü yolundaki ilerleyişin tüm tarihi, onun yüce talepleri karşısında şimdiye kadar verilen tüm tavizlerin mücadelenin bir sonucu olduğunu gösterir... Mücadele yoksa ilerleme de yoktur. Özgürlükten yana olduğunu söyleyip de toplumsal hareketliliği küçümseyenler, toprağı sürmeden ürün almak isteyen insanlardır. Onlar gök gürültüsü olmasın, şimşek çakmasın ama yağmur yağsın isterler. Okyanusu isterler, ama dalgalarının korkunç uğultusuna katlanmak istemezler. Mücadele ahlaki bir mücadele olabilir, fiziksel bir mücadele de olabilir, hatta hem ahlaki hem de fiziksel olabilir, ama mutlaka bir mücadele olmak zorundadır. Güç, taleple karşılaşmadığı sürece hiçbir şeyden taviz vermez. Asla vermemiştir ve asla vermeyecektir.
- Frederick Douglass

Tarih hakkında az çok bilgi sahibi olan herkes, toplumların her seferinde iktidar sahiplerinin inatçı ve çoğunlukla vahşi dire-

nişine rağmen değiştiğinin bilincindedir. Eğer atalarımız şiddetli isyanlara başvurmamış olsaydı, bugün bu isyanları kendinden emin bir ahlakçılıkla kınayanların çoğu hâlâ serf ya da köle olurdu.

Bu toplumun rutin işleyişi, ona karşı gösterilebilecek her türlü tepkiden çok daha fazla şiddet içerir. 20.000 muhalifini idam eden radikal bir hareketin yaratacağı infiali bir düşünün; halbuki bu rakam, mevcut sistemin *her gün* açlıktan ölmesine göz yumduğu çocukların sayısına dair abartısız bir tahmindir. Kararsızlıklar ve tavizler, bu süregiden şiddetin sınırsızca uzamasına neden olur ve nihayetinde, tek bir tayin edici devrimin yol açacağından bin kat daha fazla acıya sebebiyet verir.

Neyse ki, modern ve gerçekten çoğunluğa dayanan bir devrim, kendi iktidarlarını şiddet yoluyla sürdürmeye çalışan yönetici azınlığın unsurlarını etkisiz hale getirmek dışında, şiddete çok az ihtiyaç duyacaktır.

Şiddet başlı başına istenmeyen bir durum olmakla kalmaz, paniğe (ve dolayısıyla manipülasyona açık olmaya) yol açar ve militarist (dolayısıyla hiyerarşik) yapılanmayı körükler. Şiddetsizlik ise daha açık ve demokratik bir örgütlenmeyi beraberinde getirir; soğukkanlılığı ve merhameti besleme, nefret ile intikamın o sefil döngüsünü kırma eğilimi taşır.

Ancak bunu bir fetiş haline getirmekten kaçınmalıyız. Sıkça duyduğumuz, “Şiddet içeren yöntemlerle barış için nasıl olur da çalışılabilir?” lafı, boğulan bir adama, karaya çıkmak istiyorsa suya dokunmaktan kaçınması gerektiğini söylemekten daha mantıklı değildir. “Anlaşmazlıkları” diyalog yoluyla çözmeye çabalayan pasifistler, bazı sorunların nesnel çıkar çatışmalarına dayandığını unuturlar. Düşmanların art niyetini küçümseme, kendi suçluluklarını ise abartma eğilimindedirler; hatta besledikleri “şiddet dolu duygular” için bile kendilerini azarlarlar. Görünüşte kişisel bir eylem olan “tanıklık etme” pratiği, aslında aktivisti pasif bir nesneye indirger; kişisel sorgulama veya deneyim arayışından vazgeçip, (tıpkı bir askeri gibi) bedenini ortaya koyan “barış yanlıları”ndan biri haline gelir. Savaşın heyecan verici ve kahramanca bir şey olduğu algısını yıkmak isteyenler, böylesi ezik ve dilenci bir barış anlayışının ötesine geçmelidir.

Hedeflerini hayatta kalmak olarak tanımlayan barış aktivistlerinin, tam da hayatta kalmaya indirgenmiş bir günlük yaşamdan bıktıkları için küresel bir yok oluş fikrinden büyülenenlere, savaş bir tehdit olarak değil de, hiç geçmeyen küçük kaygılarla dolu sıkıcı bir hayattan bir kurtuluş olarak görenlere söyleyebilecekleri pek bir şey yoktur.

Safçılıklarının (pürizm) gerçeklik sınavından geçemeyip çökeceğini sezen pasifistler, genellikle geçmişteki ve günümüzdeki toplumsal mücadeleler konusunda bilgisiz kalmayı tercih ederler. Kişisel ruhani pratiklerinde genellikle yoğun bir çalışmaya girebiliyor ve metanetli bir öz disiplin sergileyebiliyor olsalar da, sanki “toplumsal katılım” girişimleri için *Reader's Digest*⁸ düzeyinde bir tarihsel ve stratejik bilginin yeterli olacağını düşünüyor gibidirler. Yaralanmalı düşmeleri yerçekimi yasasını ortadan kaldırarak yok etmeyi uman biri gibi, pasifistler de “açgözlülüğü”, “nefreti”, “cehaleti” ve “bağnazlığı” pekiştiren belirli toplumsal yapılara meydan okumaktansa, bu niteliklere karşı hiç bitmeyen ahlaki bir mücadele hayal etmeyi daha kolay bulurlar. Sıkıştırıldıklarında ise, bazen, radikal bir mücadelenin çok stresli bir zemin olduğundan yakınır. Gerçekten de öyledir; ama ruhani pratiklerinin insanlara sorunlarla tarafsızlık ve soğukkanlılıkla yüzleşme yetisi kazandırdığını iddia edenlerden böyle bir itiraz duymak tuhaftır.

Tom Amca'nın Kulübesi'nde⁹ harika bir an vardır: Bir Quaker¹⁰ ailesi bazı kölelerin Kanada'ya kaçmasına yardım ederken, Güneyli bir köle avcısı çıkagelir. Quakerlardan biri avcıya tüfek doğrultur ve şöyle der: “Dostum, burada istenmiyorsun.” Bence tutturulması gereken ton tam da budur: nefrete, hatta küçümsemeye kendini kaptırmamış, ama mevcut durumda yapılması gereken neyse onu yapmaya hazır.

8 *Reader's Digest*, ABD'de 1922'de yayımlanmaya başlamış olan popüler bir dergidir. Başlangıçta uzun makale ve kitapları kısaltarak yayımlamasıyla tanınmıştır. Zamanla gündelik konuları işleyen ve geniş kitlelere hitap eden muhafazakâr eğilimli bir dergiye dönüşmüştür – ç.n.

9 Harriet Beecher Stowe, *Tom Amca'nın Kulübesi*, çev. Tülin Nutku, Can Yayınları, 2019.

10 Dostların Dini Derneği üyesi – ç.n.

Zalimlere karşı gösterilen tepkiler son derece anlaşılırdır; ancak bunlara kendisini çok fazla kaptıranlar, efendilerine “nefret bağları”yla zincirlenerek maddi olduğu kadar zihinsel olarak da köleleşme riskiyle karşı karşıyadırlar. Patronlardan nefret etmek, bir bakıma, insanların kabullendikleri tüm aşağılanmalar ve tavizler yüzünden kendilerine duydukları nefretin bir yansımasıdır; çünkü patronların en nihayetinde, patronluk taslananlar onlara katlandığı için var olabildiğini içten içe bilirler. Yüzeye çıkanlar genellikle pis tortular olsa da, iktidar mevkilerindeki insanların çoğu, kendisini aynı yeni çıkarlar, tutkular ve korkularla aynı pozisyonda bulacak herhangi birinden pek de farklı davranmaz.

Sert bir misilleme, düşman güçlerine size saygı duymayı öğretebilir, fakat düşmanlıkları ebedileştirme eğilimi de taşır. Affetmek bazen düşmanları kazanmanızı sağlar, ancak diğer durumlarda onlara sadece toparlanma ve yeniden saldırma fırsatı verir. Hangi koşullarda hangi politikanın en iyisi olduğunu belirlemek her zaman o kadar kolay değildir. Özellikle acımasız rejimler altında acı çekmiş insanlar, doğal olarak faillerin cezalandırıldığını görmek isterler; fakat intikamın aşırısı, şimdiki ve gelecekteki diğer zalimlere, kaybedecek bir şeyleri olmadığından onların da ölümüne savaşabilecekleri mesajını verir.

Her şeye rağmen insanların çoğu, hatta sistemle suç ortaklığına en ağır şekilde bulaşmış olanlar bile, genellikle rüzgâr nereden eserse o tarafa gider. Karşıdevrime karşı en iyi savunma, insanların geçmişteki suçlarını ya da gelecekteki potansiyel ihanetlerini didikleyp durmak yerine, ayaklanmayı herkesi içine çekecek noktaya kadar derinleştirmektir.

3. DORUK NOKTALARI

Sömürü ilişkileri ve bunların temelinde yatan şiddet mistik bir perdenin altında daha fazla gizlenemez olduğunda bir kırılma, bir berraklaşma ânı yaşanır; yabancılaşılmaya karşı mücadele, birdenbire çıplak güçle, yani kaba kuvveti ve tüm zayıflığı meydana çıkmış, kırılğan bir dev olan o güçle amansız bir göğüs göğse çarpışma olarak kendini gösterir... dünyanın karmaşıklığının somut, şeffaf ve herkesin kavrayabileceği bir hal aldığı o yüce andır bu.

- Raoul Vaneigem, Basic Banalities (SI Anthology, s. 93 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 121])

Toplumsal kırılmaların nedenleri

Radikal kırılmaların yakın nedenleri hakkında genel bir çıkarımda bulunmak zordur. İsyan etmek için her zaman bolca haklı sebep olmuştur ve er ya da geç, bir şeylerin patlak vermesinin kaçınılmaz olduğu istikrarsızlıklar baş gösterecektir. Fakat neden başka bir an değil de tam o anda? İsyanlar genellikle toplumsal iyileşme dönemlerinde meydana gelmiştir, daha önce daha kötü koşullara boyun eğerek katlanılmıştır oysa. Bazıları tamamen çaresizlikten tetiklenmişken, diğerleri nispeten önemsiz olaylar yüzünden başlamıştır. Kaçınılmaz göründükleri sürece sabırla

kabullenilen haksızlıklar, ortadan kaldırılmalarının mümkün olduğu anlaşıldığı anda birden dayanılmaz görünebilir. İstikrarlı bir şekilde üst üste binen baskılardan ziyade baskıcı bir önlemin alçaklığı veya bürokratik bir fiyaskonun ahmaklığı, sistemin saçmalığını çok daha net bir şekilde gözler önüne serebilir.

Sistemin gücü, insanların ona karşı çıkacak güçlerinin olmadığına inanmalarından kaynaklanır. Normalde bu inanç sağlam bir temele dayanır (kuralları çiğnerseniz cezalandırılırsınız). Ancak şu ya da bu nedenle, yeterli sayıda insan ceza almadan yok sayabilecekleri kuralları yok saymaya başladığı anda tüm bu illüzyon çöker. Doğal ve kaçınılmaz olduğu düşünülen şeyin keyfi ve saçma olduğu görülür. “Kimse itaat etmediğinde kimse emir veremez.”

Sorun, bu noktaya nasıl ulaşılacağıdır. Eğer sadece birkaç kişi itaat etmezse, kolayca tecrit edilip bastırılabilirler. İnsanlar sıklıkla, “herkes aynı anda şunları şunları yapmayı kabul etseydi” başarılabilir olan harika şeylerin hayalini kurarlar. Ne yazık ki toplumsal hareketler genellikle bu şekilde işlemez. Altıpatları olan tek bir kişi silahsız yüz kişiyi uzak tutabilir, çünkü tek tek hepsi, ilk saldıran altı kişinin öldürüleceğini bilir.

Elbette bazı insanlar o kadar öfkelenmiş olabilirler ki riskini hiç düşünmeden saldırırlar; hatta onların bu gözü pek kararlılığı, iktidar sahiplerini, kendilerine karşı daha da fazla nefret uyandırıp alt edilmektense barışçıl bir şekilde boyun eğmenin daha akıllıca olacağına ikna ederek onları kurtarabilir bile. Yine de çaresizlikten kaynaklanan eylemlere bel bağlamak, bunun yerine, bir hareket baskı uygulamanın artık mümkün olamayacağı kadar genişleyene dek riski en aza indiren mücadele biçimleri arayıp bulmak daha iyi bir yoldur.

Özellikle baskıcı rejimler altında yaşayan insanlar, doğal olarak işe hâlihazırda var olan toplanma noktalarından yararlanarak başlarlar. 1978 yılında İran’daki camiler, insanların Şah rejimini eleştirip de paçayı kurtarabildikleri tek yerdi. Ardından, Humeyni’nin 40 günlük aralıklarla çağrısını yaptığı devasa gösteriler, kalabalık olmanın sağladığı güvenliği sun-

maya başladı. Böylece Humeyni, kendi takipçisi olmayanlar için bile muhalefetin genel bir sembolüne dönüştü. Ancak herhangi bir lidere, sadece sembolik bir lider olarak bile olsa müsamaha göstermek, en iyi ihtimalle geçici bir önlemdir ve daha bağımsız eylemler mümkün hale geldiği anda terk edilmelidir — tıpkı 1978 sonbaharına gelindiğinde, ellerinin Humeyni'nin çağrı yaptığı günlerden farklı günlerde greve gidecek kadar güçlü olduğunu hisseden İranlı petrol işçilerinin yaptığı gibi.

Stalinist Polonya'daki Katolik Kilisesi de buna benzer iki anlamlı bir rol oynamıştı: Devlet, halkı kontrol altında tutmaya yardımcı olması için Kilise'yi kullanıyordu; ancak halk da devletin etrafından dolaşabilmek için Kilise'yi kullanıyordu.

Bağnaz bir ortodoksluk, daha radikal bir kendini ifade etme biçimine doğru atılan ilk adım olabilir bazen. İslami köktendinciler aşırı derecede gerici olabilirler, fakat olayların gidişatını kendi ellerine almaya alışıarak “düzene” herhangi bir dönüşü daha karmaşık bir şey haline getirirler, hatta hüsrana uğrasalar bile gerçekten radikalleşebilirler. Tıpkı Çin “Kültür Devrimi” sırasında, benzer şekilde bağnaz bazı Kızıl Muhafızların başına geldiği gibi. Başta Mao'nun bazı bürokratik rakiplerini tasfiye etmek için başvurduğu basit bir hileden ibaret olan süreç, sonunda Mao'nun bürokrasi karşıtı söylemini ciddiye alan milyonlarca gencin dizginlenemez bir biçimde ayaklanmasına yol açmıştı.¹

Savaş sonrası altüst oluşlar

Biri çıkıp kendini “dünyanın en büyük, en güçlü, en asil, en zeki ve en barışsever insanı” ilan etse, deli değilse bile, antipatik biri olarak görülecektir. Fakat aynı şeyleri kendi ülkesi için söylediğinde, hayran olunası vatansever bir yurttaş olarak görülür. Vatanseverlik son derece baştan çıkarıcıdır, çünkü en sefil durumdaki bireyin bile kolektif bir narsisizme kapılmasına olanak tanır. İnsanın doğup büyüdüğü yere ve çevresine duydu-

1 Kültür Devrimi hakkında bkz. *SI Anthology*, s. 185–194 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 240–251] [Çin'de İdeolojinin Patlama Noktası] ve Simon Leys, *The Chairman's New Clothes*.

ğu o doğal, nostaljik sevgi, körü körüne tapınılan bir devlet kültürüne dönüştürülür. İnsanların korkuları ve hınçları yabancılara yansıtılır, hüsrana uğramış olan, gerçek bir topluluk olmaya dair arzuları ise mistik bir şekilde kendi uluslarına yansıtılır; öyle ki bu ulus, tüm kusurlarına rağmen bir şekilde özünde harika bir şeymiş gibi görülür. (“Evet, Amerika’nın sorunları var; ama biz *gerçek* Amerika, Amerika’nın gerçekten temsil ettiği şeyler uğruna savaşıyoruz.”) Bu mistik sürü bilinci savaş dönemlerinde neredeyse karşı konulamaz bir hal alarak neredeyse tüm radikal eğilimleri boğarak yok eder.

Yine de vatanseverlik, bazen radikal mücadeleleri tetiklemeye bir rol oynamıştır (örneğin 1956 Macaristan’ı). Hatta savaşlar bile kimi zaman sonrasında isyanlara yol açmıştır. Sözümona özgürlük ve demokrasi adına askeri yükün en büyük kısmını sırtlamış olanlar, eve döndüklerinden kendilerine daha adil bir pay verilmesini talep edebilirler. Tarihi bir mücadelenin bizzat içinde yer alıp engellerle onları yok ederek başa çıkma alışkanlığını kazandıklarından, değişmez bir statükoya inanmaya artık daha az meyilli olabilirler.

Birinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı altüst oluşlar ve hayal kırıklıkları, Avrupa’nın dört bir yanında ayaklanmalara neden oldu. İkinci Dünya Savaşı aynı sonuca yol açmadıysa, bunun sebebi gerçek radikalizmin savaştan itibaren Stalinizm, faşizm ve reformizm tarafından yok edilmiş olması; kazananların savaş gerekçelerinin, her zamanki gibi yalanlarla dolu olsa da, normalden daha inandırıcı olması (yenilen düşmanların çok daha bariz kötüler olması) ve galip devletlerin bu kez savaş sonrası düzenin yeniden tesisini önceden planlamaya özen göstermiş olmalarıydı (Fransız ve İtalyan Komünist Partilerinin uysal kalmasını garanti etmesi ve isyancı Yunan Komünist Partisini yüzüstü bırakması karşılığında Doğu Avrupa Stalin’e teslim edilmişti). Yine de savaşın yarattığı küresel sarsıntı, Çin’de özerk bir Stalinist devrimin önünü açmaya (Stalin, “sosyalist kamp” üzerindeki mutlak egemenliğini tehdit ettiği için aslında bunu istememişti) ve sömürge karşıtı hareketlere yeni bir ivme kazandırmaya yetti (Avrupa’nın sömürgeci güçleri bunu haliyle istemiyordu, fakat Amerika Birle-

şik Devletleri'nin hâlihazırda uygulamakta olduğu türden bir ekonomik yeni sömürgecilik yoluyla egemenliklerinin onlara en çok kazanç sağlayan yanlarını ellerinden hiç bırakmadılar).

Savaş sonrasında bir iktidar boşluğunun oluşması ihtimaliyle karşı karşıya olan egemenler, kendi halklarını bastırmak için genellikle görünürdeki düşmanlarıyla işbirliği yaparlar. 1870-71 Fransa-Almanya savaşının sonunda, galip gelen Alman ordusu Paris Komünü'nün kuşatılmasına yardım ederek Fransız egemenlerin komünü daha kolay ezmesini sağladı. Stalin'in ordusu 1944'te Varşova'ya yaklaşırken, şehir halkına Nazi işgalcilerine karşı ayaklanma çağrısı yaptı; sonra bu çağrı üzerine açığa çıkan ve ileride Stalinizmin dayatılmasına direnebilecek olan bağımsız unsurlar Naziler tarafından yok edilirken şehrin dışında günlerce bekledi. Benzer bir senaryoyu, yakın zamanda Körfez Savaşı'nın ardından Bush ile Saddam arasındaki fiili ittifakta da gördük: Amerikan ordusu, Irak halkına Saddam'a karşı ayaklanma çağrısı yaptıktan sonra, Kuveyt'ten geri çekilen (ve ülkelerine dönebilselerdi isyana son derece hazır durumda olan) Iraklı zorunlu askerleri sistematik olarak katlederken Saddam'ın seçkin Cumhuriyet Muhafızları'na hiç dokunmadı, onları Irak'ın kuzey ve güneyindeki muazzam radikal ayaklanmaları ezmekte serbest bıraktı.²

Totaliter toplumlarda yapılan haksızlıklar barizdir, ama isyan etmek zordur. "Demokratik" toplumlarda ise mücadele et-

2 "Şiiler ve Kürtler Saddam Hüseyin rejimiyle savaşırken ve Iraklı muhalif partiler demokratik bir gelecek inşa etmek için bir araya gelmeye çalışırken, Birleşik Devletler kendisini pratikte Irak'ta tek parti yönetiminin devamını desteklemek gibi garip bir konumda buluyor. Başkan Bush da dahil olmak üzere ABD hükümet yetkilileri açıklamalarında, Saddam Hüseyin'in devrilmesini istediklerini, ama Irak'ın iç çatışmalarla parçalanmasını da istemediklerini vurguluyorlar. Ayrıca Bush yönetimi yetkilileri demokrasinin şu anda Irak için geçerli bir alternatif olmadığını savunuyor... Yönetimin şu ana kadar sürgündeki Iraklı muhalif liderlerle görüşmeyi reddetmesi de bu durumla açıklanabilir... Koalisyon üyesi bir diplomat, 'Araplar ve ABD'nin gündemi aynı,' diyor. 'Irak'ı aynı sınırlar içinde görmek ve Saddam'ın gitmesini istiyoruz. Ancak Irak'ın tek bir devlet olarak kalması için Bağdat'ta Saddam'ın varlığına razı olacağız.'" (*Christian Science Monitor*, 20 Mart 1991.)

mek daha kolaydır, ama hedefler daha belirsizdir. Büyük ölçüde bilinçaltı şartlandırmaların ya da muazzam, görünüşte anlaşıl-maz güçlerin (“ekonominin durumu”) kontrolü altında olduğu-muzdan ve önümüze görünüşte içinden özgürce seçebileceğimiz geniş bir seçenek yelpazesi sunulduğundan, içinde bulunduğumuz durumu kavramamız zordur. Koyun sürüsü gibi, istenen yöne doğru güdülürüz, fakat bağımsızlık illüzyonumuzu koru-mamıza yetecek ölçüde, bireysel farklılaşmalara da izin verilir.

Vandalizme veya şiddetli çatışmalara yönelik dürtüler, genellikle bu sinir bozucu soyutluğu yırtıp geçme ve somut bir şey-lerle hesaplaşma çabaları olarak görülebilir.

Nasıl ki klasik proletaryanın ilk örgütlenmesinden önce, on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başında, insanları işlerinden mahrum bırakan üretim makinelerini yok etmeye yönelik bir dizi yalıtılmış “suç” eyleminin meydana geldiği bir dönem yaşanmışsa günümüzde de bizi hayatımızdan mahrum bıraktığı aynı ölçüde kesin olan *tüketim makinelerini* hedef alan ilk vandalizm dalgasına tanıklık ediyoruz. İki durumda da yaşananların önemi, el-bette yıkımın kendisinde değil; makineleri insanların ken-di hayatları üzerindeki gerçek güçlerini artıracak şekilde yeniden düzenleme potansiyeli taşıyan olumlu bir projeye dönüşebilecek olan isyankârlıkta yatmaktadır.” (*SI Antho-logy*, s. 82 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 108] [Kötü Günler Gececek])

(Son cümleye dikkatinizi çekmek isterim: Toplumsal bir krizin belirtisine işaret edilmesi, hatta anlaşılır bir tepki olarak savunulması bunun bir taktik olarak önerildiği anlamına gelmek zorunda değildir.)

Radikal durumları tetikleyen başka pek çok neden sayıla-bilir. Bir grev yayılabilir (Rusya 1905); gerici bir tehdide karşı gelişen halk direnişi resmi sınırları aşabilir (İspanya 1936); in-sanlar daha ileriye gitmek için göstermelik bir özgürleşmeden yararlanabilir (Macaristan 1956, Çekoslovakya 1968); küçük bir grubun örnek teşkil eden eylemleri kitlesel bir hareketi ateşle-yebilir (ilk dönem sivil haklar oturma eylemleri, Mayıs 1968); belirli bir gaddarlık veya haksızlık bardağı taşıran son damla

olarak görülebilir (Watts 1965, Los Angeles 1992); bir rejimin ani çöküşü iktidar boşluğu bırakabilir (Portekiz 1974); özel bir gün veya olay insanları öyle büyük kalabalıklar halinde bir araya getirebilir ki bu insanların şikâyetlerini ve özlemlerini dile getirmelerini engellemek artık imkânsız hale gelebilir (Tiananmen Meydanı 1976 ve 1989) vb.

Ancak toplumsal krizler öngörülemez o kadar çok unsur barındırır ki, bunları tahmin etmek, hele ki tetiklemek nadiren mümkün olur. Genel olarak, yapılacak en iyi şey, bir yandan kişisel olarak bizi en çok çeken projelere yönelmek, bir yandan da yeni taktikler gerektiren önemli yeni gelişmeleri (tehlikeleri, acil görevleri, elverişli fırsatları) hızla fark edebilecek kadar uyanık kalmaya çalışmak gibi görünmektedir.

Bu esnada, radikal durumlar bir kez başladıktan sonra geçtikleri bazı kritik aşamaları incelemekle devam edebiliriz.

Radikal durumların coşkusu

Radikal bir durum, kolektif bir uyanıştır. Bir uçta bir mahalledeki veya iş yerindeki birkaç düzine insanı kapsayabilir; diğer uçta ise milyonlarca insanı içine alan tam teşekküllü bir devrimci duruma dönüşebilir. Bu bir sayı meselesi değildir elbette, ucu açık kamusal diyalog ve katılım meselesidir. 1964 İfade Özgürlüğü Hareketi'nin (FSM) başlangıcındaki olay, bunun klasik ve çok güzel bir örneğidir. Berkeley'deki üniversite kampüsünde polis, tutuklanan bir sivil haklar aktivistini götürmek üzereyken, birkaç öğrenci polis arabasının önüne oturdu; onları gören yüzlerce kişi birkaç dakika içinde kendiliğinden oturarak arabanın etrafını sardı ve hareket etmesini engelledi. Sonraki 32 saat boyunca arabanın tavanı, özgürce yürütülen tartışmalar için bir kürsüye dönüştü. Mayıs 1968'deki Sorbonne işgali ise, öğrenci olmayan Paris halkının büyük bir kısmını da içine çekerek daha da radikal bir durum yaratmıştı; ardından Fransa genelinde fabrikaların işçiler tarafından işgal edilmesi, bunu devrimci bir duruma dönüştürdü.

Bu gibi durumlarda insanlar yeni bakış açılarına çok daha açık hale gelirler, önceki varsayımları sorgulamaya daha hazır

olurlar ve her zamanki aldatmacaların arkasını çok daha çabuk görürler. Her gün *bazı* insanlar, kendi hayatlarının anlamını sorgulamalarına yol açan deneyimlerden geçiyorlar; ancak radikal bir durum esnasında neredeyse herkes bunu aynı anda yapar. Makine gıcırtyla duruverdiğinde çarkın dişlileri bile benim işlevim ne? diye sormaya başlar.

Patronlarla dalga geçilir. Emirler kulak ardı edilir. Ayrılıklar, mesafeler ortadan kalkar. Kişisel sorunlar kamusal meselelere dönüşür; uzak ve soyut görünen kamusal meseleler ise en yakın pratik sorun haline gelir. Eski düzen analiz edilir, eleştirilir, hicvedilir. İnsanlar toplum hakkında bir haftada, yıllarca süren akademik “sosyal incelemeler” derslerinden ya da solcu “bilinç yükseltme” çalışmalarında öğrendiklerinden daha fazlasını öğrenirler. Uzun süre bastırılmış olan deneyimler yeniden canlanır.³ Her şey mümkün görünür — ve çok daha fazlası gerçekten de mümkündür. İnsanlar “eski günlerde” nelere katlandıklarına kendileri bile inanmakta güçlük çekerler. Sonuç belirsiz olsa bile, yaşanan bu deneyim genellikle tek başına yaşanmaya değer görülür. Mayıs 1968’deki bir duvar yazısında, “Yeter ki yeterince zamanımız olsun...” deniyordu; buna birileri şöyle karşılık vermişti: “Ne olursa olsun, pişmanlık yok!” ve “Şimdiden on günlük mutluluk.”

İş durdurulunca o koşuşturmalı işe gidip gelme trafiğinin yerini keyifli bir gezinti, edilgen tüketimin yerini ise etkin ile-

3 “İnsanların kendi devrimci geçmişlerine dair hafızalarında tuttukları şeyler karşısında şaşkına dönmüş durumdayım. Şu anki olaylar bu hafızayı silkeledi. Okulda asla öğrenilmemiş tarihler, açıkça asla söylenmemiş şarkılar eksiksiz bir biçimde hatırlanıyor... Sesler, sesler, sesler hâlâ kulaklarımda çınlıyor. Sevinçle öten kornalar, haykırışlar, sloganlar, şarkılar ve danslar. Kırk sekiz yıllık baskının ardından, devrimin kapıları yeniden açılmış gibi görünüyor. O tek bir günde her şeye bakış açısı değişti. Hiçbir şey Tanrı vergisi değildi, her şey insan yapıymıydı. İnsanlar sefaletlerini ve sorunlarını tarihsel bir çerçeve içinde görebiliyorlardı... Aylar geçmiş gibi gelse de, aslında sadece bir hafta geçmişti. Her bir saat dolu dolu yaşandı. Gazetelerin daha önce nasıl görüldüğünü ya da insanların o zamanlar ne dediğini hatırlamak şimdiden zorlaştı. Devrim hep yok muydu zaten?” (Phil Mailer, *Portugal: The Impossible Revolution?*)

tişim alır. Birbirlerini hiç tanımayan insanlar sokak köşelerinde hararetli tartışmalara tutuşur. Tartışmalar günün yirmi dört saati kesintisiz devam eder; başka faaliyetlere katılmak ya da birkaç saat uyuyabilmek için ayrılanların yerini –gerçi genellikle çok heyecanlı olduklarından uzun süre uyuyamazlar- yeni gelenler sürekli doldurur. Bazı insanlar demagogların tuzağına düşerken, diğerleri kendi önerilerini sunmaya ve inisiyatif almaya başlarlar. Seyirciler bu girdaba kapılırlar ve şaşırtıcı derecede hızlı değişimlerden geçerler. (Mayıs 1968'den güzel bir örnek: Ulusal Odéon Tiyatrosu'nun müdürü, binanın radikal kalabalıklar tarafından ele geçirilmesi karşısında ilk başta dehşete düşmüştü; ancak durumu birkaç dakika tarttıktan sonra öne çıkıp şöyle haykırdı: "Evet! Madem artık elinizde, tutun onu, asla geri vermeyin — geri vermektense yakın burayı!")

Elbette herkes hemen ikna olup harekete katılmaz. Bazı insanlar, hareketin yatışacağı, mülklerini ya da konumlarını geri kazanıp intikam alabilecekleri zamana yatıp pusuda beklerler. Bazıları da değişim arzusu ile değişim korkusu arasında sıkışıp kalır ve bocalar. Birkaç günlük bir açılım, bir ömür sürmüş hiyerarşik şartlanmayı kırmaya yetmeyebilir. Alışkanlıkların ve rutinlerin bozulması, özgürleştirici olabileceği gibi yönünü kaybetmeye de yol açabilir. Her şey o kadar hızlı gelişir ki panikle-mek işten bile değildir. Sakin kalmayı başarsanız bile, sonradan bakıldığında açıkça görülecek bile olsa en doğru hareket tarzını belirlemek için devredeki tüm etkenleri o anda yeterince hızlı kavramak kolay değildir. İşte bu yüzden bu metnin temel amaçlarından biri, insanların çok geç olmadan bu tür fırsatları fark edip onlardan yararlanmaya hazırlıklı olabilmeleri için bazı tipik, yinelenen kalıplara işaret etmek.

Radikal durumlar, niteliksel değişimin gerçekten mümkün hale geldiği nadir anlardır. Bu anlar anormal olmak şöyle dursun, asıl normal zamanlarda ne kadar anormal bir şekilde bastırıldığımızı gözler önüne sererler; "normal" hayatımızın nasıl bir uyurgezerlik olduğunu gösterirler. Buna karşın, devrimler üzerine yazılmış nice kitaptan yalnızca pek azı bu anlar hakkında kayda değer bir şey söyler. En radikal modern ayaklanmaları

ele alan kitaplar genellikle yalnızca betimleyicidir; bu tür deneyimlerin neler hissettirdiğine dair belki ipuçları verirler, ama kullanışlı bir taktiksel öngörü genellikle sunmazlar. Burjuva ve bürokratik devrimlere dair çalışmalar ise genellikle daha da kopuktur. “Kitlelerin” şu ya da bu liderlik için yalnızca geçici bir yardımcı rol oynadığı bu tür devrimlerde, kitlelerin davranışları büyük ölçüde fiziksel kitlelerin hareketleri gibi, yükselen ve alçalan gelgitler, radikallikten gericiliğe doğru sarkaç salınımları vb. bilindik metaforlarla analiz edilebilmiştir. Oysa antihiyerarşik bir devrim, insanların homojen ve manipüle edilebilir kitleler olmayı bırakmasını, onları bu tür mekanik bir öngörülebilirliğe mahkûm eden o boyun eğme ve bilinçsizlik halini aşmasını gerektirir.

Yaygın özörgütlenme

Altmışlı yıllarda yaygın bir şekilde, kitle olmaktan çıkmayı teşvik etmenin en iyi yolunun “yakınlık grupları” oluşturmak olduğu hissediliyordu: uyumlu yaşam tarzlarına ve bakış açlarına sahip yakın arkadaşların kurduğu küçük topluluklar. Bu tür grupların gerçekten de birçok belirgin avantajı vardır. Bir proje üzerinde karar verip bunu hemen hayata geçirebilirler; aralarına sızılması zordur ve gerektiğinde diğer gruplarla bağlar kurabilirler. Ancak altmışlı yıllardaki yakınlık gruplarının birçoğunun çok geçmeden içine düştüğü çeşitli tuzakları bir kenara bıraksak bile, bazı meselelerin büyük ölçekli bir örgütlenme gerektirdiği gerçeğini göz ardı edemeyiz. Büyük gruplar ise, liderleri gereksiz kılacak bir şekilde kendilerini örgütlemeyi başaramazlarsa, çok geçmeden bir tür hiyerarşiyi yeniden kabul etmeye yöneleceklerdir.

Büyük bir topluluğun kendi kendini örgütlemeye *başlamasının* en basit yollarından biri, söyleyecek sözü olanların sıraya girmesi veya adını yazdırmasıdır; böylece her kişiye istediği herhangi bir konuda konuşabileceği belirli bir süre tanınır. (Gerek Sorbonne meclisi gerekse polis arabasının etrafını saran FSM topluluğu, duruma göre kitlelerin alkışıyla uzatılabilen üç dakikalık bir sınır koymuştu.) Konuşmacılardan bazıları, daha küçük

ve daha işleyebilir grupların oluşmasını sağlayacak özel projeler önerecektir. (“Ben ve birkaç kişi şöyle şöyle bir şey yapmayı planlıyoruz; katılmak isteyen herkes şu zaman ve şu yerde bize katılabilir.”) Bazıları da meclisin genel amaçları veya işleyişinin sürekliliği ile ilgili konuları gündeme getirecektir. (Bu meclis kimleri kapsıyor? Bir daha ne zaman toplanacak? Bu süreçte acil ve yeni gelişmeler olursa bunlar için ne yapılacak? Bu belirli görevleri yerine getirmesi için kimler tayin edilecek? Ne kadar hesap verebilir olacaklar?) Bu süreçte katılımcılar neyin işe yarayıp neyin yaramadığını çok geçmeden göreceklendir; delegelerin sınırları ne kadar çizilmiş yetkilerle donatılması gerektiği, herkesin aynı anda konuşmasını önlemek ve tartışmayı kolaylaştırmak adına bir başkana ihtiyaç olup olmadığı vb. sorular yanıt bulacaktır. Birçok örgütlenme modeli mümkündür; esas olan, işlerin açık, demokratik ve katılımcı bir şekilde yürütülmesi, hiyerarşiye veya manipülasyona yönelik her türlü eğilimin derhal açığa çıkarılıp reddedilmesidir.

Naifliğine, kafa karışıklıklarına ve bir görev için tayin edilenlerin sıkı bir hesap verebilirlik mekanizmasına tabi olmamasına rağmen FSM, radikal bir durumda ortaya çıkan, pratik örgütlenmeye dönük kendiliğinden eğilimlerinin iyi bir örneğidir. Baskı işlerini, basın açıklamalarını, hukuki yardımı koordine etmek; yiyecek, ses sistemleri ve diğer gerekli malzemeleri tedarik etmek veya çeşitli görevler almak için ehil ve müsait olduklarını belirten gönüllüleri yerleştirmek amacıyla yirmiden fazla “merkez” oluşturuldu. Telefon zincirleri sayesinde, kısa süre içinde yirmi binden fazla öğrenciye ulaşılabilirdi.

Fakat uygulamada verimlilik meselelerinin, hatta görünürdeki siyasi konuların da ötesinde, isyancılar tüm o gösteri vitrinini paramparça ediyor ve gerçek hayatın, gerçek bir topluluk olmanın tadına varıyorlardı. Bir katılımcı, “insanları sayılara dönüştürmesiyle” nam salmış bir üniversitede, birkaç ay içinde en azından selamlaşacak düzeyde iki ila üç bin kişiyi tanıır hale geldiğini söylüyordu. Bir başkası ise dokunaklı bir şekilde şunları yazmıştı: “İnsanları şahsiyetsizleştirmek ve iletişimi engellemek için tasarlanmış gibi görünen, ne insancıl ne zarif ne de duyarlı

olan yıldırıcı bir kurumla karşı karşıya geldiğimizde, aslında yüreğimizin derinlerinden yokluğunu protesto ettiğimiz o varlığın içimizde yeşerdiğini gördük.”⁴

Radikal bir durum yayılmak zorundadır, yoksa başarısız olması kaçınılmazdır. İstisnai durumlarda, belirli bir yer az çok kalıcı bir üs, koordinasyon odağı ve dışarıdan gelen baskılara karşı bir sığınak işlevi görebilir. (1970’lerde yeni bir havalimanı inşaatını engellemek amacıyla yerel çiftçiler tarafından işgal edilen, Tokyo yakınlarındaki kırsal Sanrizuka bölgesi, uzun yıllar boyunca öyle bir inatla ve başarıyla savunulmuştu ki, Japonya genelindeki çeşitli mücadelelerin genel merkezi olarak kullanılır olmuştu.) Yine de sabit bir konum manipülasyonu, gözetlenmeyi ve baskıyı kolaylaştırır ve burayı savunmaya çakılıp kalmak insanların hareket etme özgürlüğünü kısıtlar. Radikal durumlara daima yoğun bir hareketlilik eşlik eder: Bazı insanlar neler olup bittiğini görmek için kilit noktalarda toplanır, diğerleri ise başkaldırıyı başka alanlara yaymak için çevreye dağılır.

Herhangi bir radikal eylemdeki basit ama hayati adım, insanların *filen ne yaptıklarını ve neden yaptıklarını aktarmalarıdır*. Yaptıkları şey çok sınırlı olsa bile, bu tür bir iletişim kendi içinde örnek teşkil eder: Oyunu daha geniş bir alana yaymanın ve başkalarını da katılmaya teşvik etmenin yanında, söylentilere, haber medyasına ve kendi kendine sözcülüğe soyunanlara alışlagelmiş bağımlılığın önünü keser.

4 En etkileyici anlardan biri, polis arabasının etrafında oturma eylemi yapanların, öğrenci cemiyetinden laf atan bir grupta potansiyel bir şiddetli çatışmayı *yarım saat boyunca tamamen sessiz kalarak* savuşturmasıydı. Hevesi kursağında kalan grubun canı sıkıldı, utandılar ve sonunda dağıldılar. Bu tür bir toplu sessizlik, her iki taraftaki fevri tepkileri eritme avantajına sahiptir; üstelik belirli bir amaca yönelik olmadığından, bunu birçok slogan ve şarkının şüpheli içeriğine başvurmadan yapar. (“We Shall Overcome” şarkısını söylemek de zor durumlarda insanları sakinleştirmeye yaramıştır, ama bu da gerçekliğin duygusallaştırılmasına yol açmıştır.)

FSM (Özgür İfade Hareketi) hakkındaki en iyi anlatım, David Lance Goines’un *The Free Speech Movement* (Ten Speed Press, 1993) adlı eseridir.

Bu aynı zamanda kendi düşüncelerini netleştirmede de çok önemli bir adımdır. Ortak bir bildiri yayınlama önerisi, somut alternatifleri açığa çıkarır: Kiminle iletişim kurmak istiyoruz? Hangi amaçla? Bu projeyle kim ilgileniyor? Bu açıklamaya kim katılıyor? Kim katılmıyor? Hangi noktalara karşı çıkıyor? Bu durum, insanlar mevcut durumun barındırdığı farklı imkânları gördükçe, kendi görüşlerini netleştirdikçe ve çeşitli projeleri yürütmek için kendileriyle aynı fikirde olan kişilerle yeni gruplar oluşturdukça bir kutuplaşmaya yol açabilir.

Bu tür bir kutuplaşma, meseleleri herkes için net hale getirir. Her eğilim kendisini ifade etmekte ve fikirlerini pratikte sınamakta özgürdür; böylece ortaya çıkan sonuçlar, birbiriyle çelişen stratejilerin “asgari ortak paydada” buluşan bir uzlaşıyla birbirine karıştırıldığı duruma kıyasla çok daha net bir şekilde görülebilir. İnsanlar koordinasyonu pratik bir ihtiyaç olarak gördüklerinde zaten koordine olacaklardır; o zamana kadar, özerk bireylerin çoğalması, bürokratların her fırsatta çağrısını yaptığı, yüzeysel ve yukarıdan aşağıya dikte edilen bir “birlik”ten çok daha verimlidir.

Tek başına bireyler yapsa tedbirsizlik sayılabilecek şeyler bazen büyük kalabalıklar sayesinde yapılabilir hale gelebilir; grevler veya boykotlar gibi belli kolektif eylemler ise insanların uyum içinde hareket etmesini ya da en azından çoğunluğun kararına karşı gelmemesini gerektirir. Ancak diğer pek çok mesele, bireyler veya küçük gruplar tarafından doğrudan halledilebilir. Demir tavında dövülür; hâlâ manipülatörlerin etkisi altında olan seyirci kitlelerinin itirazlarını tartışarak çürütmeye çalışıp zaman kaybetmektense, harekete geçmek çok daha iyidir.

Mayıs 1968’de Situasyonistler

Küçük grupların işbirliği yapacakları kişileri seçme hakkı tamamen kendilerine aittir: Belirli projeler, katılımcıların özel yeteneklerini veya aralarında çok yakın bir uyum gerektirebilir. Radikal bir durum ise, daha geniş bir insan yelpazesi içinde çok daha geniş olanaklar barındırır. Temel meseleleri basitleştirerek ve alışlagelmiş ayrışmaları ortadan kaldırarak, sıradan insan kitlelerini daha bir hafta önce hayal bile edemeyecekleri görevle-

ri yerine getirebilecek kapasiteye ulaştırır. Her halükârda, bu görevleri yerine getirebilecek yegâne güç kendi kendini örgütleyen kitlelerdir; onların adına bunu başka hiç kimse yapamaz.

Böyle bir durumda birey radikallerin rolü nedir? Halkı temsil etme veya onlara liderlik etme iddiasında bulunmamaları gerektiği açıktır. Öte yandan, sırf hiyerarşiden kaçınmak adına, derhal “kitlelerin içinde eriyip yok olmaları” ve kendi görüşlerini sunmaktan, kendi projelerini başlatmaktan vazgeçmeleri gerektiğini öne sürmek de saçmadır. *Kendi* görüşlerini ifade etmek ve *kendi* projelerini başlatmak zorunda olan sıradan “kitle” bireylerinden daha azını yapmaları beklenemez; aksi takdirde zaten hiçbir şey gerçekleşemezdi. Pratikte, “insanlara ne yapacaklarını söylemekten” ya da “işçilerin yerine hareket etmekten” korktuğunu iddia eden radikaller, genellikle ya hiçbir şey yapmadıklarıyla kalırlar ya da ideolojilerini durmaksızın tekrarlayıp durmalarını “bazı işçiler arasındaki tartışmaların raporları” kisvesi altında gizlemekle yetinirler.

Mayıs 1968’de Situasyonistler ve Öfkeliiler (Enragés) çok daha berrak ve net bir pratik sergilediler. Sorbonne işgalinin ilk üç veya dört günü boyunca (14–17 Mayıs), meclisin ve genel hareketin görevlerine ilişkin görüşlerini açıkça ifade ettiler. Bu görüşler doğrultusunda, Öfkeliilerden René Riesel, ilk Sorbonne İşgal Komitesi’ne seçildi; kendisi ve diğer delege arkadaşları ertesi gün yeniden seçildiler.

Riesel ve diğer bir delege (görünüşe göre geri kalanlar sorumluluklarının hiçbirini yerine getirmeden sığınmışlardı), Riesel’in savunduğu iki politikayı hayata geçirmek için çabalandılar: birincisi, Sorbonne’da tam demokrasiyi sağlamak; ikincisi, fabrikaların işgal edilmesi ve işçi konseylerinin kurulması çağrısını en geniş şekilde yaymak. Fakat meclis, İşgal Komitesi’nin seçilmemiş çeşitli solcu bürokrasiler tarafından defalarca devre dışı bırakılmasına göz yumunca ve işçi konseyleri çağrısını onaylamakta atıl kalınca (böylece işçileri, meclisin Sorbonne’da yaptığı şeyi bizzat yapmaları için yüreklendirmeyince), Öfkeliiler ve Situasyonistler meclisi terk ettiler ve ajitasyonlarına bağımsız olarak devam ettiler.

Bu ayrılışın demokratik olmayan hiçbir tarafı yoktu: Sorbonne meclisi canı ne isterse yapmakta özgürdü. Ancak meclis, durumun getirdiği acil görevlere yanıt vermekte yetersiz kaldığında, hatta kendi demokrasi iddialarıyla çeliştiğinde, Situasyonistler onun hareketin en radikal olanaklarının odağı olarak görülmeyi artık hak etmediğini düşündüler. Bu tespit, sonraki süreçte Sorbonne'daki katılımcı demokrasi iddialarının tamamen çökmesiyle de doğrulanmış oldu. Onların ayrılışından sonra meclis bir daha seçim yapmadı ve edilgen kitlelerin tepesinden işleri yürüten, kendi kendini atamış bürokratların o bildik tipik solcu biçimine geri döndü.

Sorbonne'da birkaç bin kişi arasında bunlar yaşanırken, ülke genelinde milyonlarca işçi fabrikalarını işgal etmekteydi. (Bu yüzden Mayıs 1968'i bir "öğrenci hareketi" olarak nitelendirmek büyük bir absürtlüktür.) Situasyonistler, Öfkeliiler ve diğer konseyci birkaç düzine devrimci, bu işçileri sendika bürokratlarını devre dışı bırakmaya ve eylemlerinin önünü çoktan açtığı radikal olanakları gerçekleştirmek için birbirleriyle doğrudan bağ kurmaya teşvik etmek amacıyla, İşgalleri Sürdürme Konseyi'ni (CMDO) kurdular.⁵

İşçilik miadını doldurmuştur, ama işçilerin konumu hâlâ belirleyici bir öneme sahiptir

Erdemli öfke güçlü bir uyarıcıdır, ama tehlikeli bir besindir. Şu eski atasözünü aklınızda bulundurun: Öfke kötü bir akıl hocasıdır... Acımasızca kötü muameleyle maruz bırakılmış ve kötü muamele gördükleri dışında haklarında hiçbir şey bilmediğiniz kişi ya da kişilere karşı derin bir sempati hissettiğinizde, o yüce gönüllü öfkeniz her türlü erdemi onlara, her türlü kötülüğü ise onlara zulmedenlere

5 Mayıs 1968 hakkında bkz. *SI Anthology*, s. 225–256, 343–352 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 288–325, 435–457] [Bir Çağın Başlangıcı ve Mayıs 1968 Belgeleri] ve René Viénet, *Enragés and Situationists in the Occupation Movement*. Ayrıca şu kitabı da tavsiye ederim: Roger Grégoire ve Fredy Perlman, *Worker-Student Action Committees, France May '68* (Black and Red, 1969).

atfeder. Fakat acı gerçek şudur ki; kötü muamele görmüş insanlar, iyi muamele görmüş olanlardan daha kötüdür.

- George Bernard Shaw, *Akıllı Bir Kadına Sosyalizm, Kapitalizm ve Faşizm Hakkında Rehber*

Köleleri ortadan kaldıracamız, çünkü onları görmeye dayanamıyoruz.

- Nietzsche

Özgürlük için mücadele etmek, ezilenlerin sahip olduğu özellikleri alkışlamak anlamına gelmez. Toplumsal zulmün en büyük adaletsizliği, mağdurlarını yüceltmekten ziyade genellikle yozlaştırmasıdır.

Geleneksel sol retoriğin büyük bir kısmı, miadı dolmuş çalışma ahlakı kavramlarından besleniyordu: Burjuvalar kötüydü çünkü üretken bir iş yapmıyordu; oysa kıymetli proleterler emeklerinin meyvelerini almayı hak ediyordu vb. Emeğin gitgide gereksiz hale gelişi ve gitgide daha absürt amaçlara yönlendirilmesiyle birlikte, bu bakış açısı belki bir zamanlar sahip olduğu söylenebilecek tüm anlamı yitirmiştir. Mesele proletaryayı övmek değil, ortadan kaldırmaktır.

Sırf bir asırlık sol demagoji eski radikal terimlerin bazılarının kulağa demode gelmesine sebep oldu diye, sınıf tahakkümü ortadan kalkmış değil elbette. Modern kapitalizm, geleneksel mavi yakalı emeğin belli türlerini aşamalı olarak sonlandırıp nüfusun koca bir kesimini kalıcı işsizliğe mahkûm ederken, geri kalan neredeyse herkesi proleterleştirdi. Beyaz yakalılar, teknisyenler, hatta eskiden bağımsızlıklarıyla gurur duyan orta sınıf profesyoneller (doktorlar, bilim insanları, akademisyenler) bile giderek en bayağı ticarileşmeye, hatta neredeyse montaj hattı tarzı katı bir disipline tabi kıldılar.

Küresel nüfusun %1'inden daha azı, dünyanın topraklarının %80'ine sahiptir. Sözde daha eşitlikçi olan Amerika Birleşik Devletleri'nde bile ekonomik adaletsizlik uç safhadadır ve sürekli daha da uç noktalara taşınmaktadır. Yirmi yıl önce ortalama bir CEO maaşı, ortalama bir üretim işçisinin maaşının 35 katıydı,

bugün ise 120 katıdır. Yirmi yıl önce Amerikan nüfusunun en zengin binde beşi toplam özel servetin %14'üne sahipti, şimdi ise %30'una sahip. Yine de bu tür rakamlar, bu elit kesimin gücünü tümüyle yansıtmaz. Alt ve orta sınıfların "serveti" neredeyse tamamen günlük masraflarını karşılamaya ayrılmıştır; yani bu kesimlerin elinde toplumsal olarak güç kazanmalarını sağlayacak kayda değer bir yatırım için ayırabilecekleri çok az gelirleri vardır ya da böyle bir gelirleri hiç yoktur. Bir şirketin sadece %5 veya %10'una sahip olan bir patron, (örgütlenmemiş küçük hissedarlar kitlesinin duyarsızlığı sayesinde) genellikle o şirketi kontrol edebilir, böylece sanki şirketin tamamına sahipmiş gibi bir güç uygulayabilir. Ayrıca küçük bağımsız rakipleri satın almak, yok etmek ya da marjinalleştirmek ve gerek kilit siyasetçileri gerek medyayı etkili bir şekilde kontrol etmek için (yönetim kurulları hem birbirleriyle hem de devletin üst düzey bürokratlarıyla yakın ilişki içinde olan) sadece birkaç büyük şirkete sahip olmak yeterlidir.

Orta sınıf refahının her an her yerde gözümüze sokulan gösterisi bu gerçekliği gizlemiştir; özellikle de kendine has tarihi nedeniyle (ve geçmişte sahne olduğu pek çok sınıf çatışmasının şiddetine rağmen) insanların saflıklarından sınıf ayrımlarına dünyanın geri kalanındaki herkesten daha kayıtsız olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde. Etnik kökenlerin geniş çeşitliliği ve karmaşık ara kademelerin çokluğu, tavan ile taban arasındaki temel ayrımı yumuşatmış ve bulanıklaştırmıştır. Amerikalılar o kadar çok metaya sahiptir ki, toplumun tamamına bir başkasının sahip olduğunun farkına varamazlar. İşin doğrusunu bilmekten başka çaresi olmayan en diptekiler hariç, insanlar genellikle yoksulluğun yoksulların kendi hatası olduğunu, girişimci olan herkesin önünde bolca fırsat bulunduğunu ve eğer bir yerde tatmin edici bir yaşam kuramıyorsan her zaman başka bir yerde yeni bir başlangıç yapabileceğini düşünürler. Bir asır önce, insanların eşyalarını toplayıp daha batıya doğru yönelebildiği dönemde bu inancın bir temeli vardı; sınır mitine ilişkin nostaljik gösterilerin günümüzde de sürdürülmesi, mevcut koşulların artık tamamen farklı olduğu ve artık gidecek hiçbir yerimizin kalmadığı gerçeğini perdelemektedir.

Situasyonistler bazen proletarya (daha doğrusu, *yeni proletarya*) terimini “kendi hayatları üzerinde hiçbir gücü olmayan ve bunun farkında olan herkesi” kastedecek şekilde genişletilmiş bir anlamda kullanıyorlardı. Bu kullanım kavramı fazla esnetmiş gibi görünebilir, ama toplumun hâlâ sınıflara bölünmüş olduğunu ve temel ayrımın hâlâ, her şeye sahip olan ve her şeyi kontrol eden azınlık ile kendi emek güçlerinden başka mübadele edecek neredeyse hiçbir şeyi olmayan geri kalanlar arasındaki ayrım olduğunu vurgulamak gibi bir avantaja sahiptir. Bazı bağlamlarda “halk” gibi diğer terimleri kullanmak daha tercih edilebilir görünebilir, ama bunun, sömürenlerle sömürülenleri ayrım gözetmeksizin aynı kefeye koymak anlamına gelmemesi gerekir.

Mesele, ücretli emekçileri romantikleştirmek değildir; gösterinin her şeyden önce onları yanılsama içinde tutmak üzere tasarlandığı düşünülürse, genellikle toplumun en cahil ve gerici kesimleri arasında yer almaları şaşırtıcı değildir. Mesele, kimin daha çok ezildiğini görmek için puanları toplamak da değildir. Baskının her türlüşüne karşı mücadele edilmelidir ve herkes bu mücadeleye katkıda bulunabilir — kadınlar, gençler, işsizler, azınlıklar, lümpenler, bohemler, köylüler, orta sınıflar, hatta egemen elitin üyesi olup sonradan dönenler bile. Ancak bu grupların hiçbirisi, tüm bu baskıların maddi temelini, yani meta üretimi ve ücretli emek sistemini ortadan kaldırmadan kesin bir özgürlüğe kavuşamaz.

Ve bunların ortadan kaldırılması, ancak ücretli emekçilerin *kolektif bir şekilde* kendi kendilerini ortadan kaldırmaları sayesinde mümkün olabilir. Sadece tüm sistemi doğrudan durdurmanın değil, her şeyi bambaşka bir şekilde yeniden başlatmanın da kaldırıcı yalnızca onlardır.⁶

6 “Emek sadece sanayiye DURDURMAKLA kalmayacak; Emek, kamu sağlığını ve kamu huzurunu korumak için ihtiyaç duyulan faaliyetleri, ilgili iş kollarının yönetimi altında YENİDEN BAŞLATACAKTIR. Grev devam ederse Emek, halkın acılarını gidermek için daha da çok faaliyeti YENİDEN BAŞLATMAK durumunda hissedebilir. KENDİ YÖNETİMİ ALTINDA. İşte tam da bu yüzden, sonu KİMSENİN BİLMEDİĞİ BİR YERE ÇIKAN bir yola girdiğimizi söylüyoruz!” (1919 Seattle genel grevinin arifesinde yapılan duyuru.) Bkz. Jeremy Brecher, *Strike!* (So-

Mesele hiç kimseye özel ayrıcalıklar tanımak da değildir. Kapitalist ve sendikalı patronlarını reddeden ve kendi faaliyetlerini özyönetimle yürütmeye başlayan hayati sektörlerdeki (gıda, ulaşım, iletişim vb.) işçilerin, tüm işi tek başına yapma “ayrıcalığına” tutunmakta hiçbir çıkarlarının olmayacağı açıktır. Aksine onların çıkarına olan tek şey, ister işçi olmayanlar isterse miadı dolmuş sektörlerdeki (hukuk, askeriye, satış, reklam vb.) işçiler olsun, geri kalan herkesi işi azaltma ve dönüştürme projesine katılmaya davet etmektir. Katılan herkes karar alma mekanizmasında pay sahibi olacak, dışarıda kalan tek kesim kenarda durup özel ayrıcalıklar talep etmeye devam edenler olacaktır.

Geleneksel sendikacılık ve konseycilik, sanki devrim sonrası bir toplumda insanların yaşamları sabit işler ve iş yerleri etrafında dönmeye devam edecekmiş gibi, mevcut iş bölümünü genellikle fazlasıyla kanıksamıştır. Mevcut toplum içinde bile böyle bir bakış açısı giderek geçerliliğini yitirmektedir: Çoğu insan kendisini hiçbir şekilde özdeşleştiremediği absürt ve genellikle geçici işlerde çalıştığı, diğer pek çok insan da ücretli emek piyasasında hiç yer almadığı için, işle ilgili sorunlar artık daha genel bir mücadelenin yalnızca bir yönü haline gelmektedir.

Bir hareketin başlangıcında, işçilerin kendilerini işçi olarak tanımlamaları yerinde olabilir. (“Biz, falan şirketin işçileri, şu şu amaçlarla iş yerimizi işgal ettik; diğer sektörlerdeki işçileri de aynısını yapmaya çağırıyoruz.”) Ancak nihai hedef, mevcut işletmelerin özyönetimi değildir. Örneğin, sırf medyada çalışıyorlar diye medya çalışanlarının medya üzerinde kontrol sahibi olması, bugün medyanın ona sahip olanlar tarafından kontrol edilmesi kadar keyfi bir durum yaratacaktır. İşçilerin kendi işlerinin özel koşullarını yönetmesi, geneli ilgilendiren konuların topluluk tarafından yönetilmesiyle birleştirilmek zorundadır. Ev kadınları ve nispeten yalıtılmış koşullarda çalışan diğer kesimler, kendi özel çıkarlarını ifade edebilmelerine olanak tanıyacak kendi örgütlenme biçimlerini geliştirmeye ihtiyaç duyacaklardır. Bu-

uth End, 1972), s. 101–114. Daha kapsamlı anlatımlar için, bkz. yeni baskıları mevcut olmayan şu iki kitap: *Root and Branch, The Rise of the Workers' Movement* ve Harvey O'Connor, *Revolution in Seattle*.

nunla birlikte, “üreticiler” ile “tüketiciler” arasındaki potansiyel çıkar çatışmaları, herkes her iki sürece de doğrudan dahil olduğunda, yani işçi konseyleri mahalle ve topluluk konseyleriyle iç içe geçtiğinde ve çoğu işin işlevini yitirmesi ve geri kalan işlerin (ev işleri ve çocuk bakımı dahil) yeniden organize edilip rotasyona tabi tutulmasıyla birlikte sabit iş pozisyonları silinip gittiğinde hızla aşılabacaktır.

Situasyonistlerin Mayıs 1968 fabrika işgalleri sırasında işçi konseylerinin kurulması için çabalamaları kesinlikle doğrudu. Ancak unutulmamalıdır ki bu işgaller, büyük ölçüde işçi olmayan gençlerin eylemleriyle tetiklenmişti. 1968 sonrası Situasyonistler genellikle, sendikanın onayı olmadan yapılan yasadışı “vahşi kedi” grevlerinin yaygınlaşmasını devrimci olanakların ana göstergesi olarak görüp diğer alanlardaki gelişmelere daha az ilgi gösterdiklerinden bir tür işçiliğe (bu tavizsiz bir biçimde iş ahlakı karşısı bir işçilik olsa da) düştüler. Aslında sendikaların göz göre göre ihanet etmeleri, diğer yönlerden bakıldığında pek de radikal olmayan işçileri bile sıklıkla “vahşi kedi” mücadelelerin içine itmektir; öte yandan insanlar, sistemi grevlerin yanı sıra (en başta ücretli emekten mümkün olduğunca kaçınmak da dahil) başka pek çok yolla da protesto edebilirler. Situasyonistler, son derece isabetli bir biçimde, kolektif özyönetim ile bireysel “radikal özneliği” devrimci projenin birbirini tamamlayan ve eşit derecede temel yanları olarak gördüler, ancak bunları bir araya getirmeyi tam anlamıyla başaramadılar (her şeye rağmen, kültürel ve siyasi isyanı sadece Bolşevik ideolojisinin şu ya da bu versiyonuna ateşli bağlılıklarını ilan ederek ilişkilendirmeye çalışan gerçeküstücülere kıyasla, bunu başarmaya kesinlikle daha çok yaklaştılar).⁷

7 Her iki yönde en iyi cisimleşmesini Raoul Vaneigem’da bulur (gerçeküstücülüğün kısa ama güzel bir eleştirel tarihini de yazmıştır). Onun *De la grève sauvage à l'autogestion généralisée* isimli kitabı (harfi harfine “Vahşi Kedi Grevinden Genel Özyönetime” anlamına gelse de “Devrimci Mücadeleye Katkıları” olarak tercüme edilmişti), vahşi kedi grevlerinde ve diğer radikal durumlarda kullanılabilecek bir dizi temel taktiğin yanı sıra devrim sonrası toplumsal örgütlenmenin çeşitli olanaklarını faydalı bir şekilde özetler. Ne yazık ki bu kitap, Vaneigem’in Situasyo-

Vahşi kediler ve işyeri işgalleri

Vahşi kedi grevleri, özellikle de grevciler işyerlerini işgal ederlerse çok ilginç imkânlar yaratır. Böyle olursa konumlarını daha iyi güvence altına almakla kalmazlar (bu yöntem lokavtları ve grev kırıcılığı önler; makineler ve ürünler, gelebilecek baskılara karşı bir nevi rehine işi görür), aynı zamanda herkesi bir araya getirerek mücadelenin kolektif özyönetimini gerçek manada garanti altına alır, tüm toplumun özyönetimi fikrinin fitilini ateşler.

Olağan işleyiş bir kez durdurulduğunda her şey bambaşka bir havaya bürünür. Kasvetli bir işyeri neredeyse kutsal bir mekâna dönüşür ve patronların ya da polisin kutsallara saygısız müdahalesine karşı kıskançlıkla korunur. 1937’de Michigan, Flint’te gerçekleşen işgal grevini gözlemleyen biri, grevcileri “yeni ve büyüleyici bir oyun oynayan çocuklar” olarak nitelendirmiş ve şöyle eklemiştir: “Eski hapishanelerini bir saraya çevirmişlerdi.” (Aktaran Sidney Fine, *Sit-Down: The General Motors Strike of 1936–1937*). Grevin amacı sadece sendikalaşma hakkını kazanmak olsa da, örgütlenme biçimi gerçek manada konseyciydi.

Fabrikalarında yaşadıkları altı hafta boyunca (araba koltuklarını yatak, arabaları ise dolap olarak kullanıyorlardı), 1200 işçinin tamamından oluşan genel meclis gıda, sağlık, bilgilendirme, eğitim, şikâyetler, iletişim, güvenlik, savunma, spor ve eğlenceye ilişkin politika belirlemek ve bu politikaları uygulayacak, hesap verebilir ve sık sık rotasyona tabi tutulan komiteler seçmek için günde iki kez toplanıyordu. Hatta dezenformasyonla mücadele etmek amacıyla, her söylentiye kaynağına kadar takip edip doğruluğunu kontrol eden bir Söylenti Komitesi bile kurulmuştu. Fabrika dışındaysa, grevcilerin eşleri yiyecek toplama, grev gözcülüğünü koordine etme, halkla

nist Enternasyonal sonrası yazılarının bir özelliği olan abartılı laf kalabalığıyla şişirilmiştir ve işçi mücadelelerine ne haklı bir gerekçesi ne de lüzumu olan Vaneigemci bir anlam atfeder. Radikal-öznellik boyutu, Vaneigem’in daha sonraki kitaplarında (*The Book of Pleasures* vb.) bıktırıcı bir şekilde tekrarlanan bir hedonizm ideolojisine dönüşerek katılaşmıştır; bu kitaplar, yazarın önceki eserlerinde çok keskin bir şekilde ele aldığı fikirlerin pamuk şekerden parodileri gibidir.

ilişkiler ve diğer şehirlerdeki işçilerle irtibat kurma işlerini üstleniyordu. Daha gözü pek olanlarından bazıları, fabrikalara yönelik bir polis saldırısı ihtimaline karşı bir tampon bölge oluşturacak acil durum planına sahip bir Kadın Acil Durum Tugayı örgütlemişti: “Polis ateş etmek istiyorsa, önce doğrudan bize ateş etmesi gerekecek.”

Ne var ki işçiler bazı hayati alanlarda (kamu hizmetleri, iletişim, ulaşım) hâlâ kilit bir konuma sahip olsalar da, diğer pek çok sektördeki işçilerin eli eskisi kadar güçlü değil. Çokuluslu şirketler genellikle büyük rezervlere sahiptir ve süreci zamana yayarak bekleyebilir ya da operasyonlarını başka ülkelere kaydırabilirler, işçiler ise ücret almadan direnmekte oldukça zorlanırlar. Hayati olan herhangi bir şeyi tehdit etmek şöyle dursun, günümüzdeki pek çok grev, zarar eden ve miadı dolmuş sanayilerin kapatılmasını ertelemeye yönelik beyhude bir çağrıdan ibaret kalmaktadır. Bu nedenle, grev en temel işçi taktiği olmayı sürdürse de, işçiler iş başındayken yürütülecek başka mücadele biçimleri de tasarlamak ve diğer alanlardaki mücadelelerle bağ kurmanın yollarını bulmak zorundadır.

Tüketici boykotları

Tıpkı işçi grevleri gibi, tüketici grevleri (boykotlar) de hem uygulayabilecekleri baskı gücüne hem de arkalarına alabilecekleri desteğe dayanır. O kadar çok amaç uğruna o kadar çok boykot yapılmaktadır ki, apaçık bir ahlaki soruna dayanan birkaç tanesi hariç, çoğu başarısız olur. Toplumsal mücadelelerde sıklıkla olduğu gibi, en verimli tüketici grevleri, insanların doğrudan kendileri için savaştığı grevlerdir; tıpkı Güney'deki ilk sivil haklar boykotları ya da İtalya ve başka yerlerdeki “kendi kendine indirim” (*autoriduzione*) hareketlerinde olduğu gibi. Bu hareketlerde tüm topluluklar hep beraber, kamu hizmeti faturalarının veya toplu taşıma ücretlerinin yalnızca belirli bir yüzdesini ödemeye karar vermişti. Kira grevi oldukça basit ve güçlü bir eylemdir, ama kaybedecek hiçbir şeyi olmayanlar dışındakiler arasında böyle bir grevi başlatmak için gereken birlik düzeyini sağlamak zordur; tam da bu yüzden özel mülkiyet fetişine karşı örnek teş-

kil eden meydan okumaların birçoğu, evsiz işgalciler tarafından gerçekleştirilmektedir.

“Tersine boykot” olarak adlandırılabilir eylemlerde ise, insanlar bazen tehdit altındaki popüler bir kurumu *desteklemek* için bir araya gelirler. Yerel bir okul, kütüphane ya da alternatif bir kurum için para toplamak genellikle sıradan bir iş olsa da, bu tür hareketler kimi zaman ufuk açıcı ve faydalı bir kamusal tartışma başlatabilir. 1974 yılında grevdeki muhabirler, Güney Kore’nin büyük bir gazetesinin yönetimini ele geçirip hükümetin yalanları ve baskılarını ifşa eden haberler yayımlamaya başladı. Hükümet, gazeteyi iflas ettirmek ve böylece açıkça kapatmak zorunda kalmamak için, gazetenin tüm reklam verenlerine reklamlarını çeksinler diye baskı yaptı. Halk buna cevaben, bireysel olarak binlerce ilan alanı alıp, bu köşeleri kişisel açıklamalar, şiirler ve Tom Paine’den alıntılar yayımlamak için kullandı. “İfade Özgürlüğü Destek Sütunu” kısa sürede her sayının birkaç sayfasını doldurmaya başladı ve gazete nihayetinde kapatılmadan önce tirajı ciddi oranda arttı.

Ancak tüketicilerin ekonomik döngünün yalnızca alıcı ucunda yer alması tüketici mücadelelerini sınırlandırıcı bir faktördür: Protestolar, boykotlar veya isyanlar aracılığıyla belirli bir düzeyde baskı uygulayabilirler, ancak üretim mekanizmalarını kontrol edemezler. Örneğin az evvel bahsettiğimiz Kore örneğinde, halkın sürece katılımı ancak işçilerin gazeteyi ele geçirmesi sayesinde mümkün olabildi.

İşçi mücadelesinin özellikle ilginç ve örnek teşkil eden başka bir biçimi de, bazen “toplumsal grev” ya da “hediye grevi” olarak adlandırılan eylemdir. Bu eylemde insanlar işlerini yapmaya devam ederler, ancak bunu özgür bir toplumsal düzeni önceden müjdeliyor, onu prova ediyormuş gibi yaparlar: İşçiler ürettikleri malları ücretsiz dağıtır, tezgâhtarlar müşterilerden eksik para alır ya da ulaşım işçileri herkesi ücretsiz taşır vs. 1981 yılının Şubat ayında, 11.000 telefon işçisi British Columbia genelindeki santralleri işgal etti ve sendikaları tarafından oyuna getirilip dışarı çıkarılana kadar altı gün boyunca tüm telefon hizmetlerini ücretsiz olarak sağladılar. Taleplerinin çoğunu kazanmanın yanı

sıra, görünüşe göre harika vakit de geçirmişlerdi.⁸ Bunun daha da ileri giden, hatta daha seçici olan başka yolları da düşünülebilir: örneğin, kişisel aramaların ücretsiz yapılmasına izin verilirken, şirket ve hükümet aramalarının engellenmesi gibi. Posta işçileri aynısını postalar için yapabilir; ulaşım işçileri gerekli malları sevk etmeye devam ederken, polis ya da asker taşımayı reddedebilir...

Yine de bu tür bir grev, yaptıkları iş hiçbir mantıklı amaçla hizmet etmeyen o muazzam işçi çoğunluğu için hiçbir anlam ifade etmeyecektir. (Bu tür işçilerin yapabileceği en iyi şey, bazı reklam tasarımcılarının Mayıs 1968’de çok güzel bir şekilde yaptığı gibi, kendi işlerinin absürtlüğünü ifşa etmektir.) Üstüne üstlük, faydalı işler bile genellikle o kadar çok parçaya ayrılmıştır ki, yalıtılmış durumdaki işçi grupları kendi başlarına çok az değişiklik gerçekleştirebilirler. Hatta bitmiş ve satılabilir ürünler üreten o küçük azınlık bile —tıpkı 1973’te Fransa’nın Besançon kentindeki iflas eden Lip saat fabrikasını ele geçirip kendi adlarına işletmeye başlayan işçiler gibi— genellikle ticari finansmana ve dağıtım ağlarına bağımlı kalmaya devam eder. Bu işçilerin işi kendi başlarına yürüttüğü istisnai durumlarda, işletme yeni bir kapitalist bir şirkete dönüşmekle kalır; çoğu durumda ise, işçilerin özyönetim konusunda getirdikleri yenilikler, sonunda işleğin işyeri sahiplerinin çıkarına olacak şekilde rasyonalize edilmesi için kullanılır. Kendilerini Lip benzeri bir durumun içinde bulan işçiler, bu durumun kendilerine sağladığı imkânları ve kamusal ilgiyi Lip işçilerinden (onlar sadece işlerini kurtarmak

8 “Bu işe başlayalı henüz bir gün oldu ve çok yoruldum, ama bu mekânda hissedilen o olumlu duyguların yanında yorgunluğun hiç şansı yok... Yönetime artık kontrolün bizde olduğunu ve hizmetlerine artık hiç ihtiyaç olmadığını söylediğimizde yüzlerindeki o ifadeyi kim unutabilir ki?...Telefon faturalarını tahsil etmememiz dışında her şey normal seyreliyor... Diğer departmanlardan da arkadaşlar ediniyoruz. Aşağı katları çocuklar yardım etmek ve işlerimizi öğrenmek için yukarı çıkıyorlar... Hepimiz uçuyoruz... Saf adrenalinle süzülüyoruz. Sanki bu lanet olası yerin sahibi biziz... Ön kapıdaki tabelalarda şöyle yazıyor: CO-OP TEL: YENİ YÖNETİMDE YÖNETİM YASAK.” (Rosa Collette, “Operators Dial Direct Action”, *Open Road*, Vancouver, Bahar 1981.)

için mücadele ediyorlardı) daha ileri gitmek için kullanırlarsa, yani diğer herkesi tüm meta üretimi ve ücretli emek sistemini aşmak için kendilerine katılmaya çağırırlarsa, bir “fabrikaların Strasbourg’u” yaşanabilir. Fakat insanların bakış açılarını genişletecek ve riskleri dengeleyecek kadar yaygın bir hareket oluşmadığı sürece bunun gerçekleşmesi pek olası değildir — tıpkı Fransa’da fabrikaların çoğunun işgal edildiği Mayıs 1968’de olduğu gibi:

Mayıs 1968’de neler olabilirdi?

Eğer tek bir büyük fabrikada, 16 Mayıs ile 30 Mayıs tarihleri arasında bir genel meclis, bürokratları kovup, kendi öz savunmasını örgütleyerek ve tüm işletmelerdeki grevcileri kendisiyle bağ kurmaya çağırarak tüm karar ve yürütme yetkilerini elinde barındıran bir konsey olarak kendisini inşa etseydi, bu niteliksel adım hareketi derhal *nihai hesaplaşma* noktasına getirebilirdi... Çok sayıda işletme, böylece keşfedilmiş olan bu yolu takip ederdi.

Bu fabrika, ilk günlerin o şüpheli ve her anlamda eksantrik [yani ayrık] olduğu kadar merkez dışı da olan] Sorbonne’unun yerini hemen alabilir ve işgal hareketinin gerçek merkezi haline gelebilirdi: Halihazırda işgal edilmiş bazı binalarda fiilen mevcut olan çok sayıdaki konseyden ve sanayinin tüm kollarında kendisini dayatabilecek olan tüm konseylerden gelecek gerçek *delegeler* bu üssün etrafında toplanırdı. Böyle bir meclis daha sonra, *devlet sermayesi* de dahil tüm sermayenin kamulaştırıldığını ilan edebilir; ülkenin tüm üretim araçlarının bundan böyle doğrudan demokrasi içinde örgütlenmiş proletaryanın kolektif mülkiyeti olduğunu duyurabilir ve (örneğin nihayet bazı telekomünikasyon tesislerini ele geçirerek) dünyanın tüm işçilerine bu devrimi desteklemeleri için doğrudan çağırıda bulunabilirdi. Bazı insanlar böyle bir hipotezin ütöpik olduğunu söyleyecektir. Biz de şöyle cevap veriyoruz: Bazı anlarda işgal hareketi nesnel olarak böyle bir sonuca arada *sadece bir saatlik mesafe* kalacak kadar yakınlaştığı içindir ki, o dönemde gerek devletin acizliğinde, gerek sözde Komünist Parti’nin paniğinde, gerekse o zamandan beri olayın ciddiyeti karşısında sessizliğini koruma komplosunda ayan beyan görülebilen o büyük dehşeti ve korkuyu salabilmiştir. [*SI Anthology*, s. 234–235 / Gözden Geçirilmiş Baskı s. 299–300 (Bir Çağın Başlangıcı).]

Tüm bunların gerçekleşmesine, her şeyden önce, işçi sendikaları, özellikle de ülkenin en büyük sendikası olan Komünist Parti güdümlü CGT (Genel Emek Konfederasyonu) oldu. Sokaklarda polisle çatışan, Sorbonne'u ve diğer kamu binalarını ele geçiren asi gençlikten ilham alan on milyon işçi, sendikalarını yok sayarak, ülkedeki neredeyse tüm fabrikaları ve birçok ofisi işgal etti; böylece tarihin ilk "vahşi kedi" genel grevini başlattılar. Ancak bu işçilerin büyük bir kısmı, bundan sonra ne yapacakları konusunda yeterince net bir fikre sahip olmadıklarından, başta önüne geçmeye çalıştıkları sendika bürokrasisi hareketin içine sızmaya başladı. Bürokratlar hareketi frenlemek ve parçalamak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar: Kısa süreli sembolik grevler ilan ettiler; sadık parti üyelerinden oluşan sahte "taban" örgütleri kurdular; hoparlör sistemlerinin kontrolünü ele geçirdiler; yeniden iş başı yapılması için seçimlere hile karıştırdılar ve en önemlisi, ("dışarıdan gelecek provokatörlerden korunmak" bahanesiyle) fabrika kapılarını kilitleyip işçileri birbirlerinden ve diğer isyancılardan yalıtıldılar. Sendikalar bunun üzerine işverenler ve hükümetle pazarlığa girerek bir ücret artışı ve tatil ikramiyesi paketi üstünde anlaştılar. Bu rüşvet, gündemde çok daha radikal bir değişimin olduğunu bulanık bir biçimde de olsa sezmiş olan işçilerin büyük çoğunluğu tarafından sert bir şekilde reddedildi. Haziran başlarında De Gaulle'ün önlerine ya seçimlerin yenilenmesi (havuç) ya iç savaş (sopa) alternatifini koyması, nihayetinde birçok işçinin gözünü korkutarak iş başı yapmalarına yol açtı. Hâlâ direnen pek çok kesim vardı; fakat birbirlerinden yalıtılmış olmaları, sendikaların her gruba diğer herkesin işe döndüğü yalanını söylemesine fırsat tanıdı. Böylece işçiler yalnız kaldıklarına inandırıldılar ve direnişi bıraktılar.

Bilinç bulandırma ve düzenin içine çekme yöntemleri

Mayıs 1968'de olduğu gibi, daha gelişmiş ülkeler radikal bir durumun tehdidiyle karşı karşıya kaldıklarında, açık fiziksel baskıyı son çare olarak saklayıp, genellikle bilinç bulandırma, tavizler, sokağa çıkma yasakları, dikkat dağıtma, dezenformasyon, parçalama, hamleyi önceden boşa çıkarma, erteleme ve

bunlar gibi, muhalefeti saptırma, bölme ve düzenin içine çekmenin başka birçok yöntemine başvururlar. İncelikli olanlardan tutun da gülünç olanlarına varıncaya kadar, bu yöntemler o kadar çoktur ki, burada ancak birkaç tanesinden bahsedebiliriz.⁹

Meseleleri bulandırmanın yaygın yollarından biri, farklı pozisyonları doğrusal bir “sol-sağ” şemasına yansıtarak güçlerin görünürdeki dizilişini çarpıtmaktır; bu şema, bir tarafa karşıysanız diğer tarafı desteklemek zorunda olduğunuzu ima eder. Komünizm-kapitalizm gösterisi, yarım yüzyılı aşkın bir süre boyunca bu amaca hizmet etti. Bu saçmalığın yakın zamandaki çöküşünden bu yana, merkezci, pragmatik bir küresel konsensüsün ilanı temel eğilim haline geldi ve her türlü muhalefet akıldışı “aşırılıkçılık”larla (sağda faşizm ve dinî fanatizm, solda terörizm ve “anarşi”) aynı kefeye konur oldu.

Klasik “böl ve yönet” yöntemlerinden biri üstünde daha önce durmuştuk: Sömürülenleri bir sürü dar gruba bölüp, enerjilerini birbiriyle didismeye harcamaları için manipüle etmek. Ama bunun tersine, birbiriyle çatışan sınıflar vatanseverlik histerisi ve başka yollarla aynı potada eritilebilir de. Halk cepheleleri, birleşik cephele ve benzer koalisyonlar, ortak bir düşmana karşı ortak muhalefet adına (burjuvazi + proletarya gerici bir rejime karşı; askeri-bürokratik tabakalar + köylülük yabancı egemenliğine karşı) temel çıkar çatışmalarının üstünü örtmeye hizmet eder. Bu tür koalisyonlarda üst grup, genellikle alt grup üzerindeki kontrolünü sürdürecektir maddi ve ideolojik kaynaklara sahiptir; alt grup ise, kendi adına örgütleyeceği özörgütlü eylemleri iş iştin geçinceye kadar ertelemesi için kandırılır. Ortak düşmana karşı zafer kazanıldığı ana kadar geçen sürede üst grup, alt grubun radikal unsurlarını ezme niyetiyle gücünü pekiştirme fırsatı bulur (bunu genellikle, yenilgiye uğratan düşmanın bazı unsurlarıyla yeni bir ittifak kurarak yapar).

9 “Güney Afrikalı bir şirket, huzursuzluk çıkaranların sinirlerini yatıştırmak için hoparlörden disko müziği çalan bir isyan bastırma aracı satıyor. Şirketin adını açıklamadığı Siyah bir ülke tarafından şimdiden satın alınmış olan araçta tazyikli su fişkırtıcı ve göz yaşartıcı gaz da bulunuyor.” (AP, 23 Eylül 1979.)

Radikal bir hareketin içindeki en ufak hiyerarşi kısıntısı, o hareketi bölmek ve baltalamak için kullanılacaktır. Eğer ortada satın alınabilecek liderler yoksa, yoğun medya propagandası ve ilgisiyle bunlardan birkaç tane yaratılacaktır. Liderlerle kapalı kapılar ardında pazarlık yapılabilir ve bu liderler kendilerini takip edenlerden sorumlu tutulabilir; bu insanlar düzenin içine çekildi mi, kendi altlarında benzer komuta zincirleri kurarlar ve böylece egemenlerin insanların tamamıyla açıkça ve aynı anda uğraşmasına gerek kalmadan, büyük bir kitlenin kontrol altına alınmasını sağlarlar.

Liderlerin düzenin içine çekilmesi onları halktan koparmakla kalmaz, aynı zamanda halkı kendi içinde böler — kimileri bu durumu bir zafer olarak görürken, kimileri buna lanet okur, kimileri ise tereddüt içinde kalır. Dikkatler katılımcı eylemlerden, uzaktaki meseleleri tartışan uzaktaki lider-ünlülerin gösterisine kaydıkça, insanların çoğu sıkılır ve hayal kırıklığına uğrar. İşlerin kendi denetimlerinden çıktığını hissederek (bir başkasının bu işlerle ilgileniyor olması belki de onları içten içe rahatlatmıştır) eski edیلgenliklerine geri dönerler.

Halkı katılımdan caydırmanın bir diğer yöntemi de, uzmanlık gerektiriyor gibi görünen sorunları özellikle ön plana çıkarmaktır. Bunun klasik bir örneği, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Almanya'nın çöküşünün ardından ortaya çıkan işçi ve asker konseylerinin ülkeyi potansiyel olarak kendi ellerinde tuttukları bir uğrakta, bazı Alman askeri liderlerinin 1918 yılında başvurduğu taktiktir:

10 Kasım akşamı, Yüksek Komuta Kademesi hâlâ Spa kentindeyken, yedi askerden oluşan bir grup karargâha geldi. Askerler, Yüksek Karargâh Asker Konseyi'nin "Yürütme Komitesi"nin üyeleri idi. Taleplerinin tam olarak ne olduğu çok açık olmasa da ordunun geri çekilme sürecinde komuta kademesinde görev almayı bekledikleri belliydi. En azından, Yüksek Komuta Kademesi'nin emirlerini ortaklaşa imzalama hakkını elde etmek ve sahada aktif olan ordunun karşıdevrimci bir amaçla kullanılmamasını güvence altına almak istiyorlardı. Bu yedi asker, bu durum için kendini önden hazırlamış olan Yarbay Wilhelm von Faupel tarafın-

dan kibar bir şekilde karşılandı... Faupel, delegeleri Yüksek Komuta Kademesi'nin harita odasına götürdü. Her şey bir duvarın tamamını kaplayan devasa bir harita üzerinde gösterilmişti: Karayolları, demiryolu hatları, köprüler, makas noktaları, boru hatları, komuta merkezleri ve ikmal depolarından oluşan devasa bir ağ... kritik öneme sahip Ren köprülerindeki dar boğazlarda birleşen kırmızı, yeşil, mavi ve siyah çizgilerden oluşan karmaşık bir örgü... Faupel ardından onlara döndü. Yüksek Komuta Kademesi'nin asker konseylerine hiçbir itirazı olmadığını söyledi; ama acaba karşısındaki dinleyiciler kendilerini, Alman Ordusu'nun bu iletişim hatları boyunca gerçekleştireceği genel tahliyeyi yönetecek kadar yetkin hissediyorlar mıydı?... Neye uğradığını şaşırان askerler huzursuzluk içinde muazzam haritaya bakakaldılar. İçlerinden biri, aslında akıllarından geçen şeyin tam olarak bu olmadığını söyleyiverdi: "Bu iş pekâlâ subaylara bırakılabilir." Sonunda bu yedi asker canıgönülден, subaylara desteklerini sundular. Yetmezmiş gibi, komutayı ellerinde tutmaları için subaylara adeta yalvardılar... Ne zaman bir asker konseyi delegasyonu Yüksek Karargâh'a çıkıp gelse, daha önceki performansını tekrar etsin diye hemen Albay Faupel'i öne sürüyorlardı ve bu taktik her seferinde işe yarıyordu. [Richard Watt, *The Kings De-part: Versailles and the German Revolution*]

Terörizm devleti güçlendirir

Terörizm çoğu zaman radikal durumların ivmesini kırmaya hizmet etmiştir. İnsanları sersemletir, onları yeniden son dakika haberleri ve spekülasyonları endişeyle takip eden seyircilere dönüştürür. Terörizm, devleti zayıflatmak bir yana, onun güçlendirilmesi ihtiyacının bir tasdiki gibi görünür. Eğer devletin ihtiyaç duyduğu anlarda terör gösterileri kendiliğinden ortaya çıkmazsa, devlet provokatörler aracılığıyla bu gösterileri bizzat kendisi üretebilir. (Bkz. Sanguinetti'nin *On Terrorism and the State* kitabı ve Debord'un "Gösteri Toplumu"nun dördüncü İtalyanca baskısına yazdığı önsözün ikinci yarısı.)

Kitleselleşmiş bir hareket, bireylerin terörist ya da başka türden hesapsız eylemlerde bulunmasını neredeyse hiç engelleyemez; oysa bu eylemler, adeta bir provokatörün işiymiş gibi, hareketi kesin bir şekilde saptırabilir ve yok edebilir. Tek çözüm, herkesin bireysel aptallıkları veya polis provokasyonlarını anın-

da fark edebileceği kadar tutarlı, açık ve dürüst, manipölasyona dayanmayan taktiklere sahip bir hareket yaratmaktadır.

Hiyerarşi karşıtı bir devrim ancak “açık bir komplo” olabilir. Elbette bazı şeyler, özellikle de daha baskıcı rejimler altındayken, gizlilik gerektirir. Ancak bu durumlarda bile araçlar nihai amaçla çelişmemelidir; yani kendini ayrı bir yere koyan tüm güç odaklarının herkesin bilinçli katılımı sağlanarak ortadan kaldırılması amacıyla uyumlu olmalıdır. Gizlilik genellikle, ne olup bittiğini sadece polisin bildiği ve bu sayede hiç kimse farkına varmadan radikal bir grubun içine sızıp onu manipüle edebildiği absürt bir sonuç doğurur. Sızmaya karşı en iyi savunma, sızılacak önemli hiçbir şeyin olmamasını temin etmektir; yani hiçbir radikal örgütün kendi başına ayrı bir gücü elinde tutmamasıdır. En iyi güvenlik kalabalıktır: Binlerce insan işin içine açıktan dahil olduğunda, aralarında birkaç casusun bulunması artık pek de önem taşımaz.

Küçük grup eylemlerinde bile güvenlik genellikle azami düzeyde kamusalılıkta yatar. Strasbourg skandalına katılanların bazıları korkmaya başlayıp ortamı biraz yumuşatmayı önerdiğinde, Mustapha Khayati (Öğrenci Sefaleti broşürünün ana yazarı olan Situasyonist Enternasyonal delegesi) en güvenli yolun yetkilileri haddinden fazla gücendirmek olmadığını söylemişti — sanki yetkililer kendilerine sırf ölçülü ve tereddütlü bir şekilde hakaret edildiği için minnettar olacaklarmış gibi! Aksine, ona göre, en güvenli yol, yetkililerin misilleme yapmaya cesaret edemeyeceği kadar kamuoyuna mal olan bir skandala imza atmaktır.

Nihai hesaplaşma

Mayıs 1968'deki fabrika işgallerine geri dönecek olursak, düşünün ki Fransız işçiler bürokratik manevraları geri çevirerek ülke çapında konseyci bir ağ kurmuş. Böyle olsaydı neler olurdu?

Böyle bir ihtimalde, iç savaş doğal olarak kaçınılmaz olurdu... Silahlı karşıdevrim kesinlikle derhal başlatılırdı. Ancak kazanacağı kesin olmazdı. Askerlerin bir kısmının isyan edeceği aşıkardı; işçiler silah bulmanın bir yolunu bulur, kesinlikle bir daha barikat kurmazlardı — hareketin

başlangıcında iyi bir *politik* ifade biçimi olsa da, artık *stratejik açıdan* gülünç kalırdı... Bunu kaçınılmaz olarak yabancı müdahale takip ederdi... muhtemelen NATO güçleriyle başlar, Varşova Pakti'nın doğrudan veya dolaylı desteğini alırdı. Fakat o zaman her şey bir kez daha Avrupa proletaryasına bağlı hale gelirdi: ya hep ya hiç. [*SI Anthology*, s. 235 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 300–301] (Bir Dönemin Başlangıcı).]

Kabaca söylemek gerekirse, silahlı mücadelenin önemi, ekonomik gelişmişlik derecesiyle ters orantılı olarak değişir. En az gelişmiş ülkelerde toplumsal mücadeleler genellikle askeri mücadelelere indirgenir, çünkü yoksullaştırılmış kitlelerin kendilerine egemenlerden daha fazla zarar vermeyecek şekilde yapabileceği tek şey silahlara başvurmaktır. Bu durum, özellikle de geleneksel kendi kendine yeterlikleri ihracata yönelik tek mahsullü bir ekonomi tarafından yok edildiği yerlerde daha da belirgindir. (Buna karşın, askeri olarak kazansalar bile, başka yerlerdeki paralel devrimler yeni cepheler açmadığı sürece, yabancı müdahaleyle alt edilmeleri veya küresel ekonomiye boyun eğmeye zorlanmaları muhtemeldir.)

Daha gelişmiş ülkelerde silahlı gücün önemi nispeten daha azdır; gerçi belirli kritik dönemeçlerde elbette hâlâ önemli bir faktör olabilir. İnsanları silah zoruyla basit kol emeği gerektiren işleri yapmaya zorlamak mümkündür, ancak bu pek de verimli bir yöntem değildir. Karmaşık bir sanayi toplumu içinde kâğıtlarla ya da bilgisayarlarla çalışan insanlara bunu yaptırmak ise imkânsızdır — zira baş ağrıtan ama kaynağı tespit edilemeyen “hatalar” yapmak için birçok fırsat vardır. Modern kapitalizm, çalışanlarından belirli bir düzeyde işbirliği ve hatta yarı yaratıcı bir katılım bekler. Hiçbir büyük işletme, işçilerinin öngörülemeyen sorunlara tepki verirken ya da yöneticilerin hatalarını telafi ederken sergiledikleri kendiliğinden özörgütlenme becerisi olmadan tek bir gün bile işleyemez. Eğer işçiler, resmi kuralları harfi harfine uygulamaktan başka hiçbir şey yapmadıkları bir “mevzuata uygun çalışma” grevine giderlerse, tüm işle-yiş yavaşlar, hatta tamamen durma noktasına gelir (bu durum,

kurallara böylesine sıkı sıkıya bağlı kalınmasını açıkça kınayamayan yöneticileri, işçilere işleri bu kadar didik didik etmeden yürütmeleri gerektiği imasında bulunmak zorunda kaldıkları eğlenceli ve gülünç bir duruma düşürür). Sistem ancak ve ancak çoğu işçinin nispeten kayıtsız kalması ve başlarına iş açmamak için, çarkların dönmelerini sağlayacak kadar işbirliği yapması sayesinde ayakta kalabilir.

Münferit isyanlar teker teker bastırılabilir; ancak bir hareket, Mayıs 1968'de olduğu gibi yeterince hızlı yayılırsa, greve giden on milyon işçinin karşısında birkaç yüz bin asker ve polisin elinden neredeyse hiçbir şey gelmez. Böyle bir hareket ancak iç-riden çokertilebilir. İnsanlar ne yapmaları gerektiğini bilmiyorlarsa, silahların onlara pek bir yardımı olmaz; ne yapacaklarını biliyorlarsa da, silahlar onları neredeyse hiç durduramaz.

İnsanlar sadece belirli anlarda, başarılı bir isyan gerçekleştirecek kadar "bir arada" olurlar. Yönetenlerin daha basiretli olanları, bu tür tehditleri -gerek doğrudan fiziksel baskıyla gerekse az evvel bahsettiğimiz çeşitli saptırma yöntemleriyle- henüz fazla ivme ve öz farkındalık kazanmadan dağıtabildikleri takdirde güvende olacaklarını bilirler. İnsanların aldatıldıklarının sonradan farkına varması, bir bilselerdi zaferin ellerinin arasında olduğunu anlamaları pek bir şey ifade etmez. Fırsat bir kez kaçtıktan sonra artık çok geçtir.

Sıradan durumlar kafa karışıklıklarıyla doludur, ancak meseleler genellikle o kadar da acil değildir. Radikal bir durumda ise hem meseleler yalınlaşır hem de işler hız kazanır: Sorunlar daha net hale gelir, fakat onları çözmek için daha az zaman vardır.

Bu uç durum, Eisenstein'ın *Potemkin* Zırhlısı filmindeki ünlü bir sahnede çarpıcı bir şekilde canlandırılmıştır. İsyançı denizciler, başları bir brandayla örtülmüş halde kurşuna dizilmek üzere sıraya dizilmiştir. Muhafızlar tüfeklerini doğrultur ve ateş emri verilir. Denizcilerden biri bağırır: "Kardeşler! Kime ateş ettiğinizin farkında mısınız?" Muhafızlar duraksar. Emir tekrar verilir. Gerilim dolu bir tereddütten sonra muhafızlar silahlarını indirirler. Denizcilerin cephaneliği yağmalamasına yardım ederler, bir olup subaylara karşı ayaklanırlar ve savaş kısa sürede kazanılır.

Bu şiddetli hesaplaşmada bile sonucun kaba kuvvetten ziyade bir bilinç meselesi olduğuna dikkatinizi çekmek isterim: Muhafızlar denizcilerin tarafına geçtiği anda, mücadele filen bitmiştir. (Eisenstein'ın sahnesinin geri kalanı -kötü adam bir subay ile şehit edilen devrimci bir kahraman arasındaki uzatmalı mücadele-yalnızca melodramdan ibarettir.) İki ayrı tarafın bilinçli bir şekilde birbirine karşı durduğu savaşın aksine, “sınıf mücadelesi sadece bir dış düşmana, yani burjuvaziye karşı yürütülen bir savaş değildir; bu aynı zamanda proletaryanın bizzat *kendisine karşı*, kapitalist sistemin kendi sınıf bilinci üzerindeki yıkıcı ve alçaltıcı etkilerine karşı mücadelesidir” (Lukács, *Tarih ve Sınıf Bilinci*). Modern devrimin ayırıcı özelliği, sömürülen çoğunluğun oynadığı oyunu kolektif olarak fark ettiği anda otomatik olarak zafer kazanmasıdır. Proletaryanın karşısındaki rakip, ister ekonomik olarak sermaye biçimine, ister politik olarak parti ve sendika bürokrasileri biçimine, isterse de psikolojik olarak gösteri tarafından şartlandırılma biçimine bürünmüş olsun, nihayetinde kendi yabancılaşmış faaliyetinin ürününden başka bir şey değildir. Yönetenler o kadar küçük bir azınlıktır ki, nüfusun büyük bir kısmını kendileriyle özdeşleşmeye ya da hiç olmazsa sistemlerini olduğu gibi kabullenmeye, özellikle de bölünüp birbirlerine karşı kutuplaşmaya ikna etmeyi başaramasalar anında alaşağı edilirler.

İsyancıları insandışılaştırarak muhafızların onları vurma-sını kolaylaştıran branda, bu “böl ve yönet” taktığının bir simgesidir. “Kardeşler!” haykırışı ise *kardeşleşmenin* karşı-taktığını temsil eder.

Kardeşleşme, başka yerlerde ne olup bittiğine dair yalanları çürütür, ama en büyük gücünü muhtemelen doğrudan insani temasın yarattığı duygusal etkiden alır; bu temas, askerlere isyancıların kendilerinden özünde hiç de farklı olmadığını hatırlatır. Devlet, doğal olarak, başka bölgelerden yaşananlardan habersiz ve mümkünse aynı dili bile konuşmayan askerler getirterek bu tür bir temasın önüne geçmeye çalışır; buna rağmen isyancı fikirlerden çok fazla “etkilenen” olursa da bu askerleri hızla başkalarıyla değiştirir. (1956 Macar devrimini bastırmak için gönderilen bazı Rus askerlerine Almanya’da oldukları ve sokaklarda

karşılarına çıkan insanların yeniden hortlayan Naziler olduğu söylenmişti!)

Hükümetler, en radikal unsurları açığa çıkarmak ve onları ortadan kaldırmak için, bazen kasıtlı olarak, şiddetli bir baskı için bahane oluşturacak bir durumu provoke ederler. Ancak bu tehlikeli bir oyundur, çünkü Potemkin olayında olduğu gibi, meseleyi zorlamak silahlı kuvvetlerin halkın tarafına geçmesine neden olabilir. Yönetenler açısından en ideal strateji, nihai hesaplaşmaya girme riski yaratmadan, tam kararında bir tehdit savurmaktır. Bu strateji, 1980–81 yıllarında Polonya’da işe yaradı. Rus bürokratları, Polonya’yı işgal etmenin kendi çöküşlerini getirebileceğini biliyorlardı; böyle bir işgal tehdidin mütemadiyen hissettirilmesi ise, aslında devleti kolayca yıkabilecek olan radikal Polonyalı işçilerin gözünü korkutmayı başardı ve onları Polonya içindeki askeri-bürokratik güçlerin varlığını sürdürmesini kabullenmek zorunda bıraktı. Bu yerli askeri-bürokratik güçler sonunda, Rusları yardıma çağırmak zorunda kalmadan hareketi bastırmayı başardılar.

Enternasyonalizm

“Devrimleri yarıda bırakanlar yalnızca kendi mezarlarını kazarlar.” Devrimci bir hareket yerel bir zafer elde edip, ardından daha ileri gitmeyi denemeye hazır hale gelene kadar sistemle barış içinde bir arada yaşamayı bekleyemez. Mevcut tüm iktidar odakları, gerçekten radikal olan herhangi bir kitle hareketini henüz yayılmadan yok etmek için aralarındaki fikir ayrılıklarını bir kenara bırakacaktır. Bu hareketi olur da askeri olarak eze-mezlerse, ekonomik olarak boğacaklardır (ulusal ekonomiler günümüzde küresel olarak birbirine o kadar bağımlıdır ki hiçbir ülke bu tür bir baskıdan muaf değildir). Bir devrimi savunmanın tek yolu, onu hem niteliksel hem de coğrafi olarak *genişletmek*-tir. İçeriden gelecek bir gerici dalgaya karşı tek güvence, yaşamın her alanının en radikal şekilde özgürleştirilmesidir. Dış müdahaleye karşı tek güvence ise, mücadelenin en hızlı şekilde enternasyonalleştirilmesidir.

Enternasyonal dayanışmanın en derin ifadesi, elbette kendi ülkende paralel bir devrim yapmaktır (1848, 1917–1920, 1968).

Bunun gerçekleşemediği durumlarda, en acil görev, en azından kendi ülkenden yapılacak karşıdevrimci bir müdahaleyi engellemektir; tıpkı Amerikan İç Savaşı sırasında İngiliz işçilerin (pamuk ithalatı yapılamadığı için daha fazla işsizlik anlamına gelecek olsa bile) kölecî güney eyaletlerini desteklememesi için hükümetlerine baskı yapması gibi, Rus devriminden sonraki iç savaş sırasında Batılı işçilerin, hükümetlerinin gerici güçleri destekleme girişimlerine karşı greve gidip isyan etmesi gibi ya da Avrupa ve Amerika'daki insanların, ülkelerinin sömürge karşıtı isyanları bastırmasına karşı çıkması gibi.

Ne yazık ki, bu tür asgari düzeydeki savunma çabaları bile nadiren görülür. Olumlu bir enternasyonalist destek sağlamak ise daha da zordur. Egemenler en güçlü ülkelerin kontrolünü ellerinde tuttıkları sürece, doğrudan kişisel takviye göndermek hem zordur hem de etkisi sınırlıdır. Silahlar ve diğer malzemeler yolda engellenebilir. Hatta iletişim bile bazen iş işten geçene kadar sağlanamaz.

Ancak kesinlikle yerine ulaşan bir şey vardır; o da bir grubun, bir başkası üzerindeki gücünden veya iddialarından vazgeçtiğini duyurmasıdır. Örneğin, İspanya'daki 1936 faşist ayaklanmasının ana üslerinden biri İspanyol Fas'ıydı. Franco'nun askerlerinin çoğu Faslıydı ve antifaşist güçler, Fas'ın bağımsızlığını ilan ederek, böylece Franco'nun arkasından bir isyan çıkmasını teşvik edip güçlerini bölerek bu durumu lehlerine çevirebilirlerdi. Böyle bir isyanın diğer Arap ülkelerine yayılma ihtimali, Franco'yu destekleyen Mussolini'nin de İtalya'nın Kuzey Afrika sömürgelerini savunmak üzere güçlerini başka yerlere sevk etmek zorunda bırakırdı. Ancak İspanyol Halk Cephesi hükümetinin liderleri, sömürge karşıtlığının bu şekilde teşvik edilmesinin, yardım almayı umdukları Fransa ve İngiltere'yi ürküteceği korkusuyla bu fikri reddettiler. Söylemeye gerek bile yok, o yardım hiçbir zaman gelmedi.¹⁰

10 Eğer bu soru, (silahlara el koyup faşist darbeye tek başlarına direnenek tereddüt içindeki Halk Cephesi hükümetini devre dışı bırakmış ve bu süreçte devrimi başlatmış olan) İspanyol işçilerine açıkça sorulsaydı, muhtemelen Fas'a bağımsızlık verilmesini kabul ederlerdi. Ancak si-

Benzer şekilde, 1979'da isyancı İranlılar, Humeyniciler güçlerini iyice sağlamlaştırmadan önce, Kürtlerin, Beluçların ve Azerbaycanlıların tam özerkliğini desteklemiş olsaydı, en radikal İranlı akımları en sağlam müttefiklerinin arasına katmış olurdu. Üstelik devrim böylece bu halkların diğer bölümlerinin yaşadığı komşu ülkelere yayılabilir, aynı anda İran'daki Humeynici gericiiler zayıflatılabilirdi.

Başkalarının özerkliğini teşvik etmek, bundan yararlanabilecek herhangi bir örgütü veya rejimi desteklemek anlamına gelmez. Bu, kendi meselelerini çözmeyi Faslıların, Kürtlerin vs. kendisine bırakmaktır. Burada umulan, bir ülkedeki hiyerarşi karşıtı bir devrim örneğinin diğerlerinin de kendi hiyerarşilerine meydan okuması için bir esin kaynağı olmasıdır.

Bu bizim tek umudumuzdur, ancak tümüyle gerçekdışı bir umut da değildir. Gerçekten özgürleşmiş bir hareketin bulaşıcılığı asla hafife alınmamalıdır.

yasi liderler -buna pek çok anarşist lider de dahil- tarafından antifaşist birlik adına bu hükümete katlanmaya bir kez ikna edildikten sonra, bu tür konulardan habersiz bırakıldılar.

İspanya devrimi, Franco'ya karşı eşzamanlı yürüyen iç savaş ve antifaşist kamp içindeki keskin çelişkiler yüzünden karmaşık bir hal almış ve gölgede kalmış olsa da, tarihteki en zengin tek devrimci deneyim olmayı sürdürmektedir. Antifaşist kamp, iki-üç milyon anarşist ve anarko-sendikalist ve buna nazaran oldukça küçük bir grup oluşturan devrimci Marksistlerin (POUM) yanı sıra, burjuva cumhuriyetçilerini, etnik özerklik yanlılarını, sosyalistleri ve devrimi bastırmak için ellerinden gelen her şeyi yapan Stalinistleri içeriyordu. Bu devrim üstüne yazılmış en kapsamlı tarih incelemeleri Pierre Broué ve Emile Témime'in *Revolution and the War in Spain* ve Burnett Bolloten'in *The Spanish Revolution* kitaplarıdır (Bolloten bu kitabının büyük bir kısmını anıtsal son eseri *The Spanish Civil War* içine de dahil edilmiştir). Birinci elden iyi anlatılar için bkz.: George Orwell, *Katalonya'ya Selam*, çev. Jülide Ergüder, BGST Yayınları, 2014; Franz Borkenau, *The Spanish Cockpit*; Mary Low ve Juan Breá, *Red Spanish Notebook*. Okunmaya değer diğer kitaplar arasında şunları sayabiliriz: Vernon Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*; Murray Bookchin, *To Remember Spain*; Gerald Brenan, *The Spanish Labyrinth*; Sam Dolgoff, *The Anarchist Collectives*, Abel Paz, *Halk Silahlanınca*, çev. Gün Zileli, Kaos Yayınevi, 2021 ve Victor Alba & Stephen Schwartz, *Spanish Marxism versus Soviet Communism: A History of the P.O.U.M.*

4. YENİDEN DOĞUŞ

Elbette, burada ortaya konan türden bir tasarının uygulanabilir olmadığı ve insan doğasına aykırı düştüğü söylenecektir. Bu kesinlikle doğrudur. Uygulanabilir olmaktan uzaktır ve insan doğasına aykırıdır. Zaten bu yüzden hayata geçirilmeye değerdir ve bu yüzden önerilmektedir. Peki, uygulanabilir bir tasarı nedir? Uygulanabilir bir tasarı, ya hâlihazırda var olan ya da mevcut koşullar altında gerçekleştirilebilecek olan bir tasarıdır. Oysa insanın karşı çıktığı şey tam da bu mevcut koşulların kendisidir; bu koşulları kabul edebilecek her türlü tasarı ise yanlış ve aptalcadır. Bu koşullar ortadan kaldırılacak ve insan doğası değişecektir. İnsan doğası hakkında gerçekten bilinen tek şey, onun değiştiğidir. Değişim, insana atfedebileceğimiz yegâne niteliklerdir. Çöken sistemler, sırtını insan doğasının büyümesi ve gelişmesine değil de devamlılığına dayayanlardır.

- Oscar Wilde, *Sosyalizm ve İnsan Ruhu*

Ütopacılar devrim sonrası çeşitliliği hayal etmekte yetersiz kalırlar

Marx, özgürleşmiş bir toplumda insanların nasıl yaşayacağına dair öngörülerde bulunmayı haddini aşmak olarak görüyordu: “Bu konuda neyi, ne zaman, nasıl yapacaklarına ve hangi

araçları kullanacaklarına bizzat o insanlar karar verecektir. Bu meselede onlara herhangi bir tavsiyede bulunacak yetkinliği kendimde görmüyorum. Muhtemelen onlar da en az bizim kadar zeki olacaklardır” (Kautsky’ye mektup, 1 Şubat 1881). Marx’ın bu konudaki alçakgönüllülüğü, bir yandan onu kibirli ve otoriter olmakla suçlarken diğer yandan böyle bir toplumun ne olup ne olamayacağına dair kendi fantezilerini iddialı hükümler şeklinde dayatmaktan çekinmeyenlerin tutumuyla tam bir tezat oluşturur ve takdiri hak eder.

Bununla birlikte, Marx ne hayal ettiği konusunda biraz daha açık olsaydı, Stalinist bürokratların onun fikirlerini uyguluyormuş gibi davranmaları çok daha zor olurdu. Özgürleşmiş bir toplumun kusursuz bir taslağını çıkarmak ne mümkündür ne de gereklidir; ancak insanların böyle bir toplumun doğası ve uygulanabilirliği hakkında bir fikri kesinlikle olmalıdır. Mevcut sisteme karşı uygulanabilir hiçbir alternatifin olmadığı kanısı, insanları boyun eğmeye ve teslimiyete iten şeylerin başında gelir.

Ütopyacı spekülasyonlar statükoyu kanıksama alışkanlığından kurtulmamıza yardımcı olabilir, gerçekten ne istediğimiz ve nelerin mümkün olabileceği üzerine düşünmemizi sağlayabilir. Bu tür spekülasyonları Marx ve Engels’in eleştirdiği olumsuz anlamıyla “ütopyacı” kılan şey, mevcut koşulları hesaba katmayı başaramamalarıdır. Genellikle buradan oraya nasıl ulaşabileceğimize dair ciddi bir fikirleri yoktur. Sistemin baskı yapma ve içine alıp eritme gücünü göz ardı eden ütopyacı yazarlar genellikle katlanarak büyüyen bir değişim hayal ederler; ütopyacı toplulukların veya ütopyacı fikirlerin yayılmasıyla birlikte giderek daha fazla insanın bu harekete katılacağını ve eski sistemin kendiliğinden çöküvereceğini varsayarlar.

Umarım elinizdeki metin, yeni bir toplumun nasıl ortaya çıkabileceğine dair biraz daha gerçekçi fikirler sunabilmiştir. Her halükârda, bu noktada ileriye doğru bir adım atıp biraz da kendim spekülasyon yapacağım.

Meseleyi basitleştirmek adına, zaferle sonuçlanmış bir devrimin temel altyapılara çok fazla zarar vermeden tüm

dünyaya yayıldığını varsayalım; öyle ki artık iç savaş sorunlarını, dış müdahale tehditlerini, dezenformasyonun yarattığı kafa karışıklıklarını veya devasa boyuttaki acil yeniden yapılanma süreçlerinin geciktirilmesini hesaba katmamıza gerek olmasın ve böylece, kökten dönüştürülmüş yeni bir toplumda ortaya çıkabilecek bazı meseleleri doğrudan inceleyebilelim.

Anlatımı daha açık kılma adına şart kipi yerine gelecek zaman kipi kullanacak olsam da, burada sunulan fikirler emirler veya öngörüler değil, üstüne düşünülmesi gereken olanaklardan ibarettir. Böyle bir devrim bir gün olur da gerçekleşirse, kitlesel olarak girilen deneyler sadece birkaç yılda değişkenlerin birçoğunu öylesine değiştirecektir ki, en cesur tahminler bile çok geçmeden gülünç derecede ürkek ve hayal gücünden yoksun görünecektir. Yapabileceğimiz en makul şey, daha en başta karşımıza çıkacak sorunları ve sonraki gelişmelerin temel eğilimlerinden bazılarını tasavvur etmeye çalışmaktır. Ancak ne kadar çok hipotezi incelersek, o kadar çok olasılığa hazırlıklı oluruz ve farkında olmadan eski kalıplara geri dönme ihtimalimiz de o kadar azalır.

Kurgusal ütopyaların birçoğu, aşırı abartılı olmak şöyle dursun, genellikle yazarın en sevdiği fikirlerin tekdüze bir şekilde uygulanmasıyla sınırlı kaldığı için fazlasıyla dar görüşlüdür. Marie Louise Berneri'nin bu alandaki en iyi inceleme olan *Journey through Utopia* kitabında belirttiği gibi: "Tüm ütopyalar, şüphesiz, kişisel tercihleri yansıtır; ancak yazarları genellikle kişisel zevklerinin yasalaşması gerektiği gibi bir kibre kapılırlar; eğer kendileri sabahları erken kalkıyorlarsa hayali topluluklarının tamamı da sabah saat dörtte uyanmak zorundadır; kadınların makyaj yapmasından hoşlanmıyorlarsa makyaj yapmak suç sayılır; kıskanç bir kocaysalar sadakat-sizlik ölümle cezalandırılır."

Yeni toplum hakkında kendinden emin bir şekilde öngörülecek bir şey varsa, o da bu toplumun tek bir kişinin hayal gücünden ya da yapılabilecek her türlü tanımdan çok *daha fazla çeşitliliğe* sahip olacağıdır. Farklı topluluklar her türlü zevki yansıtacaktır — estetik ve bilimsel, mistik ve rasyonalist, yük-

sek teknoloji yanlısı ve neo-primitif, münzevi ve komünal, çalışkan ve tembel, spartalı [yani çileci] ve epikürcü [yani hazcı], geleneksel ve deneysel — ve tüm bunlar, her türlü yeni ve öngörülemez kombinasyon içinde sürekli evrim geçirmeye devam edecektir.¹

Ademi merkezileşme ve koordinasyon

Ademi merkezileşmeye ve yerel özerkliğe doğru güçlü bir eğilim olacaktır. Küçük topluluklar elbirliği alışkanlıklarını geliştirir, doğrudan demokrasiyi kolaylaştırır ve en zengin toplumsal deneyin gerçekleştirilmesine olanak tanır: Eğer yerel bir deney başarısız olursa bundan yalnızca küçük bir grup zarar görür (ve diğerleri yardıma koşabilir); ama eğer başarılı olursa taklit edilir ve sağladığı avantaj dalga dalga yayılır. Ademi merkezileşmiş bir sistem, kazara meydana gelen aksamalara veya sabotajlara karşı da daha az kırılgandır. (Sabotaj tehlikesi muhtemelen her halükârda göz ardı edilebilecek düzeyde olacaktır, zira özgürleşmiş bir toplumun düşmanların sayısının, mevcut sistemin sürekli ürettiği bir sürü amansız düşmanın sayısının yanına yaklaşması bile pek olası değildir.)

Fakat ademi merkezileşme, insanları birbirinden yalıtarak hiyerarşik kontrolü besleyebilir de. Üstelik bazı şeyler en iyi büyük ölçekte organize edilebilir. Tek bir büyük çelik fabrikası, her toplulukta bulunan ayrı ayrı eritme ocaklarının toplamına nazaran daha az enerji harcar ve çevreye daha az zarar verir. Kapitalizm, daha büyük bir çeşitliliğin ve kendi kendine yeterliğin daha mantıklı olacağı bazı alanlarda aşırı merkezileşmeye yönelmiştir; rasyonel olmayan rekabeti yüzünden, standartlaştırılması ve merkezi olarak koordine edilmesi daha mantıklı olan birçok

1 P.M.'in bastığı *Bolo'bolo* (1983; yeni baskı: Semiotext(e), 1995), bu çeşitliliği tümüyle tanıyan ve buyur eden az sayıdaki ütopyadan biridir. Kitabın uçarıkları ve nevi şahsına münhasırlıklarını, oraya nasıl varabileceğimize dair pek de gerçekçi olmayan fikirlerini bir kenara bırakırsak, devrim sonrası bir toplumun temel sorunlarının ve olanaklarının birçoğuna değinmektedir. [Türkçede: *bolo' bolo*, çev. Kolektif, Kaos Yayınevi, 2002.]

şeyi ise parçalamıştır. Paul Goodman'ın (günümüz dünyasında çeşitli bağlamlarda ademi merkezileşmenin artılarını ve eksilerini gösteren ilginç örneklerle dolu olan) *People or Personnel* [İnsanlar mı Personel mi] kitabında belirttiği gibi, nerede, nasıl ve ne ölçüde ademi merkezileşmeye gidileceği, cevapları ancak deneylerin içinden bulunabilecek olan ampirik sorulardır. Söyleyebileceğimiz tek şey, yeni toplumun bir fetiş haline getirmeden, mümkün olduğunca ademi merkezileşmeye yöneleceğidir. Çoğu şey küçük gruplar veya yerel topluluklar tarafından halledilebilir; bölgesel ve küresel konseyler ise, yalnızca geniş çaplı etkileri olan ya da önemli ölçek ekonomisi avantajı sağlayan alanlarla sınırlı kalacaktır. Çevre restorasyonu, uzay keşifleri, anlaşmazlıkların çözümü, salgın hastalıkların kontrolü, küresel üretim, dağıtım, ulaşım ve iletişimin koordinasyonu, belirli uzmanlık alanlarına yönelik tesislerin (örneğin yüksek teknoloji donanımlı hastaneler veya araştırma merkezleri) idamesi bu alanlar arasında sayılabilir.

Doğrudan demokrasinin eski tarz kasaba toplantılarında yeterince iyi işleyebileceği, modern toplumların büyüklüğü ve karmaşıklığının ise buna izin vermediği çok sık dile getirilir. Milyonlarca insan, her mesele hakkında kendi görüşünü nasıl ifade edebilir?

Ama bunu yapmalarına gerek yoktur ki. Pratik meselelerin birçoğunun çözümünde seçeneklerin sayısı nihayetinde bellidir; bu seçenekler bir kez ortaya konup en önemli argümanlar ileri sürüldükten sonra, daha fazla uzatılmadan bir karara varılabilir. 1905 sovyetlerini ve 1956 Macar işçi konseylerini gözlemleme fırsatı bulanlar, insanların konuşmalarının kısıllığı ve karara varmalarının hızı karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Doğrudan sadede gelerek konuşanlar genellikle delege olarak seçiliyordu; boş laf salatası yapanlar ise, insanların vaktini boşa harcadıkları için sert tepki görüyordu.

Daha karmaşık meseleler için, çeşitli olasılıkları araştırmak ve farklı seçeneklerin doğurabileceği sonuçları meclislere rapor etmek üzere komiteler seçilebilir. Bir plan kabul edildikten sonra, daha küçük komiteler gelişmeleri izlemeye devam

edebilir ve planda değişiklik yapılmasını gerektirebilecek yeni etkenlerden meclisleri haberdar edebilir. Tartışmalı konularda ise, alternatif önerilerin formüle edilmesi ve karşıt görüşlerin ortaya konmasını kolaylaştırmak amacıyla, zıt bakış açılarını yansıtan (örneğin teknoloji yanlısı ile teknoloji karşıtı gibi) birden fazla komite kurulabilir. Her zaman olduğu gibi, delegeler (kendi çalışmalarının organizasyonu hariç hiçbir konuda) hiçbir karar dayatamayacaklardır; ayrıca hem işlerini iyi yapmalarını sağlamak hem de geçici sorumluluklarının başlarını döndürmesini engellemek adına, rotasyon ve görevden geri çağırılma esaslarına bağlı kalınacaktır. Çalışmaları kamusal denetime açık olacak ve nihai karar yetkisi her zaman meclislere ait olacaktır.

Modern bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojileri, herkesin verileri ve öngörülerini bizzat anında kontrol edebilmesini, ayrıca kendi önerilerini geniş kitlelere ulaştırabilmesini mümkün kılacaktır. Günümüzdeki abartılı propagandalara rağmen, bu tür teknolojiler demokratik katılımı kendiliğinden ya da otomatik olarak teşvik etmez; ancak uygun şekilde dönüştürölüp halkın denetimine tabi kılınırlarsa, bu katılımı kolaylaştırma potansiyeline elbette sahiptirler.²

2 Sözde ağ devrimi şimdiye kadar çoğunlukla gösteri dünyasının faso fisolarının daha fazla dolaşıma girmesiyle sınırlı kalmış olsa da, modern iletişim teknolojileri totaliter rejimlerin sarsıntıya uğratılmasında önemli bir rol oynamaya devam ediyor. Yıllar önce Stalinist bürokrasiler, *samizdat* [yeraltı yayını] yazıların çoğaltılmasında kullanılmaları diye fotokopi makineleri, hatta daktiloların kullanımını kısıtlayarak kendi işleyişlerini felç etmek zorunda kalmışlardı. Yeni teknolojileri kontrol etmenin daha da zor olduğu her gün daha iyi görülüyor: "Muhafazakâr *Guangming Daily* gazetesi, Pekin'deki yaklaşık 90.000 yasadışı faks makinesine yönelik olarak yeni baskıcı tedbirlerin alındığını yazdı. Çinli analistler, rejimin faks makinelerinin yaygınlaşmasının bilgi akışını fazlasıyla serbestleştirmesinden korktuğunu söylüyor. Bu makineler, 1989'da askeri müdahaleyle sonuçlanan öğrenci gösterileri sırasında yaygın olarak kullanılmıştı... Londra gibi Batı başkentlerindeki evlerinden muhalifler, Suudi Arabistan'daki aktivistlere rahatça mesajlar gönderebiliyorlar; bu aktivistler de mesajları kendi evlerinde internet üzerinden indirebiliyor, gecenin bir yarısı kapılarının çalınmasından artık korkmak zorunda kalmıyorlar... Siyasetten por-

Telekomünikasyon, delegeleri bilgiyi bir taraftan öbür tarafta taşıma işi gördükleri geçmişteki radikal hareketler içinde olduklarından daha önemsiz hale getirecektir. Çeşitli öneriler önceden dolaşıma sokulup tartışılabilecektir; ayrıca eğer bir mesele yeterince ilgi uyandırıyorsa, konsey toplantıları yerel meclislere canlı olarak bağlanabilecek, böylece yerel meclislerin delegelerin kararlarını derhal onaylaması, değiştirmesi veya reddetmesi mümkün olacaktır.

Ancak meseleler pek de tartışmalı olmadığında, delegelere verilen yetki ve görev sınırları muhtemelen epey esnek tutulacaktır. Genel bir karara varıldıktan sonra (örnek olarak; “Bu bina bir kreş olarak hizmet verecek şekilde yeniden düzenlenmelidir”), bir meclis ayrıntılı bir hesap verme süreciyle uğraşmadan, planı uygulamaya koyması için gönüllülere çağrıda bulunabilir ya da bir komite seçebilir.

Suistimallere karşı tedbirler

Boş boş durup ilkesel saflık peşinde koşanlar her zaman olası suiistimal senaryoları üretebilirler: “İşte bakın! Kim bilir bu delegeler ve teknokrat uzmanlar el altından ne sin-

nografiye kadar her tabu konu, isimsiz elektronik mesajlar aracılığıyla hükümetin sıkı denetiminden kaçarak kolayca yayılıyor. . . Pek çok Suudi, kendisini ilk kez dini açıkça tartışırken buluyor. Dinden dönmenin cezasının ölüm olduğu bir ülkede yepyeni bir durum yaşanıyor, ateistler ve köktendinciler Suudi siber uzayında düzenli olarak kozlarını paylaşıyorlar... Tüm bilgisayarları ve telefon hatlarını kaldırmadan interneti yasaklamak mümkün değil... Uzmanlar, bilgiye ulaşmak için sıkı çalışmayı göze alanlar için, herhangi bir hükümetin internetteki bilgiye erişimi tamamen engellemek için yapabileceği çok az şey olduğunu söylüyorlar. Şifrelenmiş e-postalar ve ülke dışındaki servis sağlayıcılara abone olmak, internette anlayan bireylerin mevcut internet kontrollerini atlatmak için başvurabileceği iki seçenektir... Baskıcı Doğu Asya hükümetlerinin, dış medya kaynaklarına sınırsız erişimden daha çok korktuğu bir şey varsa, o da ülkelerinin hızla büyüyen bilişim endüstrisindeki rekabet gücünün zarar görmesidir. Singapur, Malezya ve Çin’de iş dünyasında, interneti sansürlemenin nihayetinde bu ülkelerin bölgedeki en ileri teknolojiye sahip olma hedefine ulaşmalarına engel olabileceği yollu itirazlar şimdiden dile getirilmeye başlandı.” (*Christian Science Monitor*, 11 Ağustos 1993, 24 Ağustos 1995 ve 12 Kasım 1996.)

si, ne elitist manevralar tezgâhlayabilir!" Ancak şu bir gerçek ki, çok büyük insan kitleleri her detayı her an doğrudan denetleyemez. Her toplum, *bir ölçüde* insanların iyi niyetine ve sağduyusuna güvenmek zorundadır. Asıl mesele, suistimallerin genelleşmiş bir özyönetim altında, diğer tüm toplumsal örgütlenme biçimlerine kıyasla çok daha az mümkün olmasıdır.

Bir özyönetim toplumunu başlatacak özerkliği göstermiş olan insanlar, hiyerarşinin yeniden ortaya çıkma belirtilerine karşı doğal olarak tetikte olacaklardır. Delegelerin yetkilerini nasıl kullandıklarını dikkatle izleyecekler ve onları mümkün olduğunca sık rotasyona tabi tutacaklardır. Hatta bazı amaçları gerçekleştirmek için, tıpkı eski Atinalılar gibi, seçimlerin popülerite yarışına ve gizli pazarlıklara dönmesini engellemek adına, delegeleri kura yöntemiyle belirleyebilirler. Teknik uzmanlık gerektiren konularda, gerekli bilgi daha geniş kitlelere yayılana ya da söz konusu teknoloji basitleştirilip aşamalı olarak devreden çıkarılana kadar uzmanlara karşı temkinli bir duruş sergileyeceklerdir. Herhangi bir hile veya düzenbazlığın ilk belirtisinde alarm zilini çalmak üzere şüpheli gözlemciler görevlendirilecektir. Yanlış bilgi veren bir uzman kısa sürede tespit edilecek ve kamuoyu önünde güvenirliliğini yitirecektir. Herhangi bir hiyerarşik komponun, sömürmeye veya tekelleştirme yönelik herhangi bir girişimin en ufak emaresi bile toplumsal bir infiale yol açacak; dışlama, el koyma, fiziksel baskı ya da gerekli görülen diğer her türlü yolla derhal ortadan kaldırılacaktır.

Potansiyel suistimaller konusunda endişe duyanlar için bu ve benzeri tedbirler her zaman el altında tutulacaktır, fakat bunlara başvurma sık sık gerekli olacağını sanmıyorum. Ciddi olan herhangi bir meselede insanlar, üstlenebilecekleri kadar yetkilendirme veya denetim hakkı talep edebilirler. Ancak çoğu durumda muhtemelen delegelere kendi muhakemelerini ve yaratıcılıklarını kullanabilmeleri için makul bir hareket alanı tanıyacaklardır.

Genelleşmiş özyönetim, hem geleneksel solun hiyerarşik biçimlerinden hem de anarşizmin daha indirgemeci form-

larından kaçınır. “Antitoriter” bir ideoloji de dahil olmak üzere, hiçbir ideolojiye göbekten bağlı değildir. Eğer bir sorunun çözümü bir ölçüde belirli bir uzmanlık ya da “liderlik” gerektiriyorsa, sürece dahil olan insanlar bunu kısa sürede fark edecek ve günümüzün radikal dogmatistlerinin onaylayıp onaylamayacağını hiç dert etmeden, durumu çözmek için *kendi* uygun gördükleri adımları atacaktırlar. Tartışmaya bile gerek olmayan belli işlevler için, uzmanları ucu açık sürelerle atamay ve konumlarını kötüye kullanmaları gibi düşük bir ihtimal gerçekleşmediği müddetçe onlarla devam etmeyi en pratik yol olarak görebilirler. Hızlı ve bağlayıcı kararların alınmasının hayati önem taşıdığı bazı acil durumlarda ise (örneğin yangınla mücadele gibi), ihtiyaç duyulan otorite gücünü belirlenen kişilere geçici bir süreliğine doğal olarak tanıyacaktırlar.

Oybirliği, çoğunluk yönetimi ve kaçınılmaz hiyerarşiler

Ancak bunlar istisnai durumlar olarak kalacaktır. Genel kural, uygulanabilir olduğunda oybirliği, zorunlu kalındığında ise çoğunluk kararı olacaktır. William Morris’in *Hiçbir Yerden Haberler* (en sağduyulu, katılıktan uzak ve ayakları yere basan ütopyalardan biri) kitabındaki bir karakter, demir köprünün bir taş köprüyle değiştirilip değiştirilmemesi üzerinden bir örnek verir. Bu fikir bir sonraki Forum’da önerilir. Eğer net bir oybirliği varsa mesele çözülmüştür ve doğrudan uygulamanın ayrıntılarını planlamaya geçerler. Fakat...

... birkaç komşu aynı düşüncede değilse, o iğrenç demir köprünün bir süre daha iş görebileceğini düşünüyor ve hemen o sırada yeni bir köprünün yapımıyla uğraşmak istemiyorlarsa o zaman için oylama ertelenir ve bir sonraki Forum’da biçim tartışması açarlar. Bu arada karşılıklı lehte ve aleyhte savlarda bulunulur ve bunlardan bazıları basılır, bu sayede herkes ne olup bittiğini bilir. Forum yeniden toplandığında düzenli bir tartışma yapılır ve sonunda el kaldırmak suretiyle oylama yapılır. Eğer çıkan ret ve kabul oyları birbirine çok yakınsa konu bir kez daha yeniden görüşülmek üzere ertelenir; eğer oylar arasında büyük fark varsa, azınlıkta

kalanlardan bu genel görüşe uyup uymayacakları sorulur, çoğu zaman da büyük bölümü uyar. Eğer reddederlerse, konu üçüncü kez ele alınır ve bu kez azınlık saflarında belirligin bir artış ortaya çıkmazsa çoğunluk kararına uyarlar, gerçi yanlış hatırlamıyorsam konunun bir kez daha görüşülmesini istemelerine imkân tanıyan unutulmuş bir kural daha vardır. Fakat sonuç olarak, her zaman için ikna olurlar: Belki görüşlerinin yanlış olduğuna değil ama ikna yoluyla ya da zor kullanarak kendi görüşlerini topluluğa benimsetemeyeceklerine.³

Ne olursa olsun ortada çatışan ekonomik çıkarlar kalmadığından, bu gibi durumların son derece basitleştiğini unutmamak gerek. Hiç kimsenin sırf çok parası var diye, medyayı kontrol ediyor diye, bir inşaat şirketine ya da önerilen yerin yakınında bir arsaya sahip diye insanları şu ya da bu yönde oy vermeye ikna etmek için rüşvet verme veya göz boyama gücü ya da böyle bir motivasyonu kalmamıştır. Çıkar çatışmaları ortadan kalktığından, insanlar -en azından karşı tarafı yatıştırmak ve kendi hayatlarını kolaylaştırmak için bile olsa- doğal olarak işbirliğine ve uzlaşmaya yöneleceklerdir. Bazı topluluklar, azınlıkların haklarını gözetmek için resmi düzenlemelere sahip olabilir (örneğin, sadece “hayır” oyu vermek yerine, topluluğun %20’si belirli bir öneriye “şiddetle itiraz ederse”, o önerinin kabul edilmesi için en az %60 çoğunluk aranması gibi); ancak durumlar tersine döndüğünde kendileri de aynı muameleyle karşılaşmasın diye, hiçbir taraf bu tür resmi yetkileri suistimal etmeye yanaşmayacaktır. Tekrarlanan ve uzlaşmaya vardırılmayan çatışmaların temel çözümü ise geniş kültürel çeşitlilikte yatacaktır: Eğer demir köprüleri vb. tercih eden insanlar, Morris tarzı zanaat gelenekçileri karşısında sürekli azınlıkta kaldıklarını görürlerse, kendilerinininkine daha uygun zevklerin hâkim olduğu komşu bir topluluğa her zaman taşınabilirler.

Mutlak oybirliği konusunda ısrarcı olmak, yalnızca sürece dahil olan insan sayısı nispeten az ve mesele acil değilse mantıklıdır. Çok sayıda insan söz konusu olduğunda tam bir fikir birliği nadiren mümkündür. Olası bir çoğunluk tiranlığı endişesiyle, bir

3 *Hiçbiryer’den Haberler*, çev. Bahadır Sina Şener ve Kerem Karaerkek, Kaos Yayınevi, 2002, s. 112-113.

azınlığın çoğunluğu mütemadiyen engelleme hakkını savunmak ya da işleri “yapısız” bırakırsak bu tür sorunların kendiliğinden yok olacağını hayal etmek abestir.

Yıllar önce yayımlanan ve oldukça bilinen bir makalede (Jo Freeman’ın “Yapısızlığın Tiranlığı”) dendiği gibi, yapısız bir grup diye bir şey yoktur, yalnızca farklı yapı türleri vardır. Yapısız bir grup genellikle, kendi içinde etkili bir yapıya sahip olan kliklerin egemenliği altına girer. Örgütlenmemiş üyelerin bu tür bir eliti kontrol etme imkânı yoktur; hele de antiotoriter ideolojileri böyle bir elitin var olduğunu kabul etmelerini engellediğinde durum daha da vahim bir hal alır.

Oybirliğine ulaşamadığı durumlarda çoğunluk kuralını bir yedek mekanizma olarak kabul etmeyen anarşistler ve oybirlikçiler, insanları oybirliğine doğru yönlendirmekte mahir olan de facto liderleri izlemek dışında genellikle pratik kararlar alamazlar. Bu liderler, başarılarını genellikle muhalefetin tamamını sıkılıp eve gidene kadar o bitmek bilmeyen toplantılara -hiç değilse- katlanabilme kapasitelerine borçludur. Kılı kırk yarıp işçi konseylerini ya da zorlamanın en ufak izini taşıyan her şeyi reddeden bu kesimler, günün sonunda genellikle en düşük ortak payda üstüne bina edilmiş sahip, radikalizmden çok uzak projelere razı olmak zorunda kalırlar.

Amansız mücadelelerin tam ortasındaki insanların apar topar giriştikleri doğaçlamalardan ibaret olan geçmişteki işçi konseylerinin kusurlarını ve eksikliklerini göstermek kolaydır. Ancak bu kısa ömürlü çabalar, körü körüne taklit edilecek kusursuz modeller olmasa bile, bugüne kadar ortaya konanlar arasında, doğru yönde atılmış en pratik adımı temsil ederler.

Riesel’in konseyler hakkındaki makalesi (*SI Anthology*, s. 270–282 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 348–362]), bu eski hareketlerin sınırlarını tartışır ve konsey iktidarının, yalnızca seçilen delege konseylerinin değil, bir bütün olarak halk meclislerinin egemenliği olarak anlaşılması gerektiğini vurgulaması son derece yerindedir. İspanya’daki bazı radikal işçi grupları, bu son hususla ilgili olarak herhangi bir muğlaklığa mahal vermemek adına, kendilerini “konseyci” yerine “meclisçi” olarak adlandırdı-

mişlardır. CMDO (İşgalleri Sürdürme Konseyi) bildirilerinden biri (*SI Anthology*, s. 351 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 444] [Tüm İşçilere Çağrı]), konseyci demokrasinin temel niteliklerini şöyle sıralar:

1. Tüm dış otoritelerin lağvedilmesi
2. Doğrudan ve eksiksiz demokrasi
3. Karar alma ve uygulama süreçlerinin pratikte birliği
4. Kendilerini yetkilendirenler tarafından her an görevden alınabilecek delegeler
5. Hiyerarşinin ve bağımsız uzmanlık alanlarının kaldırılması
6. Özgürleşmiş bir yaşamın tüm koşullarının bilinçli yönetimi ve dönüştürülmesi
7. Kesintisiz ve yaratıcı kitlesel katılım
8. Enternasyonalist genişleme ve koordinasyon

Bu nitelikler kabul edilip hayata geçirildiği anda, insanların bu yeni toplumsal örgütlenme biçimini “anarşi”, “komünalizm”, “komünist anarşizm”, “konsey komünizmi”, “liberter komünizm”, “liberter sosyalizm”, “katılımcı demokrasi” veya “genelleşmiş özyönetim” olarak adlandırması ya da bu örgütlenmenin iç içe geçen çeşitli bileşenlerine “işçi konseyleri”, “iş karşıtı konseyler”, “devrimci konseyler”, “devrimci meclisler”, “halk meclisleri”, “halk komiteleri”, “komünler”, “kolektifler”, “kibutzlar”, “bololar”, “forumlar”, “yakınlık grupları” veya başka bir şey demesi pek bir şey değiştirmeyecektir. (“Genelleşmiş özyönetim” ne yazık ki kulağa çok çarpıcı gelmeyen bir ifade, yine de amaca ve araca aynı anda atıfta bulunma ve “anarşi” veya “komünizm” gibi terimlerin yanıltıcı çağrışımlardan azade olma gibi bir avantaja sahip.)

Her halükârda büyük ölçekli resmi örgütlenmelerin birer istisna olacağını unutmamak gerekir. Yerel meselelerin çoğu doğrudan ve resmiyete dökmeden halledilebilir. Bireyler veya küçük gruplar, belirli bir durumda ne uygun görünüyorsa onu yapıp yollarına devam edeceklerdir (“adhokrası”, yani duruma

özel yönetim). Çoğunluk kuralı ise, çıkar çatışmalarının başka türlü çözülemediği ve sayıları giderek azalan durumlarda başvurulacak bir son çare olarak kalacaktır.

Hiyerarşik olmayan bir toplum, sihirli bir şekilde herkesin eşit derecede yetenekli hale geleceği ya da her şeye eşit ölçüde katılması gerektiği anlamına gelmez; bu sadece, *maddi temellere dayanan ve maddi olarak beslenen* hiyerarşilerin ortadan kaldırıldığı anlamına gelir. Herkes en yüksek potansiyelini geliştirmesi için teşvik edildiğinde yetenek farklılıkları şüphesiz azalacaktır, ama asıl mesele şudur: Geriye kalan farklılıklar ne olursa olsun, bunlar artık zenginlik ya da güç farklılıklarına dönüşmeyecektir.

İnsanlar, bugüne nazaran çok daha geniş bir yelpazedeki faaliyetlere katılabilecekler; ancak istemiyorsa tüm görevleri daima dönüşümlü olarak üstlenmek zorunda kalmayacaklardır. Eğer birinin belirli bir işe karşı özel bir ilgisi ve yeteneği varsa, diğerleri muhtemelen -en azından bir başkası o işi denemek isteyene kadar- onun bu işi dilediğince yapmasına izin vermekten mutluluk duyacaktır. “Bağımsız uzmanlıklar” (toplumsal açıdan hayati öneme sahip bilgi veya teknolojiler üzerinde tekeli kontrol) ortadan kaldırılacak; buna karşılık açık, tahakküm içermeyen uzmanlıklar serpilip gelişecektir. İnsanlar ihtiyaç duyduklarında daha bilgili kişilerden tavsiye almaya devam edeceklerdir (yine de merak ediyorlarsa ya da şüphe duyuyorlarsa, konuyu kendi başlarına araştırmaya daima teşvik edileceklerdir). Bir öğretmene öğrenci, bir ustaya çırak, bir antrenöre veya bir yönetmene oyuncu olarak kendi istekleriyle tabi olmakta özgür kalacaklar; aynı şekilde bu ilişkiyi istedikleri an sonlandırmakta da tamamen özgür olacaklardır. Birlikte türküler söylemek gibi bazı faaliyetlere herkes doğrudan katılabilir; klasik bir konçertoyu icra etmek gibi diğer bazı faaliyetler ise sıkı bir eğitim ve uyumlu bir yönetim gerektirebilir, bu durumda bazı insanlar öncü roller üstlenirken, diğerleri onları takip edecek, bazıları ise sadece dinlemekten mutluluk duyacaktır. Her iki tür faaliyet için de bolca fırsat olmalıdır. Situasyonistlerin “gösteri” eleştirisi, mevcut toplumdaki aşırı ve baskın bir eğilimin eleştirisidir, herkesin günün yirmi dört saati “aktif bir katılımcı” olması gerektiği anlamına gelmez.

Zihinsel yetersizliği olan kişilerin bakımı için gerekli olan özen bir kenara bırakılırsa, kaçınılmaz olarak uygulanacak tek hiyerarşi, çocukların kendi işlerini çekip çevirebilecek olgunluğa erişene kadar yetiştirilme sürecindeki geçici hiyerarşi olacaktır. Yine de daha güvenli ve daha sağlıklı bir dünyada, çocuklara bugünkünden çok daha fazla özgürlük ve özerklik tanınabilir. Yaşamın yeni, oyuncu olanaklarına açık olma konusunda, yetişkinler çocuklardan en az çocukların yetişkinlerden öğrendiği kadar çok şey öğrenebilir. Diğer pek çok konuda olduğu gibi burada da genel kural, insanların kendi yerlerini kendilerinin bulmasına izin vermek olacaktır: Belirli bir projede yer alan on yaşındaki bir çocuk, o projedeki yetişkin ortaklarıyla eşit düzeyde söz hakkına sahip olabilir, projeye katılmayan bir yetişkinin ise hiçbir söz hakkı olmayacaktır.

Özyönetim herkesin birer dahi olmasını gerektirmez, insanların çoğunun tümüyle aptal olmaması yeterlidir. Asıl gerçek dışı taleplerde bulunan, mevcut sistemin ta kendisidir; sistematik olarak aptallaştırdığı insanların, rakip politikacıların programları ya da rakip metaların reklamlarındaki iddialar arasında mantıklı bir seçim yapabileceğini veya çocuk büyütme ya da yoğun bir otoyolda araba kullanmak gibi karmaşık ve ciddi sonuçları olan faaliyetleri hakkında yürütebileceğini iddia eden odur. Şu an kasıtlı olarak anlaşılmaz kılınan tüm o siyasi ve ekonomik sahte gündemlerin ortadan kaldırılmasıyla birlikte, çoğu meselenin aslında o kadar da karmaşık olmadığı görülecektir.

İnsanlar kendi hayatlarını yönetme şansını ilk kez elde ettiklerinde şüphesiz birçok hata yapacaklardır; ancak bu hataları hiyerarşik liderlerin aksine örtbas etmekte hiçbir çıkarları olmayacağı için, bunları kısa sürede fark edip düzelteceklerdir. Özyönetim, insanların her zaman doğru kararlar alacağını garanti etmez; fakat bunun dışındaki her toplumsal örgütlenme biçimi, kararları onlar adına bir başkasının alacağını garanti eder.

Savaşın ve suçun kökenlerini ortadan kaldırmak

Kapitalizmin ortadan kaldırılması, bugün devlete bir bane teşkil eden çıkar çatışmalarını da yok edecektir. Günümüzdeki savaşların çoğu esasen ekonomik çatışmalara dayan-

maktadır; görünüşte etnik, dinî veya ideolojik olan karşıtlıklar bile gerçek motivasyonlarını genellikle ekonomik rekabetten ya da nihayetinde siyasi ve ekonomik baskıyla bağlantılı olan psikolojik engellenmelerden alır. Amansız bir rekabet hüküm sürdüğü sürece, insanlar geleneksel gruplaşmalarına geri dönmeye ve daha rahat koşullar altında hiç de önemsemeyecekleri kültürel farklılıklar yüzünden birbirleriyle çekişmeye doğru kolayca yönlendirilebilirler. Savaş, yapıcı herhangi bir faaliyet biçiminden çok daha fazla emek, zorluk ve risk içerir; kendini gerçekleştirmek için gerçek fırsatlara sahip olan insanların yapacak daha ilginç işleri olacaktır.

Aynısı suçlar için de geçerlidir. Mağduru olmayan “suçları” bir kenara bırakırsak, suçların ezici bir çoğunluğu doğrudan ya da dolaylı olarak parayla ilgilidir ve meta sisteminin ortadan kaldırılmasıyla birlikte anlamsız hale gelecektir. Böylece topluluklar, ortaya çıkması hâlâ mümkün olan tek tük antisosyal davranışlarla başa çıkmak için çeşitli yöntemleri denemekte özgür olacaklardır.

Her türlü olasılık mevcuttur. Olaya karışan kişiler, iddialarını yerel topluluk veya kurayla belirlenen bir “jüri” önünde savunabilir; bu jüri ise, en uzlaştırmacı ve rehabilite edici çözümlere ulaşmak için çaba gösterir. Suçlu bulunan biri, bir tür kamu hizmetine “mahkûm edilebilir” — ancak bu hizmet, öfkeyi ve hıncı daha da katlamaktan başka bir işe yaramayan, küçük sadistlerin gözetimine bırakılmış, tam da tatsız ve aşağılayıcı olduğu için dayatılan angaryalar şeklinde değil, kişiyi daha sağlıklı ilgi alanlarıyla tanıştıracak (örneğin ekolojik restorasyon gibi), insanı içine çekmesi mümkün anlamlı projeler şeklinde olacaktır. Birkaç ıslah olmaz psikotiğin öyle ya da böyle insanı yollarla zapt edilmesi gerekebilir, ancak bu tür vakalara giderek daha az rastlanacaktır. (Günümüzde “nedensiz” şiddetin artması, toplumsal yabancılaşma karşısında öngörülebilir bir tepkidir; bu şiddet gerçek bir insan muamelesi görmeyenlerin, en azından gerçek bir tehdit olarak tanınmanın getirdiği o karanlık tatmini yaşamasının bir yoludur.) Toplumdan dışlama, basit ve etkili bir caydırıcı olacaktır: Maço itibarını tasdik etmekten

başka bir anlamı olmadığı için sert ceza tehdidine gülüp geçen bir zorba için, herkesin kendisine sırt çevireceğini bilmesi çok daha caydırıcı bir etkiye sahip olacaktır. Bunun yetersiz kaldığı nadir durumlarda ise, kültürlerin çeşitliliği sürgünü uygulanabilir bir çözüm haline getirebilir: Sakin bir topluluğu sürekli rahatsız eden şiddet yanlısı bir karakter, daha sert, Vahşi Batı tarzı bir bölgeye pekâlâ uyum sağlayabilir — ya da orada o kadar da nazik olmayan bir misillemeyle karşılaşabilir.

Bunlar olasılıklardan sadece birkaçıdır. Özgürleşmiş insanlar, hiç şüphesiz, şu anda hayal edebildiklerimizden daha yaratıcı, etkili ve insani çözümler üreteceklerdir. Hiçbir sorun yaşanmayacağını iddia etmiyorum; sadece, absürt bir toplumsal düzenin en dibinde yer alan insanların acemi kurtulma çabaları yüzünden ağır şekilde cezalandırıldığı, en tepedekilerin ise gezegeni yağmaladıkları halde hiç ceza almadıkları günümüze göre çok daha az sorun olacağını söylüyorum.

Mevcut ceza sisteminin aptallığı barbarlığını gölgede bırakır. Ağır cezaların suç oranı üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı defalarca kez gösterilmiştir; bu oran doğrudan, yoksulluk ve işsizlik seviyelerinin yanı sıra, ırkçılık, kentsel toplulukların imhası ve meta-gösteri sisteminin ürettiği genel yabancılaştırma gibi nicelleştirilemeyen ama aynı derecede bariz olan faktörlerle bağlantılıdır. Tatmin edici bir hayatı olan biri için güçlü bir caydırıcı olabilecek yıllarca hapis yatma tehdidi, anlamlı hiçbir alternatifi olmayanlar için çok az şey ifade eder. Bir yandan tasarruf adına zaten son derece yetersiz olan sosyal programlarda kesintilere gidip, bir yandan da her birinin maliyeti bir milyon dolara yaklaşan, ömür boyu hapis cezası almış suçlularla hapishaneleri doldurmak pek de zekice değildir; ama işte akılcılıktan uzak diğer pek çok sosyal politika gibi bu eğilim de, arkasındaki güçlü çıkar odakları tarafından desteklenmediği için, varlığını sürdürüyor.⁴

4 “Soğuk Savaş sonrası dönemde siyasetçiler, komünizm tellallığının yerine suç tellallığını keşfettiler. Komünizm korkusunun askeri-endüstriyel kompleksin önlenemez genişlemesini tetiklemesi gibi, suç tellallığı da suç kontrol endüstrisi olarak da bilinen hapishane-endüst-

Parayı ortadan kaldırmak

Özgürleşmiş bir toplum, para-meta ekonomisinin tamamını ortadan kaldırmalıdır. Paranın geçerliliğini kabul etmeye devam etmek, onu daha önce biriktirmiş olanların ya da herhangi bir köklü yeniden paylaşımın ardından onu yeniden biriktirecek beceriye sahip olanların egemenliğinin devam etmesini de kabul etmek anlamına gelir. Belli amaçlar için alternatif “ekonomik” hesaplama biçimlerine hâlâ ihtiyaç duyulacaktır, fakat artan maddi bolluk ve toplumsal elbirliği bunları daha az gerekli kıldıkça, bu alternatiflerin dikkatle sınırlandırılmış kapsamı da giderek daralacaktır.

Devrim sonrası bir toplum, ana hatlarıyla aşağıdaki gibi üç katmanlı bir ekonomik yapıya sahip olabilir:

1. Belirli temel mal ve hizmetler, hiçbir hesaplama veya kayıt tutulmaksızın herkes için tamamen ücretsiz ve erişilebilir olacaktır.

riyel kompleksinde bir büyüme patlamasını beraberinde getirdi. Daha fazla hapis hane yapılması çağrılarına katılmayanlar, suçlu sempatizanı olmakla ve mağdurlara hainlik etmekle damgalanıyor. Hiçbir siyasetçi ‘suç karşısında yumuşak’ olarak etiketlenme riskini almak istemediği için, ülke yıkıcı politikaların sonsuz girdabına sürükleniyor... Baskı ve gaddarlaştırma, bu tür politikalarından doğrudan fayda sağlayan kurumlar tarafından daha da teşvik edilecektir. Kaliforniya son 16 yılda hapis hane nüfusunu 19.000’den 124.000’e çıkarırken 19 yeni hapis hane inşa edildi. Hapishanelerin artmasıyla birlikte, gardiyanlar sendikası olan Kaliforniya Cezaevi Islah Memurları Birliği (CCPOA), eyaletin en güçlü lobisi olarak ortaya çıktı... Eyalet bütçesinin yükseköğretime ayrılan payı yüzde 14,4’ten yüzde 9,8’e düşerken, cezaevlerine ayrılan bütçe payı yüzde 3,9’dan yüzde 9,8’e yükseldi. Kaliforniya’da hapis hane gardiyanlarının ortalama maaşı ve ek ödemelerinin miktarı 55.000 doları aşılıyor — ki bu ülkedeki en yüksek rakamdır. Bu yıl CCPOA, Ulusal Tüfek Birliği (NRA) ile birlikte, Kaliforniya hapis hane sisteminin mevcut boyutunu üçe katlayacak olan ‘üç hata yaptın mı oyun dışısın’ girişiminin kabul edilmesini sağlamak için muazzam miktarda bir kampanya fonu ayırdı. Kaliforniya’da gelişen aynı dinamikler, şüphesiz Clinton’ın suç yasasında da yerini alacaktır. Suç kontrol endüstrisine daha fazla kaynak aktarıldıkça, bu endüstrinin gücü ve nüfuzu da büyüyecektir.” (Dan Macallair, *Christian Science Monitor*, 20 Eylül 1994.)

2. Diğer bazı mal ve hizmetler de ücretsiz olacak, ancak sunulan miktar belli kotalarla sınırlanacaktır.

3. “Lüks” olarak sınıflandırılan diğerleri ise “krediler” karşılığında elde edilebilecektir.

Paradan farklı olarak bu krediler toprak, altyapı hizmetleri veya üretim araçları gibi temel komünal mülkler değil, yalnızca önceden tanımlanmış belli mallar için geçerli olacaktır. Ayrıca, aşırı birikimi önlemek amacıyla muhtemelen bu kredilerin bir son kullanma tarihi olacaktır.

Böyle bir yapılanma oldukça esnektir. İlk geçiş dönemi boyunca, ücretsiz malların miktarı oldukça asgari düzeyde -yani bir kişinin sadece geçinebilmesine yetecek kadar- tutulabilir ve çoğu malın elde edilmesi, çalışma karşılığında kredi kazanılmasını gerektirebilir. Zaman geçtikçe, çalışmaya gitgide daha az ihtiyaç duyulacak ve giderek daha fazla mal ücretsiz erişilebilir hale gelecektir — bu iki faktör arasındaki denge ise her zaman konseylerin kararıyla belirlenecektir. Bazı krediler herkese dağıtılabilir, yani her kişi periyodik olarak belirli bir miktar kredi alabilir; diğer krediler ise, yeterince gönüllü talibi olmayan belli tehlikeli veya tatsız işler için ikramiye olarak verilebilir. Konseyler belirli lüksler için sabit fiyatlar belirleyebilir, diğerlerini arz ve talebe bırakabilir; bir lüks mal bollaştıkça ucuzlayacak, hatta zamanla tamamen ücretsiz olacaktır. Maddi koşullara ve topluluğun tercihlerine bağlı olarak, mallar bir katmadan diğerine kaydırılabilir.

Bunlar olasılıklardan sadece bazılarıdır.⁵ İnsanlar farklı

5 Diğer olanaklar, *Workers' Councils and the Economics of a Self-Managed Society* (Cornelius Castoriadis'in *Socialisme ou Barbarie* için yazdığı bir makalenin London Solidarity baskısı) içinde oldukça ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu metin çok kıymetli önerilerle doludur, fakat bana kalırsa gereğinden fazla iş ve iş yerlerine odaklanılacağını varsaymaktadır. Böyle bir yönelim geçerliliğini bir ölçüde zaten yitirmiştir ve bir devrimden sonra muhtemelen çok daha fazla yitirecektir.

Michael Albert ve Robin Hahnel'in *Geleceğe Bakmak: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi* (South End, 1991 [Türkçesi: çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2000]) adlı kitabı da özyönetime dayalı örgütlenme

yöntemler deneyerek, hangi mülkiyet, mübadele ve hesaplama biçimlerinin gerekli olduğunu çok geçmeden kendileri bulacaktır.

Her halükârda, geriye kalabilecek “ekonomik” sorunlar ciddi boyutlarda olmayacaktır, çünkü kıtlığın getirdiği sınırlamalar yalnızca hayati olmayan “lüksler” sektörünü etkileyen bir faktör olacaktır. Gıda, giyim, barınma, altyapı hizmetleri, sağlık hizmetleri, ulaşım, iletişim, eğitim ve kültürel olanaklara ücretsiz ve evrensel erişim sanayileşmiş bölgelerde neredeyse hemen, daha az gelişmiş bölgelerde ise kısa bir süre içinde sağlanabilir. Bu mal ve hizmetlerin birçoğu çoktan mevcuttur, sadece daha adil bir şekilde erişilebilir kılınmaları gerekmektedir; mevcut olmayanlar ise, toplumsal enerji mantıksız girişimler yerine onlara yönlendirildiğinde kolayca üretilebilir.

Örneğin barınmayı ele alalım. Barış aktivistleri, dünyadaki herkesin küresel askeri harcamaların birkaç haftalık maliyetinden daha az bir maliyetle insani barınma koşullarına kavuşturulabileceğine sık sık dikkat çekmişlerdir. Aktivistlerin tasavvurundaki mesken hiç şüphesiz oldukça asgari standartlara sahip olsa da, insanların bugün ev sahiplerini ve gayrimenkul spekülâtörlerini zengin edecek parayı kazanmak için boşa harcadıkları enerji yeni konutlar inşa etmeye yönlendirilse, dünyadaki herkes gerçekten de çok geçmeden gayet iyi koşullarda barınabilir.

İlk etapta, çoğu insan şu anda yaşadığı yerde kalmaya devam edebilir ve evsiz insanlar için konut sağlamaya odaklanılabilir. Oteller ve ofis binaları devralınabilir. Aşırı derecede abartılı ve gösterişli mülklere el konulup buralar konutlara, parklara, ortak bahçelere vb. dönüştürülebilir. Bu eğilimi gören ve nispeten

üzerine bir dizi faydalı nokta içermektedir. Ancak yazarlar, hâlâ bir para ekonomisinin var olduğu ve çalışma haftasının çok az kısaltıldığı (yaklaşık 30 saat) bir toplum varsaymaktadır. Verdikleri varsayımsal örnekler büyük ölçüde günümüzün işçi kooperatiflerine göre modellenmiştir ve öngörülen “ekonomik katılım”, kapitalist olmayan bir toplumda zaten aşılmış olacak olan pazarlama meselelerinde oy kullanmayı içermektedir. Göreceğimiz üzere, böyle bir toplumda çalışma haftası da çok daha kısa olacak ve bu durum, kitabın büyük bir kısmını işgal eden, farklı iş türleri arasında eşit rotasyona yönelik karmaşık şemalarla uğraşma ihtiyacını azaltacaktır.

geniş mülklere sahip olan kişiler, sırf kendilerine yönelik olası bir olumsuz tepkiyi savuşturmak için bile olsa, evsiz insanlara kendi evlerini inşa etmelerinde yardımcı olurken onları geçici olarak barındırmayı teklif edebilirler.

Bir sonraki aşama, konutların kalitesini artırmak ve eşitlemek olacaktır. Diğer alanlarda olduğu gibi burada da amaç muhtemelen katı ve tektip bir eşitlik (“herkes şu şu özelliklere sahip bir konuta sahip olmalıdır”) olmayacaktır; aksine, sorunlar esnek ve vaka bazlı bir şekilde ele alınacak, insanlarda genel bir adalet duygusu sağlanmaya çalışılacaktır. Biri haksızlığa uğradığını hissederse yerel topluluğa başvurabilir; topluluk da eğer şikâyet tamamen absürt değilse, bunu gidermek için elinden gelen her şeyi yapacaktır. İstisnai bir cazibesi olan bölgelerde kimin, ne kadar süreyle yaşayacağı konusunda ise uzlaşılar formüle edilmelidir. (Buralar kura çekilerek sırayla paylaşılabilir veya kredi açık artırmalarında en yüksek teklifi verenlere sınırlı sürelerle kiralanabilir vb.) Bu tür sorunlar herkesi tamamen tatmin edecek şekilde çözülemeyebilir; ancak sihirli kâğıtları biriktirmenin bir kişinin yüz bina üzerinde “mülkiyet hakkı” iddia etmesini mümkün kıldığı, diğerlerinin ise sokakta yaşamak zorunda kaldığı bir sisteme kıyasla, kesinlikle çok daha adil bir şekilde ele alınacaktır.

Temel yaşamsal ihtiyaçlar karşılandıktan sonra, emek zamanına niceliksel yaklaşım yerini niteliksel olarak yepyeni bir özgür yaratıcılık perspektifine bırakacaktır. Birkaç arkadaş, profesyonel bir ekibin bir ayda daha verimli bir şekilde yapabileceğini ancak bir yılda yapabilecek olsalar bile, kendi evlerini inşa etmek için birlikte çalışmaktan mutlu olabilirler. Bu tür projelere çok daha fazla eğlence, hayal gücü ve sevgi katılacaktır; sonuçta ortaya çıkan konutlar ise, bugün “insana yakışır” diye tanımlanan konutlardan çok daha çekici, çeşitli ve kişisel bir nitelik taşıyacaktır. 19. yüzyılda Fransa’nın kıyısında yaşayan Ferdinand Cheval adlı postacı, onlarca yıl tüm boş zamanını kendi kişisel fantastik kalesini inşa etmekle geçirmiştir. Cheval gibi insanlar eksantrik kabul edilir, oysa bu gibi insanların tek sıradışı yanı, hepimizin sahip olduğu ama genellikle erken çocukluk döne-

minden sonra bastırmaya yönlendirildiğimiz o doğuştan gelen yaratıcılığı kullanmaya devam etmiş olmalarıdır. Özgürleşmiş bir toplumda, bu tür oyuncu “çalışmalara”, yani nasıl ki sevişirken dokunuşları saymayı ya da bir dansın süresinden tasarruf etmeye çalışmayı akıllarından geçirmiyorlarsa, insanları “emek zamanlarının” hesabını tutmayı da kesinlikle düşünmeyecekleri kadar içine çeken, kişisel olarak seçilmiş projelere bolca rastlanacaktır.

Günümüzdeki emek biçimlerinin birçoğunun absürtlüğü

Elli yıl önce Paul Goodman, o dönemde yapılan işlerin tahminen yüzde onundan daha azının temel ihtiyaçlarımızı karşılamaya yeteceğini ileri sürmüştü. Kesin rakam ne olursa olsun (neyi temel ya da makul ihtiyaç olarak kabul ettiğimize bağlı olarak değişecek olsa da, bu oran bugün daha da düşük olacaktır), günümüzdeki emek biçimlerinin çoğunun absürt ve gereksiz olduğu açıktır. Meta sisteminin ortadan kaldırılmasıyla birlikte, bugün lüzumsuz metalar üretmekle ya da bunları reklam etmekle, paketlemekle, taşımakla, satmakla, korumakla veya bunlardan kâr sağlamakla uğraşan yüz milyonlarca insan (satış görevlileri, memurlar, ustabaşları, müdürler, bankerler, borsacılar, ev sahipleri, sendika liderleri, politikacılar, polisler, avukatlar, hâkimler, gardiyanlar, bekçiler, askerler, ekonomistler, reklam tasarımcıları, silah üreticileri, gümrük müfettişleri, vergi tahsilatçıları, sigorta acenteleri temsilcileri, yatırım danışmanları ve onların sayısız astı) yapılması gerçekten zorunlu olan nispeten az sayıda görevi paylaşmak üzere serbest kalacaktır.

Yakın tarihli bir BM raporuna göre şu anda küresel nüfusun %30’undan fazlasını oluşturan işsizleri de buna ekleyin. Bu rakam büyük görünüyorsa, muhtemelen mahkûmları, mültecileri ve iş aramayı bıraktıkları için resmi işsizlik istatistiklerinde genellikle sayılmayan diğer pek çok kişiyi de kapsadığı içindir; örneğin alkol ya da uyuşturucu yüzünden iş göremez hale gelenler veya mevcut iş seçeneklerinden öylesine tiksiniyorlar ki tüm enerjilerini suç ve dolandırıcılık yoluyla çalışmaktan kaçmaya verenler gibi.

Buna değer üreten faaliyetlerde bulunmayı çok istediği halde şu anda sıkıcı, edilgen bir emekliliğe mahkûm edilmiş olan milyonlarca yaşlı insanı da ekleyin. Ve eğer cahilce bir itaati aşılacak için tasarlanmış, kıymeti harbiyesi olmayan okullara hapsedilmeselerdi, birçok faydalı ve eğitici proje karşısında heyecanla harekete geçecek olan gençleri, hatta daha küçük yaştaki çocukları da...

Sonra, gerekli olduğu yadsınamaz olan işlerde bile ne kadar da büyük bir israf olduğunu düşünün. Örneğin doktorlar ve hemşireler, zamanlarının büyük bir kısmını (sigorta formlarını doldurmak, hastalara fatura kesmek vb. işlerin yanı sıra) iş kazaları, trafik kazaları, psikolojik rahatsızlıklar gibi toplumsal kaynaklı sorunlarla ya da stres, kirlilik, yetersiz beslenme veya sağlıksız yaşam koşullarının neden olduğu hastalıklarla -savaşlardan ve bunlara sıklıkla eşlik eden salgınlardan bahsetmeye bile gerek yok- başa çıkmak için harcarlar ve sonunda da ancak kısmi bir başarı elde edebilirler. Oysa bu sorunlar, özgürleşmiş bir toplumda büyük ölçüde ortadan kalkacak ve sağlık çalışanlarının temel koruyucu hekimliğe odaklanmasına olanak tanıyacaktır.

Sonra, *kasıtlı olarak* boşa harcanan, bir o kadar büyük miktardaki emeği de düşünün: insanları sırf meşgul tutmak için tasarlanmış uydurma işler; kişiyi işinden edebilecek emek tasarrufu sağlayan yöntemlerin bastırılması; sadece yakayı kurtarabilecek kadar, en düşük hızda çalışmak; patronlara baskı yapmak için ya da sadece öfke ve çaresizlikten makineleri sabote etmek... “Parkinson Yasası”nın (iş, tayin edilen süreyi dolduracak şekilde genişler) tüm absürtlüklerini, “Peter İlkesi”ni (insanlar yetkin olmadıkları düzeye ulaşıncaya kadar yükselirler), C. Northcote Parkinson ve Laurence Peter’ın çok eğlenceli bir şekilde hicvettiği benzer eğilimleri de unutmayın.

Üstüne, sırf insanlar yenilerini satın almak zorunda kalsın diye ürünlerin çabucak bozulacak ya da modası geçecek şekilde tasarlanması yerine, uzun ömürlü olacak şekilde üretildiğinde ne kadar büyük bir emek israfının ortadan kalkacağını düşünün. (Herkesi dayanıklı ve yüksek kaliteli mallarla buluşturmak için geçilecek kısa bir yüksek üretim döneminin ardından, birçok sa-

nayi kolunda üretim oldukça mütevazı seviyelere, yani sadece bu malları tamir etmek veya gerçekten önemli bir gelişme kaydedildiğinde onları zaman zaman güncellemek için yeterli olacak bir düzeye çekilebilir.)

Tüm bu faktörleri hesaba kattığımızda, akılcı bir şekilde örgütlenmiş bir toplumda gerekli emek zaman miktarının haftada bir veya iki güne kadar düşürülebileceğini görmek hiç de zor değildir.

İşi oyuna dönüştürmek

Böyle radikal bir niceliksel azalma, niteliksel bir değişimi de beraberinde getirecektir. Tom Sawyer’ın da keşfettiği gibi, insanlar çalışmaya zorlanmadıklarında en sıradan görev bile yeni ve merak uyandırıcı hale gelebilir: Artık sorun insanların bu işi yapmasını nasıl sağlayacağınız değil, gelen tüm gönüllülerin nasıl sığdırılacağıdır. Gözetim ve ekonomik teşvikler olmadan, insanların tatsız ve büyük ölçüde anlamsız işlerde tam zamanlı çalışmasını beklemek gerçekçi olmaz; oysa kişinin kendi seçtiği ve kendi örgütlediği, kıymeti olan, çeşitlilik içeren görevlere haftada sadece on-on beş saat ayırması söz konusu olduğunda durum tamamen değişir.

Dahası, birçok insan ilgilerini çeken projelere bir kez dahil oldular mı, kendilerini asgari düzeyle sınırlamak istemeyecektir. Bu durum, bu tür hevesleri olmayan diğer kişiler için zorunlu görevleri daha da asgari bir düzeye indirecektir.

“Çalışma” terimi üzerine kelime oyunu yapmaya gerek yoktur. Ücretli çalışmanın ortadan kaldırılması gerekir, özgürce seçilmiş anlamlı bir çalışma diğer her türlü oyun kadar eğlenceli olabilir. Mevcut işlerimiz genellikle pratik sonuçlar üretir, ancak bunlar bizim seçmiş olduğumuz sonuçlar değildir; boş zamanımız ise genellikle önemsiz meşguliyetlere ayrılmıştır. Ücretli emeğin ortadan kaldırılmasıyla birlikte, çalışma daha oyuncu bir nitelik kazanacak, oyun ise daha etkin ve yaratıcı hale gelecektir. İnsanlar artık işleri yüzünden çileden çıkmadıklarında, kendilerine gelmek için zihin uyuşturucu, edilgen eğlencelere de ihtiyaç duymayacaklardır.

Önemsiz eğlencelerden keyif almakta yanlış bir taraf olduğundan değil; asıl mesele, bu eğlencelerin bugünkü cazibesinin büyük bir kısmının, daha doyum verici faaliyetlerin yokluğundan kaynaklandığını görebilmektir. Hayatında gerçek maceralardan yoksun olan biri, başka zaman ve mekânlara ait nesneleri biriktirerek en azından dolaylı yoldan birazcık egzotizm tadı alabilir; işi soyut ve parçalanmış olan biri, ürettiği nesne bir şişenin içindeki gemi modelinden daha önemli olmasa bile, somut bir nesneyi baştan sona bizzat üretmek için büyük çaba sarf edebilir. Bunlar ve başka sayısız hobi, daha geniş bir ölçekte özgürce etkin olma imkânı tanındığında gerçekten yeşerecek olan yaratıcı dürtülerin kalıcılığını gözler önüne serer. Evlerine çekidüzen vermekten veya bahçelerini ekip biçmekten keyif alan insanların, ait oldukları koca bir topluluğu yeniden yaratmaya ne kadar büyük bir şevkle sarılabileceğini ya da binlerce demiryolu meraklısının, otomobil trafiğini azaltmanın başlıca yollarından biri olacak demiryolu ağlarının geliştirilmiş versiyonlarını yeniden inşa etme ve işletme fırsatını nasıl hemen değerlendireceklerini bir düşünün.

İnsanlar şüpheyle yaklaşıldıklarında ve baskıcı düzenlemelere maruz bırakıldıklarında, doğal olarak mümkün olduğunca az iş yaparak yakayı kurtarmaya çalışırlar. Özgürlük ve karşılıklı güven ortamlarında ise, bunun tersine, elinden gelenin en iyisini yapmaktan gurur duyma eğilimi vardır. Yeni toplumda bazı görevler diğerlerinden daha popüler olacak olsa da, gerçekten zor veya tatsız olan az sayıdaki görev için, sırf bir sorumluluk duygusuyla olmasa bile, meydan okumanın heyecanına kapılan ya da takdir edilme arzusu duyan birçok insan gönüllü olacaktır. Günümüzde bile birçok insan, zamanları olduğunda değerli buldukları projeler için memnuniyetle gönüllü olmaktadır; kendilerinin ve ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılama kaygısını sürekli taşımak zorunda olmadıklarında bundan da fazlasını yapacaklardır. En kötü ihtimalle, hiç rağbet görmeyen az sayıdaki görev, mümkün olan en kısa vardiyalara bölünmek zorunda kalınacak ve otomatikleştirilene kadar, bir kura sistemiyle dönüşümlü olarak yerine getirilecektir. Ya da örneğin, haftalık on veya on beş

saatlik olağan iş yükü yerine haftada beş saat bu işi yapmaya ya da birkaç ekstra kredi almaya istekli birinin çıkıp çıkmayacağını görmek için açık artırmalar düzenlenebilir.

Elbirliğine yanaşmayan karakterlerin sayısı muhtemelen o kadar az olacaktır ki, nüfusun geri kalanı onları paylarına düşen azıcık miktardaki işi yapmaya zorlamakla uğraşmak yerine kendi hallerine bırakmayı tercih edebilir. Belli bir bolluk düzeyine ulaşıldığında, birkaç suistimal ihtimalini dert etmemek, sırf her ayrıntıyı gizlice gözetlemek, her ihlali cezalandırmak için zaman tutucular, muhasebeciler, müfettişler, muhbirler, casuslar, gardiyanlar ve polislerden oluşan bir orduyu göreve koştırmaktan çok daha zahmetsiz hale gelir. Ortada bölüşecek pek bir şey yokken insanların cömert ve elbirliğine yatkın olmasını beklemek gerçekçi değildir; ancak büyük bir maddi refah fazlası, geniş bir “suistimal marjı” yaratacaktır ve böylece bazı insanların paylarına düşenden biraz daha az iş yapması ya da biraz daha fazlasını alması hiçbir şeyi değiştirmeyecektir.

Paranın ortadan kaldırılması, herhangi birinin payına düşenden çok daha fazlasını almasını engelleyecektir. Özgürleşmiş bir toplumun işleyebilirliğine yönelik şüphelerin çoğu, paranın (ve dolayısıyla onun zorunlu koruyucusu olan devletin) varlığını sürdürüceğine dair kökleşmiş bir varsayıma dayanır. Bu para-devlet ortaklığı, suistimal için sınırsız imkânlar yaratır (vergi kanunlarında boşluklar bırakılması için, yasa koyuculara rüşvet verilmesi vb.); ancak bu ortaklık bir kez ortadan kaldırıldığında, bu tür suistimallerin hem saikleri hem de araçları yok olup gidecektir. Piyasa ilişkilerinin soyut niteliği, tek bir kişinin binlerce insanı dolaylı yoldan en temel ihtiyaçlarından mahrum bırakarak anonim bir şekilde servet biriktirmesine imkân tanır; oysa paranın tasfiye edilmesiyle birlikte, malların ciddi ölçüde tekelleştirilmesi hem sürdürülemeyecek kadar güç hem de gizlenemeyecek kadar aşikâr olacaktır.

Yeni toplumda başka ne tür mübadele biçimleri olursa olsun, en basiti ve muhtemelen en yaygını armağan verme olacaktır. Genel bolluk ortamı cömert olmayı kolaylaştıracaktır. Vermek eğlenceli ve tatmin edicidir, üstelik muhasebe tutma

zahmetini de ortadan kaldırır. Hesabı yapılacak tek şey, sağlıklı bir karşılıklı özendirmedir: “Komşu topluluk, durumu daha az iyi olan bir bölgeye şunları şunları bağışladı; biz de pekâlâ ayısını yapabiliriz.” “Harika bir parti verdiler; bakalım biz daha da iyisini yapabilecek miyiz?” Küçük ve dostane bir rekabet (en lezzetli yeni tarifi kimin yaratacağı, daha kaliteli sebze-yi kimin yetiştireceği, toplumsal bir sorunu kimin çözeceği veya yeni bir oyunu kimin icat edeceği gibi), kaybedenler dahil herkesin yararına olacaktır.

Özgürleşmiş bir toplum, muhtemelen herkesin yemek getirdiği bir ev partisi gibi işleyecektir. Çoğu insan, başkalarının da keyifle yiyeceği bir yemek hazırlamaktan hoşlanır; birkaç kişi hiçbir şey getirmese bile, yine de herkese yetecek kadar yiyecek bulunur. Herkesin tamı tamına eşit bir şekilde katkıda bulunması şart değildir; çünkü görevler o kadar azdır ve o kadar çok kişiye paylaştırılmıştır ki kimseye aşırı yük binmez. Herkes sürece açık dahil olduğundan, insanları denetlemeye veya kurallara uymayanlar için cezalar koymaya gerek yoktur. Tek “zorlama” unsuru, diğer katılımcıların takdiri ya da hoşnutsuzluğudur: Takdir toplamak olumlu bir pekiştirme sağlarken, en düşüncesiz kişi bile katkıda bulunmayı sürekli ihmal ederse kendisine tuhaf bakışlar fırlatılacağını ve bir daha davet edilmeyebileceğini fark eder. Örgütlenme, yalnızca bir sorun ortaya çıktığında gerekli hale gelir. (Örneğin, genellikle çok fazla tatlı geliyor ama yeterince ana yemek olmuyorsa, grup kimin ne getireceğini koordine etmeye karar verebilir. Eğer birkaç özverili insan temizlik işinin adil olmaya-cak kadar büyük bir kısmını üstlenmek zorunda kalıyorsa, diğerlerini utandırıp gönüllü olmalarını sağlamak için nazıkçe dürtmek yeterli olur ya da bir tür sistematik rotasyon oluşturulur.)

Elbette günümüzde kendiliğinden gelişen bu tür bir elbirliği istisnadır; daha ziyade geleneksel topluluk bağlarının sürdürüldüğü yerlerde ya da koşulların çok kötü olmadığı bölgelerde, benzer fıkirlere sahip, kendi kendini seçen küçük gruplar arasında görülür. Herkesin birbirinin kuyusunu kazdığı bir dünyada insanlar doğal olarak sadece kendilerini kollar ve başkalarına şüpheyle yaklaşırlar. Gösteri onları dokunaklı bir insan

hikâyesiyle duygulandırmadığı sürece, yakın çevrelerinin dışındakilerle genellikle pek ilgilenmezler. Hayal kırıklıkları ve hınçla dolu olduklarından, başkalarının neşesini bozmaktan haince bir zevk bile alabilirler.

Ancak insanlıklarını körelten her şeye rağmen çoğu insan, kendilerine bir şans verildiğinde değerli şeyler yaptıklarını hissetmekten ve bunun için takdir edilmekten hâlâ hoşlanır. Birine sadece kapıyı açarak ya da sıradan bir şekilde laflayarak bile olsa, karşılıklı bir tanıma anı yaratmak için en ufak fırsata nasıl da hevesle sarıldıklarına bir bakın. Bir sel, bir deprem yaşandığında ya da başka bir acil durum ortaya çıktığında, en bencil ve sinik insan bile genellikle hemen işe koyulur, insanları kurtarmak, yiyecek ve ilkyardım malzemeleri ulaştırmak için hiçbir karşılık beklemeden, sadece başkalarının minneti için günün yirmi dört saati çalışır. İnsanların savaşımlara ve doğal afetlere, dışarıdan bakıldığında şaşırtıcı gelecek kadar büyük bir özlemle dönüp bakmalarının nedeni budur. Tıpkı devrim gibi bu tür olaylar da alışlagelmiş toplumsal kopuklukları kırar, herkese gerçekten önem taşıyan şeyler yapma fırsatı sunar ve (sadece insanları ortak bir düşmana karşı birleştirerek bile olsa) güçlü bir topluluk duygusu yaratır. Özgürleşmiş bir toplumda bu toplumsal ve insani dürtüler, böylesine uç durumlara ihtiyaç duymadan özgürce serpilip gelişebilecektir.

Teknofobik itirazlar

Günümüzde otomasyon, genellikle bir yandan bazı insanları işsiz bırakırken, diğer yandan geride kalanların üzerinde ki sıkı denetimi artırmaktan öteye geçmiyor; “emek tasarrufu sağlayan” cihazlar sayesinde gerçekten zaman kazanılsa bile, bu zaman genellikle aynı derecede yabancılaşmış edilgen bir tüketimde harcanmaktadır. Oysa özgürleşmiş bir dünyada bilgisayarlar ve diğer modern teknolojiler, tehlikeli veya sıkıcı görevleri ortadan kaldırmak için kullanılabilir, böylece herkes daha ilginç faaliyetlere yoğunlaşmakta özgür olabilir.

Bu tür olasılıkları göz ardı eden ve birçok teknolojinin günümüzde kötüye kullanımından haklı olarak rahatsız olan bazı

insanlar, “teknolojinin” kendisini temel sorun olarak görmeye başlamış ve daha basit bir yaşam tarzına dönülmesini savunur olmuşlardır. Ama bu basitliğin derecesi tartışmalıdır; her dönemin kusurları keşfedildikçe, çizilen sınır çizgisi sürekli daha da geriye itilmektedir. Sanayi Devrimi’ni baş suçlu olarak gören bazıları, bilgisayardan basılmış çıktılarla el zanaatkârlığına övgüler düzmektedir. Tarımın icadını ilk günah olarak gören başkaları ise avcı-toplayıcı topluma dönmemiz gerektiğine inanırlar; gerçi böyle bir ekonominin besleyemeyeceği mevcut insan nüfusu için akıllarında nasıl bir plan olduğu pek belli değildir. Bunlardan geri kalmak istemeyen daha başkaları da, dilin ve rasyonel düşüncenin gelişiminin sorunlarımızın asıl kaynağı olduğunu kanıtlayan etkileyici argümanlar sunarlar. Kimilerine göre ise, tüm insan ırkı öyle iflah olmaz bir kötü doğaya sahiptir ki küresel ekosistemin geri kalanını kurtarmak için insan ırkının fedakârca soyunu tüketmesi gerekir.

Bu fanteziler o kadar çok bariz çelişkiler barındırmaktadır ki, onları detaylı bir şekilde eleştirmemize pek de gerek yoktur. Geçmişteki gerçek toplumlarla bağları şüpheli olduğu gibi, günümüzün olanaklarıyla da neredeyse hiçbir ilgileri yoktur. Önceki dönemlerin birinde veya diğerinde yaşamın daha iyi olduğunu varsaysak bile, *işe şu an bulunduğumuz yerden başlamak zorundayız*. Modern teknoloji hayatımızın tüm yönleriyle o kadar iç içe geçmiştir ki, milyarlarca insanı yok edecek küresel bir kaosa yol açmadan aniden durdurulması imkânsızdır. Devrim sonrası dönemin insanları muhtemelen insan nüfusunu azaltmaya ve belirli sanayi kollarını kademeli olarak tasfiye etmeye karar vereceklerdir, ama bunlar bir gecede yapılabilecek şeyler değildir. Bu geçiş sürecinde karşımıza çıkacak tüm pratik sorunlarla nasıl başa çıkacağımızı ciddi bir şekilde düşünmemiz gerekir.

İş böylesi pratik bir meseleye geldiğinde, teknofobiklerin motorlu tekerlekli sandalyeleri gerçekten ortadan kaldırmak isteyeceklerinden şüpheliyim; fizikçi Stephen Hawking’in tamamen felçli olmasına rağmen iletişim kurabilmesini sağlayan o dahi bilgisayar düzeneklerinin fişini çekmek isteyeceklerinden; teknik prosedürlerle kurtarılabilecek bir kadının doğum sıra-

sında ölmesine göz yumacaklarından; geçmişte nüfusun büyük bir yüzdesini rutin bir şekilde öldüren veya kalıcı olarak sakat bırakan hastalıkların yeniden ortaya çıkmasını sineye çekeceklerinden; yürüyüş mesafesinde olmadıkları sürece dünyanın diğer bölgelerindeki insanları asla ziyaret edememeye ve onlarla iletişim kuramamaya razı olacaklarından; küresel gıda sevkiyatları sayesinde önlenebilecek kıtlıklarda insanların ölmesini böylece seyredeceklerinden de şüpheliyim.

Sorun şu ki, bu esnada giderek daha moda hale gelen bu ideoloji, dikkatleri gerçek sorunlardan ve olanaklardan uzaklaştırmaktadır. Sığ bir Maniheist düalizm (doğa İyidir, teknoloji Kötüdür), insanların karmaşık tarihsel ve diyalektik süreçleri görmezden gelmesine olanak tanır; her şeyi ilkel bir kötülüğe, bir tür şeytana ya da ilk günaha yüklemek çok daha kolaydır. Bilim ve teknolojiye duyulan aşırı güvenin haklı bir şekilde sorgulanması olarak başlayan süreç, ilkel bir cennete dönüşe dair çaresiz, hatta daha da temelsiz bir inançla sonuçlanır, bu inanç ise mevcut sistemle yalnızca soyut ve kıyametçi bir yoldan bağ kurulmasına yol açar.⁶

Teknofiller ve teknofobikler, teknolojiyi diğer toplumsal etkenlerden yalıtılmış bir şekilde ele alma konusunda birleşirler; aralarındaki tek fark birinin yeni teknolojilerin otomatikman güçlendirici, diğerinin ise otomatikman yabancılaştırıcı olduğu gibi sığ bir sonuca varmasıdır. Kapitalizm, tüm insani üretimleri yaratıcılarının kontrolünden kaçan özerk amaçlara yöneltecek yabancılaştırdığı sürece, teknolojiler de bu yabancılaşmadan

6 Bu eğilimin en kapsamlı ifadelerinden biri olan *Against His-story, Against Leviathan!* (Black and Red, 1983) kitabının yazarı Fredy Perlman, en iyi eleştirisini C. Wright Mills hakkında daha önce yazdığı *The Incoherence of the Intellectual* (Black and Red, 1970) kitabında sunmuştur: “Yine de Mills, insanların kendi parçalanmışlıklarını kabullenmelerine neden olan o edilgenliklerini reddetse bile, artık buna karşı mücadele etmez. Tutarlı ve kendi kaderini tayin eden insan, uzak bir geçmişte ve son derece farklı maddi koşullarda yaşamış egzotik bir yaratığa dönüşür... Ana eğilim artık sağın programı değildir ki solun programıyla buna karşı çıkılabilirsin; o artık bir hastalık gibi seyreden bir dış göstergedir... Teori ile pratik, düşünce ile eylem arasındaki uçurum derinleşir; siyasi idealler artık pratik projelere dönüştürülemez.”

payını alacak ve onu pekiştirmek için kullanılacaktır. Bunun tersine, insanlar kendilerini bu tahakkümden kurtardıklarında, zararlı olan teknolojileri reddetmekte, diğerlerini ise faydalı amaçlar için uyarlamakta hiç zorluk çekmeyeceklerdir.

Bazı teknolojiler -nükleer enerji bunun en bariz örneğidir- öyle akıl almaz derecede tehlikelidir ki, derhal durdurulacakları kesindir. Saçma, miadı dolmuş veya lüzumsuz metaller üreten diğer birçok sanayi dalı, ticari gerekçelerinin ortadan kalkmasıyla birlikte elbette kendiliğinden son bulacaktır. Ancak birçok teknolojinin (elektrik, metalurji, soğutma, tesisat, matbaacılık, ses/görüntü kaydı, fotoğrafçılık, telekomünikasyon, aletler, tekstil, dikiş makineleri, tarım ekipmanları, cerrahi aletler, anestezipler, antibiyotikler ve bunlar gibi akla gelebilecek daha düzinelercesi), şu an her ne kadar kötüye kullanılıyor olsalar da, kendi başarılarına alındıklarında pek bir kusuru yoktur, hatta hiç kusuru yoktur. Mesele sadece bunları daha mantıklı kullanmak, halkın denetimi altına sokmak, ekolojik açıdan iyileştirmek ve kapitalist amaçlar yerine insani amaçlar doğrultusunda yeniden tasarlamaktır.

Diğer teknolojiler ise daha sorunludur. Bunlara bir ölçüde hâlâ ihtiyaç duyulacaktır, ama zararlı ve mantıksız yönleri, genellikle bu teknolojilerin eskidikçe yerine yenisi konmayarak, gitgide tasfiye edilecektir. Otomobil endüstrisi gerek devasa altyapısı (fabrikalar, caddeler, otoyollar, benzin istasyonları, petrol kuyuları), gerek tüm sıkıntıları, gerekse gizli maliyetleriyle (trafik sıkışıklığı, park yeri, tamirat, sigorta, kazalar, kirlilik, kentsel yıkım) bir bütün olarak ele alındığında, pek çok alternatif yöntemin buna tercih edileceği açıktır.

Yine de bu altyapının hâlihazırda var olduğu gerçeği değişmemektedir. Bu nedenle yeni toplum, mevcut otomobilleri ve kamyonları şüphesiz birkaç yıl daha kullanmaya devam edecek, bir yandan da bunlar eskidiğinde kademeli olarak yerlerini alacak daha mantıklı ulaşım tarzları geliştirmeye odaklanacaktır. Kirlilik yaratmayan motorlara sahip kişisel araçlar kırsal alanlarda süresiz olarak varlığını koruyabilir; ama günümüzde şehir içi trafiğinin büyük bir kısmını oluşturan araçlar (teslimat kam-

yonları, itfaiye araçları, ambulanslar ve engelliler için taksiler gibi birkaç istisna hariç) yerini çeşitli toplu taşıma biçimlerine bırakacaktır. Böylece birçok otoyol ve cadde parklara, bahçelere, meydanlara ve bisiklet yollarına dönüştürülebilir. Uçaklar, kıtalararası seyahatler (gerekirse kontenjana tabi tutularak) ve belirli acil sevkiyat türleri için muhafaza edilecektir; bununla birlikte ücretli emeğin ortadan kalkması, insanlara daha ağırdan alan seyahat yollarını kullanmak için -örneğin tekneler, trenler, bisiklet veya doğa yürüyüşleri- bolca zaman bırakacaktır.

Burada da, diğer alanlarda olduğu gibi, neyin en iyi sonucu verdiğini görmek için farklı olasılıkları denemek işin içindeki insanlara kalacaktır. İnsanlar işlerinin amaçlarını ve koşullarını kendileri belirleyebildiklerinde, doğal olarak o işi daha kısa, daha güvenli ve daha keyifli hale getirecek her türlü fikri üreteceklerdir; artık patentlenmeyen veya “ticari sır” olarak kıskançlıkla korunmayan bu tür fikirler hızla yayılacak ve daha ileri yeniliklere ilham verecektir. Ticari kaygıların ortadan kalkmasıyla birlikte insanlar, salt niceliksel emek zamana ilişkin mülhazaların yanında, toplumsal ve çevresel etkenlere de hak ettiği değeri verebileceklerdir. Diyelim ki, bilgisayar üretimi ağır sömürü düzenlerine dayanıyor veya kirliliğe neden oluyorsa (gerçi bu kirliliğin miktarı, klasik “tüten baca” sanayilerinin yol açtığından daha azdır), insanlar buna kafa yordukları takdirde daha iyi yöntemler bulamayacaklarına inanmak için hiçbir sebep yoktur; üstelik bu buluşlar büyük ihtimalle tam da bilgisayar otomasyonunun akılcı bir şekilde kullanılması sayesinde gerçekleştirilecektir. (Neyse ki, bir iş ne kadar tekrara dayalıysa, onu otomatikleştirmek genellikle o kadar kolay olur.)

Genel kural, temel imalatı optimum esnekliği mümkün kılacak şekilde basitleştirmek olacaktır. Teknikler daha standart ve anlaşılır hale getirilecek, böylece asgari düzeyde temel eğitime sahip insanlar, eskiden uzmanlık eğitimi gerektiren inşaat, tamirat, tadilat ve diğer işleri kendi başlarına yürütebilecektir. Temel aletler, cihazlar, hammadde, makine parçaları ve mimari modüller muhtemelen standartlaştırılıp kitlesel olarak üretilerek; ihtiyaca göre ayarlamalar küçük ölçekli “ev sanayile-

rine”, nihai ve potansiyel olarak en yaratıcı aşamalar ise bireysel kullanıcılara bırakılacaktır. Vakit nakit olmaktan çıktığında, William Morris’in de umut ettiği gibi, incelikli ve yoğun bir “emek” gerektiren sanat ve zanaatların yeniden canlandığına şahit olabiliriz. Yaratıcıları ürünleri ve bu ürünlerin ulaşacağı insanları gerçekten önemseyen kişilerin keyifle üretmesi ve hediye etmesiyle gerçekleşecek bir canlanma.

Bazı topluluklar (ekolojik olarak arındırılmış) hatırı sayılır miktarda ağır teknolojiyi muhafaza etmeyi seçebilir; diğerleri ise, daha basit yaşam tarzlarını tercih edebilir, ama bu durumda bile bu yaşam tarzları bu basitliği mümkün kılan veya acil durumlara yönelik teknik araçlarla desteklenecektir. Örneğin, güneş enerjisiyle çalışan jeneratörler ve uydu bağlantılı telekomünikasyon sistemleri, insanların elektrik ve telefon hatlarına ihtiyaç duymadan ormanlık alanlarda yaşamalarına imkân tanıyabilir. Eğer yeryüzündeki güneş enerjisi ve diğer yenilenebilir enerji kaynakları yetersiz kalırsa, yörüngedeki devasa güneş reseptörleri kirlilik içermeyen neredeyse sınırsız miktarda enerjiyi aşağıya ısınlatabilir.

Üçüncü Dünya bölgelerinin çoğu, güneş enerjisinin en etkili olabileceği güneş kuşağında yer almaktadır. Yoksullukları başlangıçta bazı zorluklar yaratacak olsa da, elbirliğine dayalı kendi kendine yeterli gelenekleri ve miadını doldurmuş endüstriyel altyapıların yükünü taşımıyor oluşları, yeni ve ekolojik açıdan uygun yapılar oluşturmak konusunda onlara yoksulluğun dezavantajını telafi eden bazı avantajlar sağlayabilir. Gelişmiş bölgelerden yalnızca kendi belirledikleri ve ihtiyaç duyduklarına kânaat getirdikleri bilgi ve teknolojileri *seçip alarak*, sanayileşme ve sermaye birikiminin o korkunç “klasik” aşamasını atlayabilecek ve doğrudan kapitalizm sonrası toplumsal örgütlenme biçimlerine geçebileceklerdir. Üstelik bu etkilenme illa tek yönlü olmak zorunda da değildir: Tarihteki en ileri toplumsal deneylerden bazıları, İspanyol Devrimi sırasında, neredeyse Üçüncü Dünya koşullarında yaşayan, okuma yazma bilmeyen köylüler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Gelişmiş bölgelerdeki insanların ise, az gelişmiş bölgelerin arayışını kapatmasına olanak tanımak adına “beklentilerin düşük

tutulduğu” sıkıcı bir geçiş dönemini kabul etmeleri gerekmektedir. Bu yaygın yanlış, günümüzdeki ürünlerin çoğunun arzu edilir ve gerekli olduğu şeklindeki yanlış varsayımdan -yani başkalarına daha fazlasının düşmesinin, kendimize daha azının kalması anlamına geleceği düşüncesinden- kaynaklanmaktadır. Gerçekte ise, gelişmiş ülkelerde gerçekleşecek bir devrim, o kadar çok saçma metayı ve tasayı derhal ortadan kaldıracaktır ki, belli mal ve hizmetlerin arzı geçici olarak azalsa bile insanlar (“manevi” açıdan çok daha iyi durumda olmalarının yanı sıra) maddi açılardan bile şu ankinden daha iyi bir konumda olacaklardır. Kendi acil sorunlarını çözdükten sonra, bu insanların birçoğu daha az şanslı olanlara hevesle yardım edecektir. Ancak bu yardım gönüllü olacak ve büyük kısmı ciddi bir fedakârlık gerektirmeyecektir. Örneğin, başkalarının kendi evlerini inşa edebilmesi için emek, inşaat malzemesi veya mimari bilgi birikimi sunmak, kişinin kendi evini yıkmamasını gerektirmez. Modern toplumun potansiyel zenginliği sadece maddi mallardan ibaret değildir; bilgi, fikirler, teknikler, yaratıcılık, coşku, şefkat ve paylaşıldıkça aslında *daha da artan* diğer nitelikleri de kapsar.

Ekolojik meseleler

Özyönetimli bir toplum, günümüzün ekolojik taleplerinin çoğunu doğal olarak hayata geçirecektir. Bunların bazıları insanlığın bekası için elzemdir; ancak özgürleşmiş insanlar, hem estetik hem de etik nedenlerle, şüphesiz bu asgari sınırın çok daha ötesine geçmeyi ve zengin bir biyolojik çeşitliliği besleyip büyütmeyi seçeceklerdir.

Asıl mesele şu ki, ancak şu an çevreyi korumaya yönelik en küçük çabaları bile baltalayan kâr güdülerini ve ekonomik güvensizliği (işlerini kaybetmekten korkan orman işçileri, kronik yoksulluk nedeniyle yağmur ormanlarını nakde çevirmek zorunda kalan Üçüncü Dünya ülkeleri vb.) ortadan kaldırdığımızda, bu tür konuları açık fikirli bir şekilde tartışabiliriz.⁷

⁷ Isaac Asimov ve Frederik Pohl’un *Our Angry Earth: A Ticking Ecological Bomb* (Tor, 1991) adlı eseri, bu vahim durumun en ikna edici özetele-

Çevresel yıkımdan bir bütün olarak insan türü sorumlu tutulduğunda, bu yıkımın ardındaki somut toplumsal nedenler unutulmaktadır. Kararları alan bir avuç azınlık, hiçbir gücü olmayan çoğunlukla aynı kefeye konmaktadır. Kıtılıklar, aşırı nüfus artışı karşısında doğanın intikamı, yani kendi seyrine bırakılması gereken doğal denetim mekanizmaları olarak görülmektedir — sanki Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu’nun Üçüncü Dünya ülkelerini yerel tüketim için gıda üretmek yerine ihracata yönelik ürünler yetiştirmeye zorlamasının “doğal” bir yanı varmış gibi. İnsanlar araba kullandıkları için suçlu hissettiriliyor, ama otomotiv şirketlerinin (elektrikli toplu taşıma sistemlerini satın alıp sabote ederek, otoyol inşaatları lehine ve demiryolu sübvansiyonları aleyhine lobicilik yaparak vb.) çoğu insanın araba sahibi olmak zorunda kaldığı bir durum yarattığı gerçeği görmezden geliniyor. Görkemli reklam kampanyaları herkesi ciddiyetle enerji tüketimini azaltmaya çağırıyor (bir yandan da sürekli olarak herkesi her şeyden daha fazla tüketmeye kışkırtıyorlar); oysa yeterli düzeyde temiz ve yenilenebilir enerji kaynağına şimdiye kadar çoktan ulaşmış olabilirdik, tabii bunun olması için fosil yakıt şirketlerinin bu amaca yönelik araştırmalara kayda değer miktarda fon sağlanmasına karşı lobi yapmamış olması gerekirdi.

Mesele, bu şirketlerin başındaki yöneticileri suçlamak bile değil, çünkü onlar da kendilerini bu tür kararlar almaya zorlayan “ya büyüsün ya ölürsün” sisteminin kısılcasına takılmış durumdalar; asıl mesele bu tür karşı konulamaz baskıları sürekli üreten bu düzene son vermektir.

Özgürleşmiş bir dünyada hem insan topluluklarına hem de derin ekologların çoğunu tatmin edecek büyüklükte, el değmemiş yaban hayatı bölgelerine yer olmalıdır. Bu iki uç arasında,

rinden biridir. Mevcut politikaların bu durumla başa çıkmada ne kadar yetersiz kaldığını ortaya koyduktan sonra, yazarlar en kötü felaketleri erteleyebilecek bazı köklü reformlar önermektedir; fakat dünya, ulus-devletlerin ve çok uluslu şirketlerin çatışan çıkarlarının tahakkümü altında olduğu sürece bu tür reformların hayata geçirilmesi pek mümkün görünmemektedir.

insan ile doğa arasında her türlü yaratıcı, bir o kadar da özenli ve saygılı etkileşimlerin yer alacağını düşüncesi bile çok hoşuma gidiyor. Doğayla elbirliği yapmak, onunla birlikte çalışmak, onunla oynamak; ormanlar, çiftlikler, parklar, bahçeler, meyve bahçeleri, dereler, köyler ve kasabaların çok çeşitli biçimlerde iç içe geçtiği alanlar yaratmak.

Büyük şehirler parçalara ayrılacak, araları açılacak, “yeşillendirilecek”, geçmişin en yaratıcı mimar ve şehir plancılarının tasavvurlarını işin içine katan, hatta (bu insanlar da genellikle kapitalizmin kalıcı olduğu varsayımıyla kendilerini kısıtlamış olduklarından) aşan çeşitli yollarla yeniden düzenlenecektir. İstisnai olarak, özellikle estetik veya tarihsel öneme sahip bazı büyük şehirler kozmopolit özelliklerini koruyacak, hatta daha da geliştirecektir; böylece farklı kültürlerin ve yaşam tarzlarının bir araya gelebileceği görkemli merkezler sunacaklardır.⁸

Bazı insanlar, Situasyonistlerin ilk dönem “psikocoğrafya” araştırmalarından ve “bütünsel şehircilik” fikirlerinden yola çıkarak, farklı atmosferlerin labirentleri içinde gezintiler yapabilmeye imkân verecek şekilde tasarlanmış, incelikli ve değiştirilebilir dekorlar inşa edeceklerdir — Ivan Chtcheglov, “kalelerin, mağaraların, göllerin birleşimlerini”, “insanı rüyalara herhangi bir uyuşturucudan daha çok sevk eden odalar” ve kendi kişisel “katedrallerinde” yaşayan insanlar hayal etmişti (*SI Anthology*, s. 3–4 [Gözden Geçirilmiş Baskı s. 6] [Yeni Bir Şehircilik Formülü]). Başkaları ise, Uzak Doğulu şairin mutluluk tanımına, bir dağ deresinin kenarındaki bir kulübede yaşamaya daha fazla meyil gösterebilir.

Herkese yetecek kadar katedral ya da dağ deresi yoksa, belki de bazı uzlaşma yolları bulmak gerekecektir. Fakat Chartres Katedrali ya da Yosemite gibi yerler şu an akına uğruyorsa, bunun

8 Geçmişteki, günümüzdeki ve gelecekteki potansiyel farklı kentsel topluluk türlerinin avantajları ve dezavantajları hakkında ufuk açıcı fikirler edinmek için özellikle iki kitabı tavsiye ederim: Paul ve Percival Goodman, *Communitas* ve Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, çev. Güröl Koca ve Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, 2013. İkinci kitap, insan toplumu üzerine şimdiye kadar yazılmış en derinlikli ve kapsamlı incelemelerden biridir.

tek sebebi gezegenin geri kalanının son derece çirkinleştirilmiş olmasıdır. Diğer doğal alanlar yeniden canlandırıldıkça ve insanların yaşam alanları daha güzel ve ilginç hale getirildikçe, her şeyden kaçıp kurtulmaya çalışan milyonlarca çaresiz insanı ağırlamak artık sadece birkaç istisnai bölgeye kalmayacaktır. Aksine, birçok insan aslında en harap ve perişan bölgelere yönelebilir, çünkü buralar en heyecan verici dönüşümlerin gerçekleşeceği “yeni keşif alanları”nı oluşturacaktır (deneysel ve sıfırdan yeniden inşa süreçlerine yer açmak için çirkin binalar yıkılacaktır örneğin).

Özgür toplulukların yeşermesi

Herkesin yaratıcılığının özgürleşmesi, tam katılımın yalnızca ayrıcalıklı azınlıklarla sınırlı kaldığı Atina, Floransa, Paris ve geçmişin diğer ünlü merkezlerini gölgede bırakacak canlılıkta topluluklar doğuracaktır. Bazı insanlar nispeten münzevi ve kendi kendine yeten bir yaşamı seçebilecek olsa da (yakındaki topluluklarla birlikte karar verilecek birkaç asgari düzenleme dışında, çileciler ve göçebeler kendi başlarına kalmakta özgür olacaklardır), çoğunluk muhtemelen bir şeyleri birlikte yapmanın keyfini ve rahatlığını tercih edecektir. Böylece çeşit çeşit halka açık atölye, kütüphane, laboratuvar, çamaşırhane, mutfak, fırın, kafe, sağlık kliniği, stüdyo, müzik odası, oditoryum, sauna, spor salonu, oyun alanı, panayır ve bitpazarı kurulacaktır (tüm bu sosyalleşmeyi dengeleyecek bazı sessiz alanlar da elbette unutulmayacaktır). Şehir blokları dış binaları koridorlar ve kemeralı geçitlerle birbirine bağlayan, arka bahçeler arasındaki çitleri kaldırarak daha büyük iç parklar, bahçeler veya çocuk yuvası alanları yaratan daha bütünleşik komplekslere dönüştürülebilir. İnsanlar çeşitli katılım türleri ve dereceleri arasında seçim yapabilirler; örneğin, ortak bir kafeteryada yemek yeme hakkı kazanmak için ayda birkaç gün yemek pişirme, bulaşık yıkama veya bahçe işlerine mi yazılacaklarını, yoksa yiyeceklerinin çoğunu kendileri yetiştirip yemeklerini kendilerinin mi pişireceğini kendileri belirleyebilirler.

Tüm bu farazi örneklerde, gelişecek kültürlerin çeşitliliğini akıldan tutmamız önemlidir. Bir toplulukta yemek pişirmek,

mümkün olduğunca asgariye indirilmesi ve hassasiyetle paylaşılması gereken sıkıcı bir angarya olarak görülebilir; bir diğerrinde ise, haddinden fazla gönüllüyü kendine çeken bir tutku ya da değer verilen bir toplumsal ritüel olabilir.

Bazı topluluklar —Goodman kardeşlerin şemasının hâlâ paranın varlığını varsaydığı gerçeğini göz önünde bulundurmak kaydıyla— *Communitas* kitabındaki Paradigma III'e benzer şekilde, ücretsiz sektör ile lüks sektörü arasında keskin bir ayrım yapabilir. Başkaları ise, aynı kitabın Paradigma II'si doğrultusunda, salt niceliksel verimlilik pahasına bile olsa, üretim ile tüketimi, kol emeği ile zihinsel emeği, estetik eğitim ile bilimsel eğitimi, toplumsal uyum ile psikolojik uyumu azami ölçüde birleştirmeyi amaçlayan, daha organik bir biçimde bütünleşmiş toplumsal kalıplar geliştirebilir. Paradigma III tarzı insanların henüz yeni bakış açılarına alışamadığı ve olası suistimallere karşı, kendilerine güven verecek sabit bir ekonomik referans çerçevesi aradığı ilk geçiş dönemi için çok daha uygun olabilir. İnsanlar yeni sistemin pürüzlerini giderdikçe ve karşılıklı güveni geliştirdikçe, muhtemelen Paradigma II tarzına daha fazla eğilim göstereceklerdir.

Fourier'nin o büyüleyici fantezilerinde olduğu gibi -ancak onun eksantrikliklerinden arınmış ve çok daha esnek bir biçimde- insanlar, birbiriyle ince ince ilişkilendirilmiş yakınlıklara göre çok çeşitli uğraşlara katılabileceklerdir. Bir kişi, belli süreklili grupların (yakınlık grubu, konsey, kolektif, mahalle, kasaba, bölge) düzenli bir üyesi olabilir, bir yandan da geçici olarak çeşitli özel amaçlı faaliyetlerde yer alabilir (tıpkı günümüzde insanların kulüplerde, hobi ağlarında, yardımlaşma derneklerinde, siyasi mesele gruplarında ve imece usulü projelerde yaptığı gibi).

Yerel meclisler tekliflerin ve taleplerin çetesini tutacak; diğer meclislerin kararlarını, sürmekte olan projelerin mevcut durumunu veya henüz çözülmemiş sorunları duyuracak; her türlü bilgiyi toplamak, yaymak ve ortak zevklere sahip insanları ilişkilendirmek için kütüphaneler, santraller ve bilgisayar ağları oluşturacaktır. Medya herkesin erişimine açık olacak, böylece insanlar kendi özel projelerini, sorunlarını, önerilerini, eleştirilerini, coşkularını, arzularını ve tasavvurlarını ifade edebilecek-

tir. Geleneksel sanat ve zanaatlar devam edecek, ancak kesintisiz bir yaratıcılıkla dolu yaşamların birçok veçhesinden yalnızca biri olacaklardır. İnsanlar spor ve oyunlara, panayır ve festivalere, müzik ve dansa, aşk yaşamaya ve çocuk yetiştirmeye, inşa etmeye ve tadilat yapmaya, öğretmeye ve öğrenmeye, kamp yapmaya ve seyahat etmeye her zamankinden daha büyük bir şevkle devam edeceklerdir; fakat bunların yanı sıra, şu an hayal bile edemeyeceğimiz yeni türler ve yaşam sanatları da gelişecektir.

Agronomi, tıp, mühendislik, eğitimde yenilikçilik, çevrenin yeniden canlandırılması ve toplumsal açıdan gerekli benzeri projelere, sırf bunları ilginç ve tatmin edici buldukları için yönelecek fazlasıyla insan çıkacaktır. Kimileri faydacı yanı bu kadar baskın olmayan uğraşları tercih edebilir. Kimileri oldukça sakin, eve bağlı hayatlar yaşayacak; bazıları cesur maceralara atılacak ya da şölenlerde, âlemlerde gününü gün edecektir; kimileri ise, kendisini kuş gözlemciliğine, fanzin takas etmeye, devrim öncesi zamanlardan kalma antika hatıraları toplamaya ya da bunlar gibi milyonlarca başka uğraştan herhangi birine adayabilecektir.

Herkes kendi eğilimlerinin peşinden gidebilir. Şayet bazıları edilgen bir seyirci hayatına gömülürse, muhtemelen eninde sonunda bundan sıkılacak ve daha yaratıcı girişimleri deneyecektir. Öyle yapmasalar bile, bu kendi bilecekleri iştir ve kimseye bir zararı dokunmayacaktır.

Dünyadaki ütopyaı fazla tatsız tuzsuz bulup her şeyden gerçekten kaçıp kurtulmak isteyenler için ise, güneş sisteminin keşfi ve kolonileştirilmesi -belki de sonunda diğer yıldızlara göç edilmesi- asla kapanmayacak bir ufuk sunacaktır.

Tabii “iç uzayın” keşifleri de öyle.

Daha ilginç meseleler

Antihiyerarşik bir devrim tüm sorunlarımızı çözmeyecektir; yalnızca çağdışı kalmış bazı sorunları ortadan kaldırarak *daha ilginç meselelerle* uğraşmakta özgür olmamızı sağlayacaktır.

Eğer bu metin hayatın “manevi” yönlerini ihmal ediyor gibi görünüyorsa, sebebi sıklıkla gözden kaçırılan bazı temel maddi meseleleri vurgulamak istemiş olmam. Fakat bu maddi mesele-

ler sadece bir çerçeveden ibarettir. Özgürleşmiş bir toplum, katı kurallardan veya bencilce hesaplardan ziyade, neşeye, sevgiye ve kendiliğinden gelen bir cömertliğe dayanacaktır. Böyle bir toplumun neye benzeyebileceğini kafamızda daha güçlü bir biçimde canlandırmak istiyorsak, bunun ipuçlarını ekonomik krediler ve görevden alınabilir delegeler hakkındaki bilgiççe tartışmalardan ziyade, Blake veya Whitman gibi vizyonerlerde bulabiliriz.

İnsanların temel maddi ihtiyaçları cömertçe karşılandığında ve sürekli bir ticari kışkırtma bombardımanına artık maruz kalmadıklarında, birçoğunun (daha önce mahrum kaldıkları şeylere yönelik kısa süreli bir aşırı düşkünlük döneminden sonra) en büyük tatmini nispeten basit ve yalın yaşam tarzlarında bulacağını sanıyorum. Erotik ve gastronomik sanatlar şüphesiz pek çok açıdan zenginleşecektir, ama bu sanatlar entelektüel, estetik ve manevi uğraşların geniş bir yelpazesini içeren eksiksiz, çok yönlü yaşamların birçok veçhesinden yalnızca biri olacaktır.

Artık gençleri akıldışı bir ekonomide dar bir role şartlandırmakla sınırlı kalmayan eğitim, yaşam boyu sürecek coşkulu bir faaliyete dönüşecektir. Var olmaya devam edebilecek resmi eğitim kurumlarının yanı sıra, insanlar keşfetmek istedikleri herhangi bir konu hakkındaki bilgiye kitaplar ve bilgisayarlar aracılığıyla anında erişebilecekler, her türlü sanat ve beceride pratik deneyim kazanabilecek ya da kişisel eğitim veya tartışma için diledikleri kişiyi arayıp bulabileceklerdir — tıpkı halka açık pazar yerinde tartışan antik Yunan filozofları ya da en ilham verici Zen üstadını bulmak için dağlarda dolaşan ortaçağın Çinli keşişleri gibi.

Dinlerin günümüzde toplumsal yabancılaşmadan psikolojik bir kaçış işlevi gören yönleri yok olup gidecektir; ancak dinlerde şu ya da bu derecede çarpıtılmış bir biçimde de olsa bir ifade bulmuş olan temel sorular varlığını sürdürecektir. Acılar ve kayıplar, trajediler ve hayal kırıklıkları yine yaşanacak, insanlar hastalıkla, yaşlılıkla ve ölümle yine karşılaşacaktır. Tüm bunların -eğer varsa- ne anlama geldiğini ve bunlarla nasıl başa çıkılacağını çözmeye çalışırken, kimileri Aldous Huxley'nin *Ka-*

*dim Felsefe*⁹ kitabında insan bilincinin “en yüksek ortak bölünü” olarak adlandırdığı şeyi yeniden keşfedecektir.

Kimileri ise Murasaki’nin *Genji’nin Hikâyesi*¹⁰ kitabındaki karakterler gibi seçkin estetik duyarlılıklar geliştirebilir ya da Hermann Hesse’nin romanındaki “boncuk oyunu” gibi girift kültür-ötesi türler üretebilir (üstelik geçmişte bu tür uğraşları dar elitlerle sınırlayan maddi engellerden de artık kurtulmuşlardır).

Bu çeşitli uğraşlar birbirini izledikçe, birleştirildikçe ve geliştirildikçe Blake’in hayal ettiği gibi kişinin yeniden bütünleşmesine ve Martin Buber’in hayal ettiği o hakiki “Ben-Sen” ilişkilerine meyledileceği düşüncesi çok hoşuma gidiyor. Coşkulu bir ortaklığın, zengin bir çeşitliliğe ve “cömert bir çekismeye” engel olmadığı kalıcı bir manevi devrim. Whitman’ın kendi döneminin Amerika’sının potansiyelleri hakkındaki o umut dolu düşüncelerini yansıtan *Çimen Yaprakları*, kendilerini gerçekleştirmiş kadın ve erkeklerden oluşan bu tür toplulukların o ufku geniş zihniyetinin, sonu olmayan o Açık Yol’da yürürken kendinden geçmişçesine çalışan ve oynayan, seven ve başıboş gezen insanların ruh halinin muhtemelen en iyi tasviridir.

Sürekli gelişen ve mutasyona uğrayan kültürlerin çoğalmasıyla birlikte, seyahat etmek bir kez daha öngörülemez bir maceraya dönüşebilir. Gezin, geçmişin başıboş dolaşanlarının ve kâşiflerinin karşılaştığı tehlikeler ve hayal kırıklıklarıyla yüz yüze gelmeden “şehirleri görebilir ve pek çok farklı halkın yaşam tarzını öğrenebilir.” Sahneden sahneye, karşılaşmadan karşılaşmaya koşarız; ama zaman zaman bir durup sadece bu uçsuz bucaksızlığa bakar, Çin manzara resimlerindeki o zar zor seçilebilen insan figürleri gibi, tüm yaptıklarımızın ve söylediklerimizin engin ve akıl sır ermez bir evrenin yüzeyindeki küçük dalgacıklardan ibaret olduğunu fark ederiz.

Bunlar sadece birkaç ipucu. İlham kaynaklarımız radikal metinlerle sınırlı değil. Geçmişin türlü türlü yaratıcı ruhları, neredeyse sınırsız olan potansiyellerimizin bir kısmını açığa çıkarmış ya da hayal etmiştir. Bizi ilgilendiren yönleri ait oldukla-

9 çev. Mutlu Yetkin, İthaki Yayınları, 2018.

10 çev. Oğuz Baykara, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2025.

rı baştaki yabancılaşmış bağlarından çekip çıkarmaya özen gösterdiğimiz sürece, bunların hepsinden beslenebiliriz.

En büyük eserler bize yeni bir şey anlatmaktan ziyade, unutmış olduğumuz şeyleri hatırlatır. Hepimizin hayatın en zengin halinin nasıl olabileceğine dair sezgileri vardır — deneyimlerin henüz taze ve bastırılmamış olduğu erken çocukluk dönemine ait anılarımız, ama aynı zamanda daha sonraki dönemlerde yaşadığımız nice aşk, yoldaşlık veya coşkulu yaratıcılık anları ve bazı projelere devam etmek ya da sırf yeni günün neler getireceğini görmek için sabah yataktan kalkmaya sabırsızlandığımız zamanlar vardır. Tüm dünyanın nasıl bir yer olabileceği konusunda bize en iyi fikir verecek olan, muhtemelen, bu anlardan hareketle yapacağımız çıkarımlardır. Whitman'ın hayal ettiği gibi bir dünya:

Erkeklerin ve kadınların yasaları gözünde büyütmedikleri yer,
Kölenin de, köle sahibinin de olmadığı yer,
İnsanların seçilmişlerin bitmek bilmeyen arsızlığına karşı
derhal ayaklandığı yer, ...
Çocuklara bizzat yasa olmalarının ve kendilerine
güvenmelerinin öğretildiği yer,
Ölçülülüğün kendisini ilişkilerde belli ettiği yer,
Ruh üzerine düşünmenin teşvik edildiği yer,
Kadınların caddelerdeki kamu törenlerinde erkeklerle eşit
yürüdüğü yer,
Meclis toplantılarına girip erkeklerle eşit katıldıkları yer;...
Asıl biçimler çıkıyor ortaya!
Tam demokrasinin biçimleri, yüzyılların ürünü,
Diğer biçimleri öngören biçimler,
Çalkantılı, erkeksi şehirlerin biçimleri,
Arkadaşların ve bütün yeryüzünün konuksever insanlarının
biçimleri,
Yeryüzünün canlandıran ve bütün yeryüzüyle canlanan
biçimler.¹¹

11 *Çimen Yaprakları II*, çev. Fahri Öz, İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 115; s. 122-23.

